

DOCTOR RÖMANUS.
(WINKLER JÓZSEF.)

*

A MI DEKATHOLIZÁLT
EGYETEMÜNK.

Szellemi szabadság alatt értem én egyrészt a jogosultságot, bármi tárgyról leplezetlenül az egyéni nézetet, rectius igazságot kimondani a nélkül, hogy bármi disciplináris eljárástól vagy censurától, vagy anathemától tartanunk kellene, másrészt a tehetséget, ily igazságot egykedvűen, felháborodás nélkül meghallgatni s fontolóra venni. Ily szabadság nálunk nem létezik.....

TREFORT,

az akadémia nagygyűlésén, 1888. máj. 6.

BUDAPEST.
A SZERZŐ KIADÁSA.

1888.

ELŐSZÓ.

Trefort Ágoston kultuszminister, mint az akadémia elnöke, az idei nagygyűlést olyan beszéddel nyitotta meg, amelyből e könyvnek jeligéje van véve. A szellemi szabadság hiányát panaszolja Magyarországon; szerinte nálunk nincs elismerve a jogosultság, az egyéni nézetet bármi tárgyról leplezetlenül elmondani, illetőleg meghallgatni s fontolóra venni.

Élve ezen szellemi szabadsággal bocsátom e könyvemmet a nyilvánosság elé, s joggal tételezem föl, hogy Trefort ennek megjelenése fölött megütközni nem fog. Mentse ki e bátorságot az, hogy könyvem anyagának egy része más alakban látott napvilágot, jóval a kultuszminister beszéde előtt; s egy részben az ő panaszkodása is volt az oka, hogy e könyvet szélesebb köröknek iparkodtam hozzáférhetővé tenni, hozzá akarván ekképen járulni az általa kontemplált szellemi szabadság útjának egyengetéséhez.

E sorok írója kész beismerni, hogy Magyarországon szellemi szabadság nem létezik. Mert — mint köztudomású — ez év február — april hónapjaiban 42 részből álló cikksorozatot tettem közzé a „Magyar Állam“ című politikai napilapban. Február 25-én a tizenhetedik cikket írtam; még az nap este az egyetem olvasóköre zajos gyűlést tartott, amelyben elhatároztatott, hogy a lapot egyszer s mindenkorra kitiltják helyiségeiből. Ez a szellemi szabadság dicsőségére történt. Este kilenc óra felé pedig a szellemi szabadság

ad majorom gloriám-jára az egyetemi ifjak sűrű csoportja abzugolni jött a szerkesztőség sötét ablakai elé, s a lapot — e modern inkuizicionalis bíróság — auto-dafén égette meg.

Meg kell jegyeznem a történeti igazság kedvéért, hogy a 17. cikk dr. Alexander és dr. Bánóczy, két zsidó magántanára vonatkozott. Ha ők voltak a tüntetés inspirátorai: akkor röstelheti a hevesvérű ifjúság, hogy a zsidóság agitációja heccelte bele e demonstrációba, ami fényesen igazolja be, hogy a szellemi szabadság köztük fogyatékn van. E tüntetés azonban nem akadályozta meg, hogy még 25 cikket ne írjak a 17 mellé. Még elég jókor bizonyodott be, hogy tanárok és hallgatók egyaránt kísérik azokat érdeklődéssel.

Február végén azután a költségvetés főrendiházi tárgyalásakor dr. H a y n a l d Lajos, kalocsai bíboros érsek és Zichy Nándor gróf szólaltak föl tiltakozva az egyetem kath. alapjainak az állami költségvetésbe való beillesztése ellen. Ugyané tiltakozás évek során át ismételtetett a püspöki kar által (dr. S c h l a u c h Lőrinc nagyváradai püspök által is); a kormány rendszert udvariasan és hajlongva felelt, s ha valamiként el is fogadta a püspöki kar álláspontját, vagy nem állított előtérbe merev tagadást: lelke előtt lebegett az arragóniai mondás: *Se obedesca, pero no se cumpla*; megvigasztalódva a *melior est conditio possidentis*-féle elvvel; de míg azelőtt a tiltakozás a kormány részéről adott rövid válaszokon kívül egyelőre mit sem eredményezett: az idén további nevezetes fölszólalásokra adott okot. Hozzájárult talán ezeknek provokálásához említett cikksorozatunk is; azonban kétségtelen, hogy ama főrendiházi tiltakozásoknak következetes ismétlődése volt a lényeges indító ok, mely Tisza kormányát sodrából kihozta.

A „Nemzet“, a félhivatalos lap, márc. 1-jén vehemens cikket hozott. Minden sorából kirítt a pro-

testáns hódítások féltéséből támadt izgatottság. A cikk tartalma az volt, hogy miután a 600,000 frtos egyetemi költségvetésből 200.000 forintot kath. alapokból fődöznek, „pakoljon el a klérus az ő 200,000 frtjával, theologiai karával és klerikusaival,“ és „alapítson magának az állam ellenőrzése mellett egyetemet.“ Benne volt a cikk tendenciájában, egyházat klérussal azonosítani; s a malicia, hogy amannak meg emennek dolgaival a világi katolikusok ne törődjenek. Divide et impera — ez a magyar protestantizmus győzelmi jelgége a katolikusokkal szemben.

Másnap márc. 2-án észrevette a kormány és a „Nemzet“ az ő tévedését. „Historiens“ cikkére „Protestáns“ adott választ, nagyban mérsékelve az előbbinek heveségét, s sima képpel és otthonos ravaszsággal fejtegetvén, hogy Pázmány Péter a tudományoknak előbbrevitelére, és nem a kath. felekezeti szellem korlátlan tudományos uralmára való tekintettel alapította a budapesti egyetemet. Mindkét cikk természetesen erőteljesen hánytorgatta, a „szabad kutatás“, a „szabad vizsgálódás“ frázisait, amelyek alatt tudjuk, hogy a keresztényellenes tudományos iránynak föltétien érvényre juttatása lappang.

A két cikk megjelenésekor a „Magyar Állam“ főszerkesztője, L o n k a y Antal tollával kíméletlenül leleplezte a kormány törekvéseit, amely most már elég erősnek érzi magát, hogy „levesse az álarcot“, s titkolódzás nélkül vallja be irányadó célját: a katolikusok jogainak nyílt konfiskálását, alapítványainknak felekezetenélküli, illetőleg a protestantizmus javára való kezelését. Ama két cikk igazolta be, hogy a kormány már a tiltakozásokat sem tűri, amelyekkel a katolikusok jogaiknak fonta rítását veszik célba.

Az 1888. év folyamában ennyire jutott a budapesti katolikus egyetem ügye.

Haynald és Zichy tiltakozásai föntartották a katolikusoknak a budapesti egyetemre vonatkozó jogait, amelyeket bizonyítani, e könyvnek föladata nem lehet; annál kevésbbé, mert Tömöri (dr. S c h o p p e r György rozsnyói püspök) és mások meggyőző érveléseikkel e bizonyítást fölöslegessé tették.

Könyvem célja tehát nem lehet más, mint kimutatni, hogy ezen jogilag kath. egyetem, tényleg deka-tholizált és dekrisztianizált; ezt pedig a tanárok szelleme és előadásai igazolják. A „szabad kutatás“ és „szabad vizsgálódás“ frázisainak alapján ott nem csak minden olyan modern tan van képviselve, amely, mint a darvinizmus, kantianizmus, pozitivizmus, szkepticizmus, teljesen keresztényellenes irányban mozog, hanem üldözve, számúzve van a keresztény tudomány is, kiszámítottan, tervszerűen. E mellett aránytalanul hatalmasodtak el a protestáns és zsidó tanárok, akik szoros szövetkezetet képeznek, s éveken át virágzó ligájukkal szellemüket akként erőszakolták a katolikus tanárokra, hogy ezek vagy velük kénytelenek tartani, vagy pedig üldöztetésben és, a legjobb esetben, ignoralásban részesülnek.

Nem is lehet tehát más feladata e könyvnek, mint az, hogy kommentár gyanánt szolgáljon a püspöki kar tiltakozásaihoz, személyekben és elvekben mutatva be a keresztényellenes elvek uralmát.

Föltétlenül biztos adatok állottak rendelkezésére, amelyeket nagyrészt írójának egyéni megfigyeléseiből és olyan hallomásból merített, hogy kétely ehhez nem férhet. A 42 cikkben fölhasznált adatok számos új részlettel bővültek meg; de egy és másnak, a mik a nyilvánosság elé nem valók, el kellett maradnia; mert nagyobb, bár nem látható haszonnal jár gyakran a hallgatás.

Kíméletlen ott, ahol ilyen hang és írmodor többféle körülmény folytán parancsoló követelmény, s mert

nem lehet célja részletesen bizonyítani be- a keresztény fölfogás és világnézet jogosultságát, kénytelen az irónia fegyvereivel is küzdeni, mert olyan közönséghez szól, amelynek van érzéke a keresztény igazságok iránt, — s az olyan katolikusokhoz, akik végre-valahára be fogják látni, hogy az ő jogaik revindikálásáról van szó, s hogy az ő félretolításukról szól a panasz, amely immár társadalmunk összes rétegeit áthatotta és elkeseríti. -

És első lépés a katolikus szolidaritás megteremtésében annak belátása, hogy elnyomatunk; dacára a kápráztató külszínnek, hogy az egyházi vagyon még sértetlen, s dacára a köztudatnak, hogy a papok gazdagok és hatalmasok. Ama belátás hozza majd magával az érdeklődést a keresztény tanok iránt; bizonyos lévén, hogy a szolidaritás csak a keresztény meggyőződés alapján lehet hatalmas és imponáló.

Lássák be végre katolikusaink, hogy az egyház dolga nem kizárólag a papok dolga, s hogy ezen előítélet fölötté hasznos és jövedelmező a zsidók és protestánsok javára, akik szeljtében-hosszában beszélgetnek az ő „mostani igen jó dolgukról.“

Azt is be kell látniok, hogy hitük elveinek földadása megbomlasztja ama szolidaritást, s olyanféle toleranciát teremt meg, amelynek örve alatt keresztényellenes szellem és protestáns-zsidó uralom csempészi be magát az ország első főiskolájára.

Beismerem, hogy könyvem iránya, tartalma s formája talán elütő más irodalmi termékektől. Hibáimat a kezdeményezés nehézségeinek kérem tulaj donittatni; de bizonyos, hogy a hol személyek és elvek bírálatáról van szó, ahol ezek amazokkal összekötve kerülnek a nyilvánosság elé: ott könnyen föl lehet vetni a személyeskedés vádját. Nincs mit tartanom e vádtól; mert feladatom nem a keresztény világnézet jogosultságának tervszerű bizonyítása volt, hanem annak

VIII

beigazolása, hogy kik és miként cáfolják, vetik meg vagy ignorálják a keresztény tanokat a budapesti egyetemen.

Megjegyzéseimet az 1887/8. tanév második felének tanrendje körül csoportosítottam; ez adja a kiindulási pontot, anélkül, hogy efenier voltánál fogva döntőleg folyna be azon megjegyzéseim szellemébe és esetleges értékébe.

Könyvem eléri célját, ha — cikksorozatomban megjelenése alkalmával mutatkozott hasonló eredmény az egyetemi ifjúság körében — némi érdeklődést támaszt a keresztény tanok és szolidaritás iránt; s ha némiben hozzájárultam hitsorsosaim azon véleményének megerősítéséhez, hogy itt az ideje, a protestánsok és zsidók aránytalan elhatalmasodásának gátat vetni minden téren, de főképen az egyetemi oktatás terén, amelytől az ország tudományos szellemének iránya szokott függni.

Budapest, 1888. június 6.

Doctor Romanus.

I.

AZ ORVOSI KAR.

Hogy egyetemünkön a keresztény elvek nem állanak tiszteletben, annak egyik leghathatósabb bizonyítékát képezik: a vasárnapi előadások. Rendes, rendkívüli és magántanárok vetekednek abban, hogy vasárnaponként óráikra rendeljék az ifjúságot. S e részben a megfigyelő azon szomorú tapasztalatra jut, hogy a vasárnapi előadások évről-évre szaporodnak. Ezen a vallásközybe merült társadalom nem ütközik meg; sőt a tanárok oldaláról olyan hangok is hallatszottak, amelyek egyenesen szükségesnek tartották ezen vasárnapi előadásokat. A klinikák és kórházak nagy száma, ahol előadások a hét hat napján nagy bőségben tarthatók, valamint az a körülmény, hogy főleg azon tanárok nem tudják respektálni a vasárnapot, akik a hétköznapon át széleskörű praxisal vannak elfoglalva, a professzori indokolást szofizmákká alacsonyítják.

E sorok írójának február havi fölszólalásai eredményezték, hogy a vasárnapi előadások a képviselőházban is szóba kerültek. Tudunkkal ezen panaszra a kormány illetékes tagja nem is reflektált. Annál szomorúbb, hogy az ügyet annyira kicsinyük, hogy a panaszt nem érdemesítik feleletre, s nem tartják a vasárnapot megszentelendőnek, úgy hogy előkelő megvetéssel egyszerűen ignorálták a fölszólalást.

Említettük már, hogy hozzászólásainkban az 1887/8 tanévnek második feléhez tartjuk magunkat, amelynek órarendjéhez alkalmazkodunk. Ennek alapján fogjuk ama tanárokat bemutatni, kapcsolatban pedig egyet-mást az orvoskar e 1 előadásainak szelleméről is fogunk főlemlíthetni.

I. Vasárnapi előadások.

Olaszországban a pápaság és a katolicizmus ellen intézett pusztá demonstrációból tartanak vasárnap előadásokat az egyetemeken minden fakultásban, s a professzorok ezt

nyíltan be is vallják. Nálunk föl sem tűnik a vasárnapi előadás; vallásközhözny folytán szokott hozzá a társadalom, s azon bizonyos „tevékeny semlegesség“ eredménye, amelyet nálunk ügyesebben lansziroznak, mint Olaszországban. E „tevékeny semlegességet“, amelyet S i m o r hercegprimás álcázott le egyik sz.ent-István társulati beszédében, kultiválja a modern tudomány, tudományos hidegséget affektálva a vallás tanai iránt, de tevékenyen munkálva azon, hogy ezen tanok műveitek és tanulatlanok előtt hitelüket veszszék.

Dr. A j t a y Sándor például, mint a lapokban olvastuk, karácsony első napjának délelőttjén buzgóan készített preparátumokat, és hullamérgezés érte pusztá véletlenségéből, mert utoljára december 25-én is csak úgy kel föl a nap, és nyugszik le, mint akármelyik hétköznapon.

A tanrendben azután hirdetve van, hogy dr. M i h á l k o v i c s Géza „naponkint, egész napon át“ gyakorlati bonctant ad elő öt órai díj mellett. A tanrendnek „órák szerinti áttekintésében“ pedig azt olvassuk, hogy gyakorlati bonctant naponkint, de vasárnapot kivéve lehet tanulmányozni dr. Miháلكovics intézetében. A tanrend melyik részének van tehát igaza? Ezen előadást tehát ne számítsuk a vasárnapiak közé; s örvendenünk kell, ha a jobbat tételezzük föl.

Dr. Scheuthauer Gusztáv, a tiszzaeszlári szakértő azonban elméleti kórszövevettant ad elő vasárnap délelőtti 10 órától 12-ig; kórszövevettani gyakorlatokat azonban vasár- és ünneppnapon nem tart, de tudományát Miháلكovichnál drágábban adja, amennyiben it órai tandíjat szed nem heti hét, hanem hat napért. Az utóbbira mondott megjegyzések állanak dr. J e n d r á s s i k, volt rektorra nézve is, aki „naponta egész napon át“ élet- és szövettani gyakorlatokat tart hasonlóképen öt órai díjért. Dr. Hőgyes Endre dicséretes kivételt képez; igaz, hogy zsiros (31 frt 50 kr) tiszteletdíjért tart önálló kór- és gyógytani búvárlatokat reggeltől estig, vasárnapot kivéve; amiatt sem haragszunk, hogy zsidó honfitársaink kedvéért az ilyen búvárlatok szombaton sem tartatnak. Mérsékli a dicséretet, hogy ezekben csak or-

vostudorok és előbbre haladt orvosnövendékek korlátozott számban vehetnek részt; mert biz a hallgatók nagy tömegéről több vasárnapi előadás képében van gondolkodva.

Dr. P l ó s z Pál „dolgozdabeli gyakorlatokat“ tart „naponkint, egész napon át“, s abban különbözik említett társaitól, hogy hat órai tandíjat szed hallgatóitól, de megelégszik három órai díjjal is, ha csak „fél napon át“ gyakorolják magukat tanulói. Dr. A j t a y Sándor törvénytudományi orvostant ad elő vasárnap 8—10-ig, dr. N a v r a t i l Imre szintén vasárnap prelegál 10—12-ig a fej és nyak sebészeti bántalmairól. Következik azután dr. S c h w i m j n e r Ernő, a zsidóból lett keresztény tanár, aki vasárnapon 11—12-ig a bujakörtanról tart előadásokat. Délelőtt nyolc órától déli tizenkét óráig tehát változatos előadásokat hallgatnak az orvosnövendékek, miután a tanár urak gondoskodtak arról, hogy a négy óra közl egyetlenny se maradjon szabad. Tessék összehasonlítani a tavalyi vasárnapi előadásokat az ideiekkel; s egészen úgy tűnik föl, mintha csak demonstrálni akarnának a tanárok a vasárnap ellen, annyira elszaporodtak ezen előadások. Dr. K é l l y Károly is vasárnap mutatja be a villámgyógyászatot délelőtti 8 órától 10-ig; ugyancsak 10 órától 1 1-ig dr. T h a n h o f f e r Lajos a szövettanról tart előadásokat.

Az egyetemnek legszorgalmasabb hallgatói kétségkívül az orvosnövendékek, a medicináé universae doctori cím nehezebben szerezhető meg talán minden fakultás diplomájánál; a tudomány anyaga is van olyan óriási, hogy a kurzust bátran lehetne ötről hat évre emelni föl; de már dr. Fodornak kedvenc szempontjából, a közegészség szempontjából is érdemes volna a vasárnap fölötti szabad rendelkezésben hagyni az orvosnövendékeket. Nem a helyiségek szűke okozza, hogy vasárnap is kénytelenek volnának előadásokra járni, hisz bőven el van látva klinikákkal az egyetem; sőt baj, hogy a hallgató napjának egy felét bizonyosan elsétálja, mikor az üllői úti klinikáról a központi egyetembe innét a Mária, majd a Bodzafa, azután a Rottenbiller-utcába,

a városliget tövébe, a Rókus-kórházba, és az izraelita kórházba jut, mert ez utóbbiba is berendelik a zsidó tanárok az ifjúságot. Igazságtalanság volna azonban elítélni dr. T h a n h o f f e r t, aki megérdemlett szabadságot ad hallgatóinak; szövettani gyakorlatait vasárnap és ünnepnap délutánjait kivéve egész napon át mutatja be; sőt indiscriminativ „egész napon át“ 25 forint tiszteletdíjért „szövettani önálló dolgozásokat“ rendez. A rendes, rendkívüli és magántanárok egyformán nem respektálják a vasárnapot; az elsők azonban, talán kényelemszeretetből, a „naponkint egész napon át“ féle kategóriába tartoznak, de prelekciókat vasárnap nem tartanak.

Dr. Antal Géza, rendkívüli tanár, tehát a vasárnapból kivonja magának a 1/3 — 10 óráig tartó időt. Dr. S t i l l e r Bertalan, a maga kényelme szempontjából a hasbetegségek bemutatása végett a gyár-utcai izraelita kórházba sétáltatja az ifjúságot, és lefoglalja vasárnap 8—9-ig. A hasbetegségek körül konkurrenciát csinál neki dr. J l l e r Kálmán, a Rókus-kórház új igazgatója, aki vasárnap 9—10-ig prelegál. Szóval, ha kellő arányokban haladunk előre, akkor biztos reményünk van, hogy egy-két év múlva az összes orvoskari tanárok meg fogják irigyelni eddig is tekintélyes számú kollegáikat, és kivétel nélkül vasárnap is fognak előadásokat tartani.

A rendkívüli tanárok közül még dr. Réczey Imre ad elő vasárnap 8—10-ig a csontok és ízületek sebészeti bántalmairól, dr. Regéczi Nagy Imre pedig fél 8—9-ig prelegál az élettani módszertanról.

Rendes és rendkívüli tanár van összesen 29 az orvostkaron; ezek közül 14, tehát éppen a fele nem ismer vasárnapot; és e 14 közül csak dr. S t i l l e r zsidó, a többi 13 keresztény.

A magántanárok természetesen előkelőbb kollegáik példáját követik. Sorukat megnyitja a zsidó dr. Hasenfeldl Manó fürdőorvos, aki csak vasárnap tart előadást 10—11-ig az ásványvíztanról. Dr. Báron Jónás, szintén zsidó, vasárnap 9 — 1/2-ig a gyár-utcai izraelita-kórházba rendeli hall-

gatóit, hogy itt a sérvek kór- és gyógytanát mutassa be. Dr. P u k y Ákos a síp-utcai rendelő gyógyintézetben vasárnap 8— $\frac{1}{2}$ 10-ig fogadja hallgatóit, hogy sebészetet adjon elő. Vasárnap délelőtti 10—12-ig találnak foglalkozást az orvsnövendékek dr. Dollinger Gyulának zerge-utcai lakásán, hol a testegyenészetet sajátíthatják el. Innét elsetálhatnak a hallgatók a Ludovika-akadémia mögé az Üllői-úti városi kórházba, ahol dr. Janny Gyula vasárnap 10— $\frac{1}{2}$ 12-ig az általános sebészeti kór- és gyógytant mutatja be. Akinek tetszik, az a síp-utcai rendelő-intézetbe mehet, ahol dr. Lichtenberg Kornél (zsidó) vasárnap 10—11-ig ad elő; ugyanitt 9—10-ig dr. Havas Adolf (zsidó) a bőrgyógyásatról prelegál; $\frac{1}{2}$ 10—1-ig pedig a gyár-utcába vándorolhatnak a hallgatók, ahol dr. Szili Adolf (zsidó) vezetése mellett a szemtükrészetet tanulják. Az üllői-uti klinikára dr. Bakó Sándor hívja meg az orvsnövendékeket, hogy vasárnap 10— $\frac{1}{2}$ 12-ig sebészi bántalmakat mutasson be. Ugyanitt 8—10-ig dr. Ónodi Adolf (zsidó) agyrostozattant ad elő, és 10—11-ig az orr, torok és gége beidegzéséről beszél.

- Végül még T a u f f e r Vilmos rendes tanár egész napon át, tehát naponkint oktatja a bábákat a gyakorlati szülészet körül. Tíz magántanár osztozik tehát a vasárnap délelőtti előadásokon, hat ezek közül izraelita; tőlük tehát nem várható a vasárnap respektálása, de igenis az egyetemi tanácstól, vagy a kultuszminisztertől. A magántanárok száma 27; de közülök több a félév elején még nem határozta meg előadásainak idejét és helyét; hasonlóképen cselekedtek többen a rendes és rendkívüli tanárok között is; s így valószínű, hogy 25-nél nagyobb azon tanárok száma, akik vasárnapon is tartanak előadásokat.

Fölöslegesnek tartottuk személyesen győződni meg arról, hogy ezen utóbbi tanárok közül ki tiszteli, s ki nem veszi tekintetbe a vasárnapot. Bebizonyítottuk, hogy nagy részük — tegyük föl, hogy nem demonstrációból — vasárnap tart elméleti és gyakorlati előadásokat; e számnak egy-kettővel való gyarapodása teljesen irreveláns célunkra nézve.

2. Zsidó tanárok. Dr. Korányi Frigyes.

A régi jó idők eredménye, hogy a rendes tanárok között izraelita helyet eddig nem foglalt; a rendkívüli tanárok között azonban kettővel van az emancipált faj képviselve: dr. Bóke és dr. Stillerrel; míg a magántanárok sorában csaknem minden második zsidó. A magántanárok száma, hozzávéve az előadást nem tartókét is, 30, közülök 11 zsidó; és volt idő, hogy egymásután három-négy zsidó magántanárt habilitáltak. De legújabban e százalékarány is mutat föl némi javulást; mert az utolsó hat magántanár kivétel nélkül keresztény. Nem esnék-e össze ezeknek habilitálása néhány előkelő tanárnak ellenszenvével a zsidóság iránt, úgy hogy ez a magántanári képe-
sítésekben is mutatkoznék?

Értelmes, műveit zsidó férfiak, és bevallottan zsidó.lapok nem szűnnek meg szemrehányásokat tenni Trefortnak, hogy középiskolákra, egyetemekre és akadémiákra alig nevez ki zsidó professzort, s hogy ezeknek alkalmaztatását lehető-
lég kerüli. Örvidenénk, ha valósággal így állna a dolog; valószínűbb azonban, hogy a zsidók azért elégedetlenek Treforttal, mert nem siet minden zsidó tanárjelöltnek, azonnal tanulmányai befejezése után állomást ajánlani föl. A faj preponderanciával rendelkezik már az ügyvédi és orvosi pályákon; ilyenre sovárog tehát az oktatás terén is, és mert a fajnak telhetetlen kívánságai egyelőre nem teljesíthetők, azért fordult lapjaiban alkalmmilag univerzális lármával Trefort ellen, akivel különben több ^szempontból meg lehet elégedve. Mi meg vagyunk győződve, hogy a kultuszminiszter minden megöszült liberalizmusa dacára ki nem állhatja a zsidó fajt, emlegetésétől is fázik, s in camera charitatis bizonyára el van keseredve a fajnak üzelvei fölött. Mint liberális magyar kormányférfiu elő nem hozakodik ezen véka alá rejtett meggyőzödésével; s másrészt bátorsága sincs, szembeszállani a fajnak követeléseivel; szóval a kellő ügyességgel lavíroz kérész-

tények és zsidók között. Amazok elhiszik, hogy e fajt távol tartja a professzori pályától; ezek pedig markukba nevetnek, mert lassú hódítással céljaikat e téren is elérik. Azért hiszszük, hogy Trefort minden lelkiismereti furdalás nélkül adja approbációját a magántanári habilitációkhoz.

Igy volt lehetséges a zsidó magántanárok bevonulása az orvosi fakultásba; s mikor itt a teret elhódították, bevonultak a rendkívüli tanárok sorába, szám szerint kettővel, megdöntve a praxis amaz elvét, hogy a rendes és rendkívüli tanárok között zsidó helyet nem foglalhat. Megostromlásra még egy tér maradt hátra: a rendes tanároké. E részben még ma napság is lehet egy csekély részben örömmünk. Az orvosi karnak nincs még zsidó rendes tanára; s az egyetlen, akit magukénak nevezhetnek, zsidóból lett katolikussá, s kétségkívül nagy tudományú ember, és annyiban áll modern tudományos színvonalon, hogy múlt évi rektori beszédében lelket, halhatatlanságot, szabad akaratot, erkölcsi szankciót stb. egyenesen tagadásba vett. Az orvosnövendékeknél szájról-szájra járó meggyőződést konstatálunk, ha kiírjuk, hogy e tanár a zsidóknak érellyes és hatalmas protektora. Klinikájában fajrokonaival környezeti magát, segédei, gyakornokai csaknem kivétel nélkül zsidók. Ő nevelt egy egész orvostanári zsidó generációt, s ezek közül nagyon kevesen, talán alig egy-kettő nincs neki az irányban lekötelezve, hogy pártfogásával megostromolták a kath. egyetemnek rendkívüli és magántanári székeit. Dr. Korányi Frigyesről van szó, aki kitűnő orvos, kitűnő tanár, s a faji összetartozásnak páratlanul SZÍVÓS érzetével rendelkezik. Addig, amíg az antiszemita mozgalom el nem hatalmasodott a magyar társadalmon; amíg a többi irányadó tanár szinte megbocsáthatlan közönnyel nézte a zsidóságnak ezen szaporodását az orvosi karon: komoly akadályt nem vetettek dr. Korányi judaizálása elé. A régi közönnyt most több év óta mutatkozó erős ellenhatás váltotta föl, s ez eredményezte, hogy az utolsó 6 —8 magántanár már nem zsidó, s hogy több rendes, s Korányinál nem kevésbbé

hatalmas tanár erélyesen ellenáll az évtizedek óta következetesen és észrevétlenül folytatott elzsidósításnak. A jövő tehát valamivel jobbnak ígérkezik a múltnál és jelenél.

3. Dr. Korányi filozófiája.

A nagynevű belgyógyász az 1886/7. tanévben a budapesti egyetemnek rector magnificusa volt, s e körülmény ama főiskolának bizonyosan dicsőségére vált. Az egyetemnek alapítási ünnepén, mint hivataláról lelépő rektor nagy beszédet mondott az akaratszabadságról. Abszolúte semmi mozgalmat sem okozott ezen beszéd a magyar tudományos világban, és ezen kívül sem vert föl hullámokat, sőt napi lapjaink is fogyatékos tudósításokon kívül nem tartották érdemesnek azzal foglalkozni. S talán csak egy orvosi heti lap adta a beszédet egész terjedelmében. Indokolva volna, ha vonakodnánk a tudós tanár beszédjének taglalásába bocsátkozni; mert tartalmát megtalálhatjuk bármelyik modern német filozófiai kézikönyvben, amely a bölcséleti okoskodások fogyatékoságát, s azt, hogy az alapos spirituálist must fölrteni képtelen, a fiziológiából vett bőséges staffirunggal palástolja. A keresztény alapon álló bölcselők azonban állhatatosan és joggal panaszkodnak afölött, hogy a mi katolikus egyetemünkön minden külföldi dechristianizáló elmélet akad importáló utánczókra. E panaszok rendszerint általánosságok között mozognak, s alkalmazhatók az orvosi kar több tanárára is; azért mutatunk be most Korányiban olyan tanárt, aki az akarat szabadságát nem tagadja egyenesen, de nem meri védelmébe venni, sőt azon benyomást hagyja a hallgatóban, hogy az akarat szabadsága régi filozófusok ábrándja.

Azon kezdi tehát a tudós professzor, hogy az akarat fizioiogiájáról mond el beszédjében egyet-mást, megdicsérve alaposan azon methodust, mely az ember lelki működéseit legapróbb elemeire osztja, s ezeket szervi alapokra fektetve

tisztán organikus magyarázatokkal elégszik meg. Ezen methodikai bevezetésnek eredménye a következő definíció:

Az akarat — szemben az ösztönnel — az által jellemezte tik, hogy az akaratban a vágy elkülönöztetik az én-től a vágy által keltett mozgási ingert az én teljesítheti, vagy elnyomhatja. Egy további jellege az, hogy különböző egymás mellett vagy után keletkezett vágyak pedig szintén elkülönítetnek énünktől és ezenfelül azoknak egymástóli különbözősége és egyenkinti jelentősége tudatunkra jut, minél fogva mindegyik külön-külön teljesíthető vagy elnyomható és ezen lehetőségek számba vétele által lehetővé tétetik a megfontolás: hogy melyik teljesíttessék?

Ilyen definíció után, amely burkoltan és zavarosan kénytelen elismerni az akarat szabadságát, nagyon könnyű evvel elbánni, és kimondani azt, hogy

az akaratra vonatkozó pszichológiai (értsd: keresztény vagy spiritualista) tanoknak hiánya — amidőn ismételnem kell, hogy a tudomány követelményei agya* korlati szükség követelményeitől külön választandók, hogy mindezen pszichológiai tanok leginkább a kifejlett ember lelki összes tevékenységének önészleleten alapulnak. A fiziológiai pszichológia azonban a genetiko-analitikus észleletek és kísérletek alapján azon következtetéshez jut, hogy az akarat ama lelki folyamatokkal, amelyekből ered, loly kapcsolatban áll, mint ok az okozattal.

Gyöngéd reflexió történik e sorokban Kantnak praktikus posztulátumaira, melyek tudvalevőleg azt követelik, hogy az akaratszabadságra, ha bizonyítani nem is lehet, szükség van a társadalmi együttélhetés, és az el nem vitatható és gyakorlatilag szükséges erkölcsiség szempontjából. Apró szemfényvesztés követtetik el a causa és effectus fogalmával is, amelyek itt tisztán fiziológiai korlátok között maradnak, amiből a hallgató tisztára azon meggyőződést meríti, hogy az akarat funkciói szervi működés számába mehetnek. A hallgatónak ilyenén preparálása után nem nehéz a következőket állítani:

Az emberi lélekműködések összege a természeti kényszer hatása alatt áll, ha pedig az elhatározás szabád, ha

amint Kant mondja, az akarati ténykedés egy abszolút ok, amely más megfogható okoktól független és az okozati kapcsolatból kiválasztandó: akkor vagy a véletlenek megfoghatatlan uralmát ismertük el, vagy a szervezeti folyamatok menetébe egy transzcendentális, és így megfoghatatlan okot igattunk. Ezen két fel fogási irány foglalja magában a bölcsezők két csoportját.

Tudvalevőleg az emberi lélek is transzcendentális, megfoghatatlan valaminek, tudományosan nem értékesíthetőnek számába megy egy bizonyos filozófiai iskolában. Ezen transzcendentáizmushoz pedig kitűnően ért Korányi, midőn a filozófusokat következőképpen aposztrofálja:

A spekulatív filozófia mindig abból a feltételből indul ki, hogy a test és léleknek összeköttetése csak természetfölötti csoda által jöhetett létre s a kettőnek összehatása vagy öröktől fogra kiható, vagy minden tévé kenységnél megújuló csoda által történik.

A tudós professzor tehát alaposan van tájékozva a keresztény filozófiának álláspontjáról, amiből folyólag sok tévedését lehet megbocsátanunk. És mikor teljes komolysággal beszél a lélek és test összeköttetésénél csodáról, elárulja, hogy a keresztény bölcsélet álláspontjához épen semmit sem ért; s amit tud róla, azt olyan forrásokból merítette, amelyek a dologhoz szintén nem értenek. A sok szónak végre is az a vége dr. Korányinál, hogy a fiziológia nem törődhetik a spiritualisták fáradozásaival, és miután maga sem juthat a szabad akarat rejtekeibe, pozitivistá módjára megnyugszik, rezignál és

az indukció módszerével tapasztalati utón felhalad az összetettebb tünemények okozatosságának felismerésére addig, amíg a fizikai megfoghatóság határához ér, amelynél tudatos megadással és emberi alázatossággal meghajlik.

Kétségtelen, hogy e szerény ignoramus-ignorabimus után Darwin és Lamarque theoriái kerülnek elő, akik szelekcióval és alkalmazkodással fejtik meg az emberi képességek fejlődését, végelemzésben mindent, morált és törvényt a társadalomnak fennállhatására vonatkoztatva. Olyan szabad-

akarattféle tüneményt tehát Korányi darwinisztikus fejlődésnek tart, minden transzcendentálizmus, tehát halhatatlan lélek nélkül. A társadalom exisztenciájának szempontjából vannak szerinte az ethikai törvények, melyek biztosítják azt, hogy nem jutunk vissza az ősi, vad állati állapotba. És végül vigasztalásképp a következőleg buzdította az egyetemi hallgatókat:

Az ethikai embernek (ilyen is van szabadakarat nélkül!) ellenállhatlan, megragadó motívuma, hogy életét embertársai javának szentelje s ha kell: embertársaiért és az igazságért meghaljon. Hogy ki mi módon cselekszik, az függ: öröklött képességeitől, idegrendszerének ingerfogékonyságától, az élet folyamata alatt reá ható véletlen viszonyoktól, a módszeres tanítás és nevelés irányától, ethikai fogalma szerint embertársai véleményének és a törvényeknek becslésétől és ezeken túl azon testi és lelki állapottól is, amelyben az elhatározás perce éri, s amelynek változékonysága alól csak úgy vonhatja el magát, ha m e g szilár d u l l jellemmel b i r. De a törvény, hogy nihil est sine ratione sufficiente: törvény marad és a sufficiens: a kellemes utáni vágy.

Lametrie tehát nem sokban különbözik a budapesti egyetem tudós rektorától; Büchnernek morális prédikációi sem ütnek el nagyon a tanárnak buzdításaitól.

E beszéd alatt nem jól érezhették magukat a jelenlevő, összeszidott filozófiai tanárok (ha ugyan van közöttük egy-egy transzcendentalista) és a theologiai tanárok sem, akik kénytelenek voltak transzcendentálizmusuk mögé vonulva elviselni a csapást. És mondja még valaki, hogy a budapesti egyetem nem dekatholizált, nem dekrisztianizált! Ilyen teoriák nevelik a szerelmes párokat, kik a kellemes utáni vágy miatt kettős öngyilkosságban válnak el a társadalomnak ethikai kötelezményeitől, amelyben Darwinnak a létérti küzdelme a legfőbb törvény.

Idejét multa a vizenyős filantrópia is, amely soha sem pótolhatja a kereszténységnek örökérvényű tanait.

Az orvosnövendékek, az orvosok és az orvostanárok legnagyobb része semmit sem törődik a természettudományoknak és a bölcselkedésnek összefüggésével. Aki ennek tanaiba is bepillant, az onnét darwinizmust és pozitívizmust hoz magával. Több-kevesebb világossággal azután ezt fogadják el kényelmesen filozófiai világnézetüknek az orvosok; mert szakmájuk és praxisuk ugyan kevés időt juttat nekik hamleti tündésekre.

Mikor Korányi a múlt évben fönt ismertetett beszédét elmondotta, tekintélye a fiatal orvosok körében nagyban emelkedett. Ugyanezek a belgyógyász glóriáját megtoldották a bölcselőnek dicsőségével. El is olvasták beszédjét, s azt mondták rá, hogy rendkívül mély észre vall.

Mi kalapot emelünk a rendkívül mély eszű belgyógyász előtt, s fejünkön tartjuk kalapunkat a filozófus előtt.

És miért megy az európai hírű belgyógyász bölcséleti meggyőződésért a külföldre, s miért hozza innét épen azt, amely csak divat számába mehet, s amelynek sikerült magát modern korszellemmé magasztalni föl?

Bölcséleti világnézlete tehát egyszerűen filozófiai import.

Azonban nem csak a tudós, az orvostanár és a belgyógyász előtt emelünk kalapot. Tisztelettel tekintünk reá, mint emberre és katolikusra, aki, ha tudományos meggyőzései divergálnak is, pártfogásában és támogatásában részesíti az egyháznak azon intézményeit, amelyek a leghívebben szolgálják a felebaráti szeretet elveit.

Ugyanezt nagyon kevés született katolikus orvostanár-ról s még kevesebb protestáns tanárról lehet elmondani, amit legjobban, a legszigorúbb hallgatással mellőznünk.

Dr. Korányi nem osztja elveinket, de a legnemeslelkűbb türelmességet úgy értelmezi, hogy egyenrangba helyezi a legodaadóbb pártfogással.

Ezért kell még a buzgó katolikusnak is tisztelettel és hálával tekinteni a tudósra, akire nézve fölöttébb sajnálhatjuk, hogy elveit illetőleg közénk nem tartozhatik.

4. Darwinizmus az orvosi karon.

Azt mondanunk sem kell, hogy a darwinizmus minden fék nélkül grasszál az orvosi karon. A specialista orvostanárok ez irányú meggyőződésüknek ritkán adnak kifejezést; megleégesznek, ha napi szükségleteiknek fődözésére lemorzsolják az élettant, bonctant, praktikus tantárgyaikat stb., aztán orvosi praxisukkal, klinikai gyógyításaikkal foglalkoznak, s egyáltalán alig hozzák szóba a darwinizmust. Az orvosnövendékek legnagyobb része sem viseltetik érdeklődéssel ama rendszer iránt; örül, ha elvégzi azt, amiből élni fog, s heti 30—35 órai előadás, vagdalás és gyakorlatok után vizsgálatok, rigorozumok mellett nincs kedve a létnek magasabb kérdéseivel bibelődni. Egészen öntudatlanul jutnak azután bele amaz irányba, amely egyaránt közönyös theizmus vagy atheizmusiránt; e közönyös hangulatot azután a pusztá anyagnak csodálata váltja föl; és ekkor már készen áll a semleges viselkedő materialista, aki recepteket ír és egyforma lelki nyugalommal gyógyít vagy expediái a koporsóba.

Hiányzik az orvostanulók legnagyobb és legtehetségesebb részénél a filozófiai előképzettség, legfőlebb tehát konfuzus materializmust visznek magukkal az életbe. E téren is gondoskodik azonban egy tanár, hogy a jövő orvosai modern tudományos színvonallal kerüljenek ki a kath. egyetemből.

Dr. Margó Tivadar tulajdonképen a bölcsészeti karhoz tartozó tanár, azonban tanárjelölteknek és orvosnövendékeknek egyaránt adja elő az állattant. Ami a nagynevű Virchownak legfőlebb hipothézis vagy tudományos divat, ugyanaz, a darwinizmus, a kisnevű Margónak tudományos igazság. Az állattan előadásánál a dekatholizáló rendszer kitűnően működik. Testimonium maturitatis-szal és érett észszel kistaffirozott fiatal emberek a gimnázium padjairól egyenesen dr. Margó előadásaira jutnak, miután skolasztikus

vagy nem skolasztikus „gondolkodástanok“ és „propedeutikák“-ból alapos fogalmakat hoztak magukkal a genus és speciesről. Itt azután mindjárt az első évben okosan kipreparáltnak darwinistice. Dr. Martin Konrád, Wappler, meg Rózsa és Makra stb. hittana elenyészik az evolúció tudományos eszméinek kifejtései előtt. A tizennyolc éves észnek preparálása jól sikerülvén, bátran lehet az ifjakat a többi, praktikus tantárgyakra bocsátani, ahol annyira belejutnak a vizsgálódásokba, hogy hamleti tünődésekre idejük nem jut. Időközben az embriológia tanár is segíthet valamit a darwinizmus hirdetőjének. Az sincs rosszul berendezve, hogy az orvosi kurzus négy utolsó esztendőjében a darwinizmusról nem sokat, de mindent hall a növendék az élő anyagról, s csakis erről. Facitja lesz tehát az öt év alatt szerzett világnézetnek: darwinizmusi tudományos mázzal kentkonfuzus materializmus. És hozzá dr. Margó egy csapással két legyet üt; a jövő orvosait, s amellett azon tanárjelölteket is kineveli darwinisztice, akik állattantból készülnek tanári vizsgálatra.

Megjegyzendő, hogy a budapesti egyetemen csak dr. Margó ad elő állattant, az ő monopóliumát tehát minden hallgatónak meg kell fizetnie, akiknek tehát eszébe sem jut, hogy az állattan tudomány marad, sőt európai (elég, hogy Virchow-féle) tudományos színvonalon marad, ha nem is adják elő Darwin szellemében. Minden tárgyra több tanár van az orvosi karon: csak az állattant rezerválta egy tanár kizárólagos domíniumának az aequivoca generáció. Ne mondjuk, hogy az ilyen egyedáruság szándékos és kiszámított irányzatú. Legyen elég e szomorú tényt egyszerűen konstatálni.

A darwinizmus nyílt hirdetésével pedig eléri a célt: vagy a vallásközönyt gyarapítják, vagy a hitetlenséget terjesztik. Világos azonban, hogy e kettő közül egyik sem fog önfeláldozó buzgalmat termelni az orvosokban. S már e szempontból is beláthatatlanul kárhozatos hatású, hogy ama felfogás széles társadalmi rétegekbe fog utat törni, s előbb-utóbb olyan társadalmi osztályokban is pusztítani, amelyek

némileg meg voltak eddig kiméivé a modern ragálytól. Nem tudjuk, hol nyilatkozott nem régiben egyik kitűnő tanár akkép, hogy apácák nélkül az egyetem klinikáit be kellene csukatni. Az ő rendszeretök, tisztaságuk, önfeláldozó buzgalmukhoz szó nem fér. Ezen apácákat nem a darwinizmus nevelte, a hit, a keresztény erkölcsök parancsolnak nekik, és nem az önérdék bálványképe, amely előtt a darwinizmus erkölcstana omol porba. Ezen apácáknak eklatáns példáját napról-napra láthatnák maguk előtt az orvostanások, akik meggondolhatják, hogy amit azok a klinikákon végeznek, ugyanazt műveli a hívó keresztény a társadalmi együttműködés többi terén. És elég következetlenek a tanárok leiköknek egyik felével csodálni az apácákat, másik felével pedig lerombolni azon alapot, amely ilyen áldott ápoló kezeket nevel a szenvedő emberiségnek.

Dr. Margón kívül még dr. Miháلكovics Gézá, kell fölemlítenünk, mint a darwinizmus legkiválóbb képviselőjét. A fejlődéstant, az embriológiát adja elő, s ez legkedvesebb tere az evolúciós tanoknak. E két tanár után következik a longus ordo idem petentium decus, de ők a darwinisztikus iránynak leghathatósabb képviselői; s ezért kell hogy az utóbbinak tudományos meggyőződésével részletesebben foglalkozzunk.

A tudós tanár, Miháلكovics, akinek — büszkék vagyunk reá — európai hírneve vau, a folyó évben adta ki „a leiró emberbonctan és tájbonctan kézikönyvét.“

E könyv külső lapján olvassuk a tanár urnák hét sorra terjedő címét, amely közül utolsónak jutott az, hogy ő „a Krause-féle anatómiai folyóirat állandó munkatársa.“

Azután e könyvnek természetesen nem föladata különösen foglalkozni a darwinizmussal; melleleg jut az kifejezésre, különösen az általános részekben. Aki azonban bele tekint, bizonyos lehet róla, hogy tiszta darwinistát talál maga előtt, aki rendületlenül meg van győződve tudományos meggyőződésének föltétien igazságáról.

A laikusnak és szikembernek egyaránt imponálnak fő-

lég a szövet- és fejlődéstani dolgozatod, amelyekkel Mihálkovic hírnevét szerezték« S ha csak a magyar tudomány hírnevére vagyunk tekintettel, kétségtelen, hogy az utóbbi messze fölötté áll dr. Margónak; tanaik azonban közösek.

Nem szabad azon megütköznünk, hogy Mihálkovic fönnemlített könyvében az „emberszabású majmok a t^{if} előszeretettel emlegeti. Súlyosabb beszámítás alá esik azonban az, amit a 258. oldalon mond az ember és állat hasonlóságáról:

Eme viszonyok szemmel kísérése csökkenti az ellentétet az emberi és állati koponya között; mindkettő ugyanazon befolyások hatása alatt nyerte el jelenleg' idomát: alkalmazkodás által a végzendő működésekhez.

Bizonyos azonban a darwinizmus szerint az is, hogy tökéletesség dolgában messze áll az ember az állat fölött, s ezért (10 oldal)

szellemi tulajdonságai minden állatét messze fölülmúlják, s ennek megfelelőleg általánosságban véve teste is tökéletesebb szerkezetű. Ezt az ember n m örökölte, hanem évezredekre terjer'³ munka által szerezte. Két tényező volt tökéletesedésének alapvetője: az egyenes állás, másodsor központi idegrendszerünk, jelesen az agy velőnek tökéletes szervezettsége, amely tekintetben még az emberszabású majmok is messze mögötte állanak. A testrészek fokozott működése lépésről-íépésre tökéletesítette az agy velőt, valamint másrészt ez, mint kormányzó készülék befolyással volt amazok működésének tökéletesítésére.

E szerény circulus vitiosus után nem nehéz fölállítani a következő darwinista hitvallást:

Ha gondolatban végig tekintünk a rendkívül változatos állati koponyákon, bámulatra gerjedünk a természet alkotó ereje iránt, mely képes volt ugyanazon tényezők befolyása alatt amaz eredményeket elérni. Mily eltérés a végletek között! Pedig nem ellentétek azok, mert meg vannak az áthidaló kapcsok és kimutatható, hogy ugyanazon befolyások idomították át lassankint a ragadozás típusát magán horodozó állati koponyát az agyvelő ural-

máteláruló nemesebb emberi alakba. A szerzett tulajdonok átmentek az utódokra öröklés által, részben pedig fenforgó különös viszonyok hatása alatt a koponya alakja módosulatokat szenvedett a végzendő működések szerint. Az agykoponyára az agyvelő és érzékszervek, a zsigervázra a táplálék minősége voltak a leglényegesebb átalakító befolyással (257. oldal.)

Nem szükséges további bizonyíték arra nézve, hogy dr. Miháلكovics is teljesen el van fogúívá a darwinizmusban, amelynek következményei levonatnak azután az emberfajtaakra vonatkozólag is, amelyek között alsóbb s felsőbbrangu rasszokat különböztet meg „szellemi és alaki különbségek“ alapján.

A tudós tanár még a francia uralom alatt magántanár volt a strassburgi egyetemen; innét került haza, s hozott magával olyan lelkesedést a darwinizmus iránt, amilyen talán csak S c h m i d t Oszkár buzdult föl.

Margó és Miháلكovics matadorjai a magyar tudomány darwinizmusának. Nem egy a többi tanárok közül osztja e felfogást, de előadásaiban kevésbbé ad annak kifejezést s legfőlebb mellelges fölemlítésekkel erősítik meg a hallgatók lelkében ama tudományos irányt, amelyet nagyrészt ők is osztanak.

Konstatáljuk azonban, hogy a tanárok közül egy sem mer nyíltan szembeszállani a darwinizmussal. Egyiknek sincs bátorsága kimondani azt, hogy ez a kellő értelemben véve legfőlebb tudományos hipothézis, a hipothéziseknek összes lény- és árnyoldalaival.

Fanatizmus volna be nem ismerni, hogy a darwinizmusnak mondhatatlanul sokat köszönnek a természettudományok. Sok új eszme köszöni annak létét a társadalmi tudományok terén is. Sokkal inkább tudományos álláspont tehát, Virchownak fölfogását osztani az evolúció körül.

Nálunk Wigandok nem teremnek; szóval olyanok, akik a bölcelet és természettudományok nagy apparátusával állanak útját ama tudományos divatnak. A német tudós fölvette ez ellen a harcot; de a darwinizmus olyan fészket vert

már magyar tudományban, hogy tudomást sem vesznek Wigand marlurgi tanár műveiről; sőt a természettudományi társulatnak tekintélyes közlönye olyan szarvashibát is képes elkövetni, hogy W i g a n d o t egyenesen darwinistának nevezi.

Ilyen fölületes tájékoztatlansággal járnak azok a kedvenc előítéletek!

Ferrari, a hírneves olasz skeptikusnak ez a hitvallása: „Il mio spiritualismo comincia dalia mineralogia, e finiséc colla storia naturale deli' uomo.“

E hitvallást osztja sok orvostanár is.

5. Katholikusok és protestánsok.

A zsidóság elhatalmasodása, vasárnapi előadások és a . darwinizmus nyílt hirdetésén kívül figyelmet érdemelne még azon körülmény, hogy ezen orvosi karon mennyire sikerült hódítani a protestantizáló rendszernek. Előre bocsátjuk, hogy egyaránt tiszteljük tudományáért a kath. Hyrtlt vagy Lenhosseket, a lutheránus Virchowot vagy a hitetlen Lombrosot; a zsidó Stillert vagy Bókéét. De nélkülözhetlen föltétel kath. egyetemen, csak kath. tanerőket alkalmazni; s ha a felekezetenélküli állam két-harmadrészben földözi az egyetem szükségleteit, s ha számba kell vennie a társadalomnak jogos követeléseit a felekezetek kellő és arányos képviselőite körül: úgy méltán lehetünk kíváncsiak, hogy vájjon a kormány nem épen szűkkeblű eljárást tanusít-e a tanárkinevezési politikában?

Megemlékeztünk arról, hogy hosszú ideig a judaizálás akadálytalanul folyt; s hogy csak lassan-lassan tudott ennek gátat vetni az ébredő antiszemitizmus. S ez indokolva is van számos körülménnyel. A szívós zsidó faj türelemmel képes kivárni, míg magántanári széket kap; a jelennek apróbb előnyéért sem adja oda gyakran jövőjének nagy érdekeit; míg a fiatal keresztény orvos inkább ott hagyja a tudomány központját, s biztos állás és megélhetés kedvéért siet a vidékre, ahol a legtöbb esetben a nagyobb szabású tudományak el-

vész. A zsidó ifjak ismert szorgalma, hajlama orvostudományok iránt, meg egy-egy hatalmas fajrokon tanárnak erős pártfogása is sokat indokolnak.

Bizonyosnak keli azután lenni, hogy a tizenhárom éven át tartó kálvinista kormány semmiféle tért sem hanyagol el, ahová protestánsokat be nem erőszakolna. Ezen évről-évre hatalmasabbá és botrányosabbá váló invázió már a zsidó köröket, a régi és a mostani szövetségeseket is aggodalomba ejti. A protestantizációra vonatkozólag e könyv utolsó fejezeteiben talál az olvasó fölvilágosítást. Ennek szomorú eredményei mellett azonban örvendetesnek kell tartanunk, hogy a rendszeres, okosan és csöndesen ütött protestantizálás végre ellenhatást provokált.

Az öreg Wagnernek belgyógyászati tanszéke körül foly a harc. Ő lutheránus, s ebbéli szívóssága hatalmasan domborodott ki egész tanári pályája alatt.

Ez év elején a bécsi „Internationale klinische Rundschau“^u, melyet a nagyhírű Sch n i t z l e r szerkeszt, a következő budapesti közleményt hozta:

A budapesti orvosi egyetem professzori kara utolsó ülésében ányán doktort hozta javaslatba helyettesítő tanárral, a második belgyógyászati tanári állásra, mert ő volt az egyedüli, ki a megürült állásért nem folyamodott: s ezzel provizóriumot teremtettek az egyik folyamodó, 'JBóka itanár érdekében. Érdekes nézni a tanárságért folyó harcot, tapasztalni az egyes konkurrensnek serény iparkodását. A tanári kar, a mint mondják, első helyre P urj esz kolozsvári tanárt (zsidó) fogja javaslatba hozni, hogy ezzel neki elégtétel adassék, mert a fennforgó viszonyok közt vallási okokból gondolni sem igen lehet arra, hogy őt nevezzék ki, miután már mostani állásának elnyerése is sok nehézséggel járt. De ezúttal a vallás nemcsak Purjesz, hanem Bókái és Kétly tanároknál is az az alap, a melyen a küzdelem leghevesebben folyik, és az végre dönteni is fog a győzelemnél. Tudjuk, hogy Bókái lutheránus, Kétly katolikus. Mindaketten küzdenek, a szó szoros értelmében, a tanárságért és pedig nemcsak a tudomány, hanem a vallás fegyvereivel is. Bókái még eddig előnyben van, melette van a tanári kar jó indulata, valamint a miniszteré is; a legbefolyásosabb pro-

testánsok serényen mozognak és mozgatnak mellette és még a királyi udvar érdeklődését is iparkodnak fölkelteni. Néhai nagynevű apjának szoros barátsága a legbefolyásosabb és irányadó férfiakkal, valamint a miniszternek megmagyarázhatatlan ellenszenvé, Kétly tanár ellen, mind, mind kedvező momentumok, melyekre Bókai számít. De Kétly sem pihen; sikerült neki a tanszékből vallásos kérdést formálni és a már régóta e l é g e d e t l e n klerikálisokat céljainak megnyerni. Fölötte befolyásos mágnásokon kívül a legmagasabb egyházi méltóságok támogatják Kétlyt, így aztán megeshetik, hogy a miniszter ellenszenvé mellett is kénytelen lesz legmagasabb helyen Kétlyt javaslatba hozni. Nagy érdeklődéssel várják, hogy e harcban a tanári kar, a minisztérium, a klérus, a tudomány vagy a vallás lesz-e győztes.

A „Budapesti Hírlap“ átvette e közleményt s tudomásunkkal a „Pesti H í r l a p“ is sietett azt közölni. Köztudomásra jutott tehát a kulisszák mögötti harc, amelynek legközelebb kell eldőlni.

Anélkül, hogy lándzsát törnének az egyik vagy másik jelölt mellett, a harcból magából, s ennek kath. vagy prot. részre való eldőléséből következtetéseket szabad levonunk.

Dr. Kétly, a katolikus, a belgyógyászat budapesti rendkívüli tanára, közel jár ötvenedik életévéhez. Nagy orvosi tapasztalattal és tudománnyal rendelkező férfiú. Irodalmi működésre talán tudományszerzés és a praxis folytán nem jutott ideje. Általános meggyőződés szerint legméltóbb utódja Wagnernek.

Dr. Bókái, a lutheránus, alig harminc éves, s rendszer tanára a gyógyszerzettannak a kolozsvári egyetemen. Egy évig volt belgyógyász, dr. Korányinak első asszisztense, s ritka szorgalommal nagy irodalmi működést fejtett ki. *)

*) A tanári kar és az egyetemi tanács a minisztériumhoz tulajdonképen a következő három jelöltet terjesztette föl: dr. Kétly Károlyt, a katolikus dr. M ü l l e r Kálmánt, a Rókus-kórház igazgatóját és dr. P u r j e s z Zsigmondot. Igen tekintélyes tanárok azonban e jelöléssel nem elégedtek meg, és a maguk részéről külön véleményt adtak be, amely

E fiatal tudós ellen kell tehát Kétlynek harcolnia. S a magyar protestantizmus van olyan erős, hogy veszedelmes harcot tud provokálni jelöltje érdekében. Ez utóbbinak győzelme beigazolná, hogy a protestantizmus már olyan hatalmasnak érzi magát, hogy kíméletlenül küzdhet a legkiválóbb konkurens ellen, csak azért, mert ez k a t h o l i k u s .

Természetszerű volna Kétlynek kineveztetése, s ha ez bekövetkezik, akkor is visszamarad a keserű tapasztalat, hogy a protestantizmus nem a tudomány, hanem a f e l é k e z e t i s é g érdekében mozgósította táborát, s céljaira még a nepotizmust is képes volt felhasználni.

A tanulság pedig az egészből az, hogy lássák be végre a katolikusok is ama szolidaritásnak áldásait, amelyekben nálunk csak a protestantizmus s judaizmus bővelkedik.

Ez az első ilyenmű küzdelem. Eddig harc nélkül engedték át a teret a protestantizmus terjeszkedésének. S ez végre olyan idők földerülését jelenti, amikor figyelő állásban vagyunk az aránytalan uralomra jutással szemben.

Legyen ez az ébredésnek első korszaka!

* *

*

Az orvosi karon tehát el van hatalmasodva a zsidóság, mind nagyobb teret hódítanak a protestánsok, nyíltan hirdetik a darwinizmust, és nem törődnek a vasárnappal, ami cinizmussal határos. Legsomorúbb, hogy a közoktatási kormány

egyenesen dr. Bókáit javasolja kineveztetni. E hathatós protekció a nepotizmusnak, és talán az erőteljes protestantizmusnak is köszönhető. Tény, hogy Kétly és Bókay azon jelöltek, akik között fog megtörténni a döntés. E részben tehát tisztán formalitás, hogy Bókainak egy erőteljes külön véleménynyel kell magát ő felsége előtt prezentálnia. A tanárok és az egyetemi tanács többsége talán még az utolsó pillanatban akarta Bókáit elejteni; mert inoi portunusnak tartotta hivatalos jelöltetését; a külön véleménynek azonban örvendhetnek Bókái titkos barátai is.

az utóbbi körülmény ellen soha szavát nem emelte, s országgyűlési figyelmeztetések dacára; sőt érdeemesnek sem tartotta nyilatkozni arra nézve, hogy tűri-e a vasárnapi előadásokat, vagy be fogja-e azokat tiltani?

Azt hisszük tehát, hogy a dekatholizálásnak elégséges kritériumait mutattuk be.

II.

A JOGI KAR.

A jogi karon másfél esztendő óta semmi sem változott. A szellemi termelés csak oly gyöngén intenzív, mint három, öt vagy tiz év előtt. A tanári létszám ugyanaz, ami a múlt évben volt; azóta egyetlen törekvő fiatal ember sem ért meg arra, hogy magántanárrá képesíttesse magát. Rendes tanár van 17, közülök 5 protestáns, az egyházjog egyik tanszékének legutóbbi betöltésével hat. Az első tiz, tehát a legidősebb tanárok közé egy protestáns jutott; az utolsó hat közül négy, egy tömegben foglal helyet a tanárok között, és fölváltva kálvinista és lutheránus. Az ő kineveztetésök jelzi a protestantizáló rendszernek uralomra jutását. Zsidó eddig rendes tanárnak be nem jutott; azonban a rendkívüli tanárok között egy (és születésére nézve még egy) az öt között míg hat magántanár közül három képviseli a fajt, amely idővel diadalmasan fog bevonulni a rendes tanárok sorai közé. Vasárnapi előadásról a jogi karon szó sincs; elvégezi dolgát kényelmesen hétköznapiokon is; sőt ősi tradíció szerint lehetőleg még csütörtökön is vakációt csinál. E fakultáson tehát a tanároknak előadások dolgában való túlterheltsége egyiknél sem okoz tudományos csömört. Rendszeresen nem adják elő e félévben az államjogot; s míg minden más tantárgyat két három tanár vesz pártfogásába, addig a közjog mostoha elbánásban részesül; dacára, hogy két tanár szaktárgyát képezi.

A tanári karban szép számmal vannak képviselve tényleges és kiérdemült kormánypárti képviselők; amazok most kizárólag kormánypártiak, mint dr. P u l s z k y Ágost és dr. Szilágyi Dezső, aki nem fog megharagudni, ha a kormánypárt kebeléhez fűzzük. A többi, néhány gyöngye kísérlet után, most már fölöslegesnek tartja a képviselőséget,

s legfőlebb egyetemre aspiráló akadémiai tanárok, vagy többkevesebb praxissal rendelkező ügyvédek figyelmébe ajánlja ezen magasabbra vezető lépcsőt. A tanári kar nagy vigasztalódására a gyöngélkedő és leveleket író Trefort eddig nem ért rá a tandíjreformot keresztülvinni. Én masse produkálják továbbra is a juris doctor-okat, ami nagy terhére volna a tanári karnak, ha rigorozumi díjak beszédese nélkül kellene examinálniok. A tanrend pedig stereotipen szakasztott mása minden elődjének; és minden arra mutat, hogy a vizsgálatokra való einpaukolás dominál tanári kar és ifjúság fölött egyaránt. A speciális kollégiumoknak majdnem teljes hiánya arra vall, hogy a hatás tanárok és hallgatók között kölcsönös: ezek csekély számban járnak az előadásokra, és azok e körülméoyneel indokolják azt, hogy lelkiismeretfurdalások nélkül elégesznek meg a vizsgálatokra és szigorlatokra szükséges tantárgyaknak nyugalmas lemorzsolásával. a tudományos ambíció legfőlebb tankönyvek gyártásában — tisztelet a kivételeknek — nyeri meg kielégítését, és a szükséges új kiadásoknak sajtó alá rendezésében. Némely tanár még tankönyveket sem ír.

Nincs tehát mód adva a tehetségesebbeknek, a jogtudományak magasabb színvonalára küzdeni főLmagukat. A rendes és rendkívüli tanárok föltűnően hódolnak az úgynevezett brodstudiumnak, s talán a rendes tantárgyak anyagát sem végzik el. A fölülről jövő példa azután a hallgatóságot is csak a vizsgálati tantárgyak magolására lelkesíti. A tanulók nagy száma miatt ugyanazon tantárgyat két-három tanár adja elő; a teljes paritás fentarthatása végett ugyanazon napokban és ugyanazon órákban; nehogy a joghallgatónak szabad és kényelmesebb választása lehessen az órák között; és így egyik-másik tanár valahogy rövidséget ne szenvedjen.

6. A jogbölcészet: Schnierer, Pulszky, Pikler.

A dekatholizáló rendszernek föltétien kritériumául szolgálhat a jogbölcészet és egyházjog elő-

adása. Jogbölcseészetnek nevezik a természetjogot, és e tárgyat főleg a pozitív jogok fölötti bölcsekedéssel merítik ki a modern pozitivisták, akik perhorreszkálják az észjog — vagy természetjog — elnevezést, s megelégesznek jog- s állambölcseészettel. Két tanár osztozik e tantárgyon. Az egyik (dr. Schnierer Gyula, aki a hazai büntetőjog-irodalom legjelesebbjei közé tartozik, s kár, hogy idejét és tudományos munkásságát nem osztatlanul szenteli ennek; mert a természetjog csak idejét veszi igénybe) vizenyős theizmusával untatja hallgatóit, amely a német protestáns theologiai iskolának római joggal föleresztett kopott és puszta absztrakcióiból élőködik. E természetjogra szinte ráalkalmazhatjuk a múlt századbeli Sekenbergnek azon ironikus állítását, hogy nem más az, mint *jus romanum naturalisatum*. Nincs elég erélye, határozottan rámutatni a természetjognak keresztény alapjaira, logikája nem elég erős szembeszállani a pozitívizmussal, mely minden általános érvényű elvet megdönt, és az összehasonlító jogtudomány apparátusával a filozófálást a pozitív jogok exakt adataira, s az ezekkel való szűk-körü okoskodás színvonalára rántja le. A filozófiai előképzettséggel nem rendelkező joghallgató természetesen inkább vonzódnék ezen utóbbi pozitívisztikus hányhoz, melyet dr. Pulszky Ágost képvisel, ha ennek szerencsétlenül konfuzus természete nem riasztaná vissza a még világos fejekkel rendelkező ifjúságot. Ami egyébként hasznos az ő értelmükre és keresztény meggyőződésükre egyaránt.

Az ő álláspontja tagadja a természetjogot és ennek általános érvényét; szerinte az erkölcsökkel együtt lényegesen változik a jog népek és korok szerint. A darwinisztikus iskola ezen rendszert is megmételtyezte. A létért való erőszakos küzdelmet a jog elméletében is magas polcra emelik, s a jog erőszakos érvényesülését összetévesztik a jog fogalmával. E fölfogás kétségtelenül demoralizál. Gondoskodnak azután a jogbölcseészet történetében a skolasztika és a keresztény bölcselet diszkreditálásáról. Abstrakt definíciókat ragyogtatok az ifjú elmék előtt, és elhitetik velök,

hogy e definíciókkal a jognak bölcsészeti része teljesen ki van merítve. Aki nem tudja, hogy mi a filozófia^ avvaK könnyű elhiteni, hogy a pusztá logikai okoskodások is bölcseletet képeznek. Nagy szerencse azonban, hogy a másodéves joghallgatói észre eme pozitivistikus rendszer mély benyomást gyakorolni nem tud. A tanár személyiségét jellemzi a sok olvasottsággal és nagy fáradtsággal megszerzett konfúzió, amely elijeszti a hallgatót, s legfőlebb bevágja a definíciókat, és kézzel-lábbal fog dolgozni az ellen, hogy dr. Pulszky előtt tegyen vizsgálatot.

E fiatal tanár azonban jellemzőleg gondoskodott pozitivistikus Nachwuchsról. Egy pártfogoltját a múlt évben képeztette magántanárnak (dr. P i k l e r Gyula) a jogbölcsészettől. Jellemző, hogy a fiatal tanár zsidó, és jurát in verba magistri. Darwinista és pozitivista, nem feledkezve meg a benthamizmusról sem. Ez irányt ketten képviselik erőteljesen; míg a theizmushoz ragaszkodó harmadik, és rendes tanár egy magában, szerényen áll e modern törekvésekkel szemben. A jogi kar egyik fundamentális tantárgyának jövőjéről tehát Szépen van gondoskodva. Bevonult ide is a darwinizmus tudományos divatja, s legújában fölfödözött, örökigazságnak mutatja be magát megvetéssel és tevékenyen semleges magatartással tekintve a jámbor múltra, mely Istenben és az emberi természetben kereste minden jog alapját. A dekatholizálás tehát e téren sem hagy kívánni valót; és végeznek egy lutheránus és egy zsidó szövetkezve.

7. Dr. Pulszky, a jogbölcselő.

A pozitivisták jogbölcsészetével dr. Pulszky előtt édeskeveset törődtek Magyarországon. Angliából importálta ő ezt hozzánk; s az ő különleges természete, mint említettük, nem volt képes iskolát alapítani, ha csak egy tanítványt (Piklert) nem veszünk iskolának.

Elfogadja ő sine examine a pozitivista jogtételeket, s bátran elmondhatni, hogy benne és vele C o m t e defunctus adhuc loquitur.

Végzetien megvetéssel viseltetik a metafizika iránt; s azt hiszi, hogy már tönkretette az akarat szabadságát, ha az akarat „metafizikai“ szabadságának nevezi el.

Irodalmi működését gyermekmesék fordításával kezdette, és Gyulai Pál égisze alatt folytatta a „Budapesti S z e m l é“-b e n, ahol a hetvenes évek elején vagy derekán az angol jogiskolákat ismertette pozitivistikus alapon. Kézikönyve sokáig zavarta lithografiában a jogászok fejeit, míg végre 1885-ben első eredeti könyvévé nőtte ki magát, s „a jog és állambölcsészet alapvonalainak“ címét vette föl. Forrásai, mint előszavában elmondja, Comte, Dühring, Post, Sumner-Maine, Spencer Berbert, Tylor, Lubbock stb., szóval a pozitivismus kisebb-nagyobb mesterei.

Egy kis spicilegiumot állítunk össze e könyvből, s ebből meg fogjuk érteni, hogy mily indokoltan kelthet az eredményt a jogász ifjúság körében.

A régibb iskolák természetjogáról az dr. Pulszkynak a véleménye, hogy ebben (8. oldal.)

Az emberi törvények fogalmához hasonlóan lett megállapítva a másrészt a természettörvény nyelv is azonosított isteni törvényé. Ennek megszegése tekintetű a rosznak. A rosznak léte ellentétbe állított az isteni mindenhatósággal és jósággal; s ezen kiegyenlíthetlen ellentét magyarázatául lett elfogadva némelyek által a feltétlen akarat szabadság tana.

Milyen kétségbejű lapidarizmus van e pár sorban! Mély részvétet érdemel tehát az a joghallgató, aki e sorok tanulmányozásához lát a theozofia, az anthropomorfizmus, meg az akarat szabadsági tan történetének részletes ismerete nélkül.

Érdekes tudni azt is, hogy miként konstruálódik dr. Pulszky szellemében a jog fogalma (241. oldal):

A jog, a társadalmi együttlét feltételeinek összege a közösségi és egyéni cselekvőségek tekintetűben, összesen mindig mint az állam akaratá jelentkezik, nyíltan kifejezve parancsban, engedélyben vagy tilalomban, avagy hallgatag elismerve szokásban.

Az államakaratnak ugyanis, mint a közösségi tudatnak megfelelőnek, természetzerűen az uralkodó társadalmi érdek, illetőleg az uralkodó társadalom létföltételeinek megállapítására és fentartására kell vonatkozni.

E sorokban ki van fejezve, hogy mi a jog in abstracto, s mi in concreto; ez utóbbi értelemben államakarati despotizmus alá van vetve; az előbbiben pedig nem nehéz fölismerni a meztelen pozitívizmust, amely foglalkozik a joggal, mint a társadalomban adott ténynyel, de dölyfös ignorálással utasítja vissza a jog alapjainak és szankciójának kutatását.

E részben fölösleges továbbra is fáradsunk; álljon még itt dr. Pulszkynek pozitívista hitvallása in extenso (5—6. oldal):

A v a l ó, a tünemények világa képezi az ismeretnek s így a tudománynak is határát. Hová tartoznak tehát s minő jellegűek mind ama képzetek, amelyek azon túlhatolnak s a lehető emberi tapasztalat körén túl kalandoznak? Pedig az emberi elme számtalan kérdést vet föl, amely a titokzatos homály e birodalmára vonatkozik. Mert egyrésztől végleges megnyugvást keres, s nem lelheti a végtelen ok s okozatláncolatban, s másrészt minél járatlanabb, s minél több jelenséggel találkozik, amelyet törvényszerűnek felismerni még nem bír, annál inkább keres természetfeletti, az emberi akarat látszólagosan szeszélyes keletkezéséhez és működéséhez hasonló, s azért tetszetős tényezőt magyarázatul, kivált még azért is, mivel az emberi sors rejtélyei nagyobb érdeket költenek, mint a pusztá igazság problémái; s azokra nézve nem csak a kíváncsiság tudományos kielégítése, hanem kedélyünk, személyes aggodalmaink és kétségeink hit által való megnyugtatása fontos.

Innen származik, hogy az, mit Kant „intelligible Welt“-nek nevez, az isteni tulajdonoknak, a lélek halhatatlanságának, az erkölcsi szabadságnak, a feltétlen és közvetlen észparancsnak, az isteni intézményen vagy merőben az ész rendjén nyugvó jognak és államszervezetnek birodalma, habár elemezve át nem érthető, mégis eszményi, vagyis megfelel az elvont eszmék végleges hatványozásainak, a képzelet ábrándjainak, az emberi ösztön, öntudat és hagyomány táplálta várakozásoknak.

Az erre vonatkozó, állítólag sugallóit vagy eredendő, felismerhetőleg csak értelmünk vergődését vagy reményeink és vágyaink hánykódását csillapító, képzeletszülte elvek tehát, mint tapasztalatilag megfejt-hetetlenek, bebizonyíthatlanok, bár áhí-tatunknak nélkülözhetetlenek, de egyszersmind megcáfol-hat l a n o k, bárha magukban ellenmondást rej-tők: nem a tudománynak tárgyai; hanem vagy mint a val-lás tanai igényelnek tiszteletet, ha természetfeletti hatalom bizalommal fogadott kinyilatkoztatásaképpen szerepelnek, vagy a metafizika tételei közé számítanak, ha magoktól értetődő alapigazságok színét viselik, s oly rendszerbe foglalvák, amely az eszmék szükségszerű kapcsolatát feltüntetve, hasonló a tudományhoz, bár attól abban különbözik, hogy nem ismeretekből alakul.

Míg tehát vallás annyiféle lehet, ahányféle kinyi-latkoztatást hisznek az emberek, és metafizika ismét annyi, amennyi hitüket mennyiféleképen vélik eszükből leszármaz-tathatni, vagy önmaguk által meggyőződést keltő általános fogalmaikra alapíthatni, míg rakd a vallások, mind a meta-fizikai rendszerek tartalma határtalan, mint az emberi képzeletek és kívánalmak országa; a tudomány csak e g y-rendű s egynemű, habár v é g e l l e n, mint az észlelhető világ, s így az igazság maga. Ez azonban a kész, teljes és tökéletes tudományról mondható, amely mellett az ismeretek tömege és rendszere az egész mindenség vala-mennyi jelenségét öleli fel.

E hitvallással tönkre vannak téve theologia, metafizika stb. A való, az érzéki tapasztalat által fel-ismerhető való a képzetek, a fantazmák birodalmába utasít-ják létünk alapigazságait, amelyek „megcáfolhatlanok, és mégis ellenmondást rejtenek magukban.“ Biz ez pozitívista logika szerint van mondva l

És milyen előképzettségre van szüksége a joghallgató-nak, hogy ama hitvallást megértse, s milyenre, hogy annak tévedéseit, amely megvetéssel tekint a metafizikára, Kant filo-zófiájára is, és a keresztény bölcséletre, belássa és megcáfolja. Legalább is hasonlóval a dr. Pulszkyéhoz, vagy még ezenfe-lül kell rendelkeznie olyan előképzettséggel, amely a metafi-zikára és egyebekre nézve nem pozitívista, nem a keresz-

tény bölceletet gúnyoló, kicsinylő és megvető forrásokból merített.

Három évvel azután, hogy könyve megjelent, mint levelező tag tartott dr. Pulszky székfoglaló fölolvasást az akadémiában. „A jog- és állambölcsészet föladatai“ volt ennek címe, s a fölolvasás nem tartalmaz mást, mint ama könyvnek „sovány vázlatát“, illetőleg halvány kivonatát. Mert jogbölcészeti eszméit annyira kimerítette, hogy önnönmagát kellett reprodukálnia.

Unalmas metafizika után sóhajtó ásitozás vett erőt azokon, akik végig tudták hallgatni a fölolvasást.

8. Dr. Pulszky, a vallásbölcselelő.

Minden tavasz elején, körülbelül a nagybőjten, a lutheránusok Deák-téri dísztermében protestáns valláserkölcsi fölolvasásokat tartanak. A csütörtökre napok vannak erre lefoglalva, és egy ilyen csütörtökre (a harmadikra) előjegyezte magát dr. Pulszky Ágost is, a jogbölcészet tanára.

Szomorú tudomásul vettük ekkor, hogy dr. Pulszky most már az úgynevezett Religionsphilosophievel is foglalkozik. A valláserkölcsi fölolvasás címe: „a vallásról a történelemben n.“

E fölolvasás külön, tudunkkal, nem látott napvilágot, kénytelenek voltunk tehát, a napi sajtó közléseihez tartani magunkat.

Közönséges és természetes észjárású emberek a címből következtetnek a tartalomra; dr. Pulszky fölolvasásának címeből alig lehetséges erre következtetni. Először is tudományos magaslaton helyezkedve el összehasonlította az izlámot, a buddhizmust, no meg a kereszténységet; szerinte „a belső meggyőződés szabadságát“ (t. i. hogy mindenki azt hiheti amit akar) rezerválta magának a protestántizmus, míg „az egyetemes felelősség elvét“ (t. i., hogy Isten előtt mindenki egyénileg felelős tetteiért, és bűneiért) kegyesen átengedte a katolicizmusnak. Azon kegyelmes meggyőződésre is jut,

hogy a vallás a jövőben még fog befolyást gyakorolni az életviszonyokra. Megkíméljük olvasóinkat az előadásnak további részletezésétől; de a végeredményt ide igtatjuk, és ez a következő:

Hiszi, hogy el fog következni ama korszak, amidőn az emberi lelkiismeret követelményei, az embernek az eszmény iránti viszonyáról való meggyőződésai nagyobb befolyását fognak, nem csak saját magaviseletére, de a közösségi intézményekre is gyakorolni — mint ma. Mi talán e korszakot nem fogjuk megérni, de akik megérik, az emberi történelem egy oly válsága előtt fognak állani, amely érdekében nem lesz csekélyebb a legnagyobbaknál, amelyeket elődeink és mi láttunk.

Közösségi intézmények alatt államot, társadalmat értünk; ha Pulszky azt kívánja idézett soraiban, hogy ezen intézményekre a vallás a jövőben nagyobb befolyást gyakoroljon: akkor igazat adunk neki. De szükséges-e ehhez válság? Az „egy akolt és egy pástort“ mi nehezen érjük meg, s ezek után a vallásbölcselel jogtanár bizonyosan nem áhítzik.

Értse vagy magyarázza ama sorokat, aki hogy tudja. Válság azonban krízist jelent, s mi ezen a szón, hogy: krízis, fönnakadunk. Az idézett és nem idézett részletekből pedig csak hozzávetőlegesen gyanítjuk, (mert páratlanul megvékonyította értelmüket az abstrakció), hogy bennük a fönnálló vallások krízisééről van szó; de e krízis nem dr. Pulszky találmánya; s akik kitalálták ezt előtte, azok sokkal világosabban tudják elmondani; no de úgy, ahogy a Deák-téri díszteremben nem lehetett volna előadni. És pedig a következőképen: A modern protestántizmus nem vallhatja már magát kereszténynek; mert filozófiai világnézetének alapja a pantheizmus. Egyedül a kath. vallás az, amely magát még kereszténynek vallhatja, de e valláson túltette magát a modern tudomány; tehát az emberiség vallásos meggyőződése válság alatt áll. Ezt dr. Hartmann, az Unbewusst írója mondja.

A delfi jósda orákulumai a kétszer-kettőhöz hasonlító

metafizikai igazságok dr. Pulszky Ágost kijelentéseihez képest, akinek esze (bizonyítékok a főtebb és az előbbi fejezetben idézett részletek) az absztrakciók mániájában szenved Fogadják tehát legmelegebb részvétünket azon nagyszámú előkelő hölgyek, akik e fölolvason jelen voltak; végig hallgatása beválnék nagybőjti penitenciának, ha nem protestáns hölgyekről volna szó. A jogbölcsezet sokkörü ágai pedig megsaporodtak a vallásbölcsezzel; az előbbinek, általunk régebben részletezett konfúziója most már nem pozitívizmus, nem is különféle filozófia meggyőződések mozaikja, hanem rendszer, amelynek egyedüli jellemző neve: „konfuzizmus“ lehetne. Dr. Pulszky konfuzizmusa tehát veszedelmes jelleget öltött magára a vallásbölcselet fölkarolásával.

Ismerjük dr. Pulszky Ágostnak minden munkáit, s így alkothatunk magunknak véleményt fölöle. Lelki képességei például sajtáságos konstitúcióval vannak ellátva. És pedig az a széles olvasottságú tanárnak a sajtásága, hogy a legelembb igazságokat és a legelembb tévedéseket olyan formában tudja kifejezni, ami még a szakértőt is meglepi. A szakértő munkáinak mondatait kétszer-háromszor kénytelen elolvasni, s akkor jut azon szomorú tudomásra, hogy tulajdonképen elementáris dolgokat értett meg, amelyeket fáradhatlan absztrakciók iparkodtak érthetlenné és tudományos zsinatunkká varázsolni.

Vegyék ezt tudomásul azok, kik dr. Pulszky tisztelői akartak lenni, s akik azt remélték, hogy idővel beleragyog majd absztrakcióinak sűrű kódébe a józan filozófia, amelyet némelyeknél a kor, másoknál a logikai pa llérozottság szokott magával hozni.

A mester tanítványa.

Essék meg a tisztesség dr. P i k l e r Gyula, a jogi kar legfiatalabb magántanárán is, hogy e helyen fölemlítjük. S indokolja e fölszólalásunknak hangját a fölháborodás, amelyet kell hogy kierőszakoljon mindenféle idétlen reklám. A

zsidószármazású szorgalmas fiatal ember a jogbölcsezet magántanára, és dr. P u l s z k y Ágost kreatúrája, s mint ilyennek esküdni kell a pozitivista jogbölcsezetre. De valamint a mesternek sok ideje marad, s rendes tantárgya nem mentheti ki tudományos vizsgálódásait, (mert Co m t e, S u m n e r-M a i n e, B é n t h a m stb. stb. stb. jóval előtte készített el szépen mindent) és mellékesen a;vallásbölcselettel foglalkozik, konfuzizmusával ellátva, s megajándékozva a filozófiának ezen ágát is: azonképen a tanítvány sem maradhat szigorúan a jogbölcsezet korlátái között, sőt átcsap a speciális bölcseletre is, és konkurrenciát csinál a pszichológiai problémákkal foglalkozó dr. M e d v e c z k y n e k, és mindazoknak, akik a filozófiát hozzák rokonságba a fiziológiával. Dr. Pulszky dr. Piklert olyképen tudja portálni, hogy egy szép télutói napon vendég gyanánt állított be az akadémiába, és fölolvasta értekezését, amelynek címe: „az objektív létben való hit (sic) lélektana.“ Hirtelenében nem tudtuk megérteni ezen hat szó mélyebb értelmét. Gyöngébbek kedvéért tehát megjegyezzük, hogy ezen magasabb absztrakciók azt jelentik, hogy miként tudja az ismerő alany a külvilágot magától megkülönböztetni. A fölolvásó Kant, Hume, Berkeley stb. alapján iparkodott megfejtetni a kérdést. E megfejtés jellemzésére elég legyen hivatkozni azon ismert „h i t“-re; és erre vonatkozólag a napilapok akkori jelentéseiből nem vagyunk képesek többet kiböngészni: ama „hit“-bői sem akarunk egyelőre következtetni. A lapok azonban, mintha inspirálva lettek volna, e g y h a n g ú jelentést hoztak a fölolvásásról. Dr. Pikler tudományos vizsgálódásainak érdemleges eredményét azonban egyetértőleg véka alatt tartották, s reklámsz rüleg írták szintén egyetértőleg a következőket:

A felolvasás nem idegen elméleteket ismertetett, hanem önálló gondolkodás eredményét nyújtotta, nagy részben újat, eredetit mutatott be, midőn reá utalt az objektív létben való hit keletkezésének tényezőire, melyeket eddig meglehetősen elhanyagoltak.

És ez az ember még Pesten marad, ez, aki a szubjektív és objektív érzetek dolgában „utat és eredetít mutat be.“ De hát miért nem engedte ama lapokban részletezteni „az újat és eredetit“? Miért nem sietett fölfödéseiről értesíteni az összes kül-és belföldi filozófiai szemléket? Hisz ha valóban „új és eredeti“ a vizsgálódás eredménye, akkor tessék új kiadást csinálni az összes bölcséleti könyvekből, s a filozófia történetében új lapot nyitni „a fiatal tudósak, akit zajosan megéljeneztek“, amint a lapok egyhangúlag jelentették, a fölolvassásért 1

Mindnyájan, akik filozófiával foglalkoznak, feszült kíváncsisággal várhatják a fölolvassásnak nyomtatásban való megjelenését, azért hogy az új „h i t“ apostolai vagy hívei közé szegődhessenek. Mi azonban azt mérnök hinni, hogy a reklámon kívül más föladvatot nem volt hivatva ama fölolvassás betölteni; bár épen a magyar bölcsélet érdekében óhajtanok, ha az az érdeklődők színe elé bocsáttatnék.

Szóval a mestert, Pulszkyt meghaladta a tanítvány, ak^s „újat és eredetít“ mutatott be; míg a mesterről ugyanezen dicséretet legvirágzóbb korában sem merte elmondani az idétlen reklám. Az nem tartozik hozzánk, hogy a két tudós emiatt nem-e lesz féltékeny egymásra? Elég volt bebizonyítani azt, hogy az ő jogbölcsészeti mindig hagy időt más filozófiai kérdések tanulmányozására, s hogy a tudományos fogyatékoságok vagy ürességek a komoly tudomány előtt reklámmal be nem tömhetők.

És föltétlenül igazunk van, midőn azt állítjuk, hogy Pikler idétlen reklámmal dolgozta meg a napilapokat. Feszült kíváncsiságunk, amelylyel idegeinket gyöngítettük, nem sokáig várt kielégítésre. Lehullott végre a lepel azon „hitének nagy titkáról, s ezt mi a magyar filozófia dicsőségére mutatjuk be. A „Magyar Filozófiai Szemle“ 1888. évfolyamának első száma tizennégy teljes sorban tartja érdemesnek méltatni dr. Pikler fölfödéseit; míg a napilapok ezekről jóval többet írtak, de idétlen reklámon kívül semmit sem mondtak; s ez olyannyira lényeges különbség, hogy inkább a szemle pártjára állunk,

amely végre is illetékesebb a napilapoknál, de reklámcélokra közönségének csekély számánál fogva kevésbé használható föl. A rövid ismertetés tehát a következőleg szól:

P i k l e r vizsgálat alá vette az objektív és subjektív világnézetek kiinduló pontjait s kritikájában, főként ez utóbira állva, azt törekedett kimutatni, hogy az objektív lét statuálása nem egyéb, mint a j e l e n é s (Vorstellung), m é g j é l e n t e t é s e akaratunk által. Vizsgálódásaiban az újabbkori, angol psychologokhoz csatlakozik s értekezése nyereség (!?) lesz metafizikai fejtegetésekben szegény filozófiai irodalmunkra nézve. Néhány filoz. műsöt is érvényre akart emelni P i k l e r, nevezetesen az „eszméletet“ (sic) a Bewusstseindra, s a „jelenést“ (bravó!) a Vorstellungra. Véleményünk szerint azonban e műszavaiban kevésbé lesz szerencsés, miután az indítványozott szavakat nyelvünk más értelemben használja.

Bátran komplementum számába mehet az, hogy az értekezés nyereség lesz bölcséleti irodalmunkra nézve. Mi nem foglalkoztunk volna dr. Pikler fölfödözésével, ha nem kellene példáján bizonyítanunk, hogy miként vergődnek lokális hírnévre a magyar filozófia művelői nem dolgozataikkal, hanem csak a napi sajtó ügyetlen reklámjával. Nos és mi „új és eredeti“ van „a j e l e n é s m é g j e l e n t e t ő s é b e n akaratunk által?“ Aki bölcsélettel foglalkozik, az tudja, hogy e három szóban milyen kopott álláspont talál kifejezésre. És az a szegény akarat milyen rendkívüli megtiszteltetésben részesül! Majd kirántják alula a szabadságot és mulatságos ellenmondással a politikai téren kiabálnak az után, és legfőlebb raffinirozott ösztönnek számába veszik; majd meg az objektív világ elővarázslását parancsolják meg neki, s az öntudatot, a külvilág fölismerését olyan masinériával operáltatják, amilyennel a hitvány értelemben vett szubjektivista idealizmus Kant fenomenonjaival és Schopenhauer akaratával egyetemben nagyon sokat nyerne. Ilyen idétlen reprodukciókra, és a műszógyártásra ne vesszessük a szót. Igazat adunk a Szemlének, amely száraz koroplimentummal és igen sovány ismertetéssel rázza le magáról a fiatal tudós felfedezéseit.

Csak még arra szólítjuk föl dr. Piklert, hogy a saját érdekében máskor ügyesebben csinálja a maga dolgát. Hí barátja! vannak a napi sajtóban, akkor figyelmeztesse őket, hogy ne kompromittálják az „új és eredetivel“; mert azt a közönséget, amely érdeklődik a magyar bölcsészet mozgalmairól, nem lehet rászédni; sőt ugyanennek nem is nehéz feltételeznie, hogy éppen a fiatal tanár inspirálta azt a reklámot, amely a komoly kritika előtt legfőleg gyermekes dicsekvés számába mehet. Amit Descartes, Kant, Fichte stb. megpróbált, az nem sikerülhet mindenkinek, s akinek nem sikerül, az bátran és szerényen mondhatja, hogy: Alles isi schon da gewesen.

És most arra kérjük olvasóinkat: ne ütközzenek meg azon, hogy Piklert Korányi, a jeles orvostanár stb. tudós társaságába bevezették. Legalább alkalmunk volt betekintni, hogy miként csinálódik a magyar filozófia, és miként nevelődnek nálunk a bölcseletről. Piklernek, mint magántanárnak végre is várandósága van a jövő iránt; valószínű, hogy idővel magasabbra jut a tanán gyülekezetben; s akkor legalább fogjuk tudni, hogy minő fejlődési fázisokon ment keresztül.

80. Az egyházjog: és Sággy.

Az egyházjogot az 1887/8. tanév második felében két katolikus tanár adta elő. A jövő tanévben a kiváló dr. Kovács Gyula (református) sorakozik e kettőhöz, s akkor fölötte valószínűleg az egyik tanárt fölmentik az egyházjog előadása alól. Mindkettő: dr. S á g h y Gyula és dr. Antal Gyula abban egyezik meg, hogy egyik sem szaktekintély az egyházjog terén. Az előbbi kiváló számba menő tekintély az osztrák magánjog terén. Ennek földolgozását kezdte meg több mint egy évtized előtt, s azóta — ennek is van tíz esztendeje — munkájából csak egy vékony kötet jelent meg a kötelmi jogról. A magyar jogirodalom iránt érdeklődők fájlahatják, hogy e munkának folytatása tollban vagy fej-

ben maradt. Az egyházjog azonban soha sem képezte dr. Sághy részletesebb tanulmányainak tárgyát.

Dr. Antal Gyula világosan és minden kétségen fölül csak Tisza Kálmánért tett politikai szolgálatoknak köszöni tanári székét. Amikor azonban magántanárrá lett, s amikor rendes tanárrá nevezték ki, nem igen hivatkozhatott kiterjedtebb tudományos munkásságra. Könyvek vagy értekezésekkel nem tehette kérelmét nyomosabbá a tanszék iránt. Igen kedvenc tárgya a most már kierdemült országgyűlési képviselőnek az egyházjog azon része, amely a házassági joggal foglalkozik. Ebben képezi ő magát speciálistának, s minthogy irodalmi működésre még nem emelkedtek ez irányú törekvései: tanári és tudós szellemének megismerése végett előadásai iránt kellett érdeklődnünk.

A házassági jog előadásában tehát örömmel kellett konstatálnunk a tudós Kutschker, Knopp, és a többi — egyházi vagy világi — nagyhírű egyházjogászok munkájának beható tanulmányozását. E férfiaknak szellemi hatása nem hiányozhatott ezen előadásokból sem, s remélhető, hogy ezen befolyás minden irányban érezhető lesz. Eltekintünk tehát a tudós tanár ur politikai érdemeitől, amelyek tanszéke elnyerésénél primum movens számába mehettek, s tisztelői közé sorakozunk azon remény nyelv és várakozással, hogy benne az egyházjog alapos művelőre tett szert. Őszintén óhajtjuk, hogy e nagyrabecsülés ne legyen kénytelen az egyetem falai között vesztegelni. Terjedjen át ez minél szélesebb körökre, ami be is következik, ha dr. Antal azon készség el, amelyet ritka szorgalom mellett nem hosszú idő alatt szerzett meg, az egyházjog irodalmi művelését tekinti tudományos pályájának főadatául.

E tiszteletünk mellett azonban van egy aggodalmunk, amelyet nem hallgathatunk el. Dr. Antal a házasságról szóló egyházi tannak alapos tanulmányozásával van elfoglalva, ismeri irodalmának minden részletét, s alkalma van szellemébe is behatolni. Ne kívánozzék tehát polgári házasság után, mint volt társai a szabadelvű táborban, akik ezen in-

tézményt nem szűnnek meg az élőhalott liberális panaceájának tekinteni.

Az egyházjog elég könnyű stúdium a katolikus egyetemen. A politika, nemzetgazdaságtan, közigazgatási jog, pénzügytanban stb. egyik-másik tanár között vannak a laikusnak rendkívül imponáló nézeteltérések, amelyek lithografizott és soha nyomdafestéket nem látó jegyzetekbe tétetnek le; és melleleg megjegyezve, kínos a vizsgálatokra készülő tanulóra nézve, e különböző szisztémákat egyidejűleg venni magába; mert mindegyik tanár a maga rendszerét tartja az egyedül üdvözítőnek, s ennek kizárólagos tudásával a tanuló kielégítheti őket.

Ha ezen nézeteltéréseket tudományos elevenségnek vagy rendszernek nevezhetjük: akkor az egyházjogban csekély mérvben áll be a nézeteltérések luxusa. A házassági jogtól eltekintve, dr. Antal eem képes magát teljesen emancipálni az elhunyt Kőnek egyházjogtana alól, s annál kevésbé dr. Sággy, akinek nem is képezi szaktárgyát az egyházjog. Közös alapon, a dr. Kőnek által busz év előtt épített alapon dolgoznak tehát, s ez a hallgatóknak nagy kényelmére válik, mert legalább az egyházjogra való készüléshben elégedhetnek meg egy tankönyvvel, aminek valamiképen örvendeni is tudunk.

Ritka, kitűnő tankönyvnek kellene annak lenni, mely más szellemek munkáját jórészt szükségtelenné teszi. S talán jobban is van ez így, mert nem tudni, hogy Konoknál nagyobb kárt nem tenne-e egyik-másik tanár az egyházjogban. Pihennek tehát kényelmesen dr. Koneknek puha vánkosán; és nagy örömet szereznek azon hallgatóknak, akik legalább e tantárgyra nézve tudják, hogy milyen kézikönyvvel nyerik meg tanáraik approbációját. S a kényelmes jogi kart semmiképen sem alterálja, hogy egyházjogi kérdésekkel többit foglalkoznak vidéki jogakadémiák tanárai meg egy tehetőséges fiatal; bíró, aki legutóbb végre bevonult az egyetemre rendes tanárnak, magával hozva irodalmi múltját és felső bírósági gyakorlatát, amelyek az egyházjog keretébe tartoznak.

II. Kőnek kézikönyve.

Indokolva van a fentebbiekben, ha néhány szóval foglalkozunk Kőnek kézikönyvével. Részletesebben bele nem bocsátkozhatunk, s legfőlebb megelégszünk a triviális közmondás hangoztatásával, hogy „ez kommt selten was Besseres nach.“ Mindenekelőtt feltűnő, hogy e tankönyv nagy devociót affektál az egyház iránt, s mellesleg alázatosan hivatkozik a modern tudományos kutatásokra, amelyeknek „a merev dogmatizmussal“ szemben igazságot kell adni.

El nem titkolható rokonszenvvel viseltetik például még az 1881. évi kiadásban a porosz kultúrharc iránt. Szerinte

a szabadabb mozgalom, mely jelen századunkban a társadalom minden rétegeit és köreit átrenghi, az egyház vidékét is oly társadalmi intézménynek jelölte ki, mely nem maradhatott érintetlenül a szabadság fuvalmától.

Ez alatt „a szabad egyház a szabad államban “-féle elvet kell érteni, amit Vera, a hírneves olasz hegelista úgy értelmez, hogy „serva chiesa in servo stato.“ Ez elvvel azonban szemben áll az állami gyámkodás, mely Kőnek szerint szinte szükséges, különösen mióta a püspökök szembeszállnak „a törvényhozás és kormányzattal“, s e viseletükben őket „a római kúria“ támogatja.

„Az állameszmét — Kőnek szerint — semmiféle intézmény által kockáztatni nem szabad“, „szoroson vett államügy“ tehát „az államtörvények áthágásainak megfenyítése“, a Szentszék minden „határozott tiltakozása“ dacára. Ez in genere. és in abstracto van kimondva; innét van tehát a titkolt rokonszenv a májusi törvények iránt.

Kedvenc vesszőparipája a josefinizmus is, amelynek „tanelvei, ősi alkotmányunkkal rokontermészetűek, s amelynek II. József idejében és az után általán hódoltak legjelesebb és buzgó katolikus érzelmű egyházigazgatóink.“ VI; Pius „Auctorem fidei“ bullájának pedig, amely R i c c i

püspök és a pistojai zsinat ellen volt intézve, nálunk érvénye nincs, mert nem adták rája a placetum regiumot, és mert annak kihirdetése, mely kárhoztatta a febroniánizmust, illetőleg jozefinizmust, egyenesen megtiltatott.

A pápa tévmentességéről szóló fejezet sikerült tergvizsgálással csempész a joghallgató leikébe adr. Friedrich és a dr. F r i e d b e r g é h e z hasonló elveket. Az egész fejezeten keresztül a dogma ellenségeinek álláspontja van minuciózusán részleteve, s a fejtegetés rávall az 1870. évi Pester L'oydnak és a müncheni Allgemeine Zeitungnak gyakori olvasására. Legfőlebb néhány sorban van előadva az egyház álláspontja; pedig tudományosabb eljárás lett volna a dogma elfogadása után ezen álláspontot is objektív részletezéssel tisztelni meg. De a föltűnő rokonszeny a lipcsei és müncheni profeszorok tanai iránt, el szokott vakítani a rágalmazott Róma tanításaival szemben.

Hosszas érvelés és számos „dacára“ mellett végre szomorú eredményként konstatálja Könek, hogy a vatikáni zsinaton lévő püspökök többsége elfogadta a dogmát; és vigasztalóan mondja, hogy ezt nálunk nem hirdették ki; továbbá hogy angolok és németek szerencsésebbek S i m o r hercegprímásnál; mert azok Gladstonet, a vatikáni zsinat ellenfelét megtudták cáfolni; míg ő eminenciája csak „törekedett kimutatni“ 1871. szept. 8-án kelt főpásztori körlevelében mint „történeti jogosultsággal bíró hithagyományi tanelvet“ — a tévmentesség dogmáját.

Ugyané tankönyv továbbá nagy devocióval viseltetik a legfőbb kegyúri jogok iránt, kedvesen veszi és vívmánynak tartja a placetum regiumot, sőt jogosultságát az 1404. és 1765. között kelt több törvénnyel is iparkodik igazolni; s nem szűnik meg dicsekéivé hivatkozni ama nagy szabadságra, melyet Magyarország élvez a Szentszékkal szemben, s amely szerinte mindig az előbbinek vált nagy előnyére. A legfőbb kegyúri jogok természetesen erősen nacionális és egyoldalú értelemben vannak kiszínezve. A kánonjog tanai ugyanezen jogokról ügyesen vannak mellőzve; pedig hát az

egyházjogot az egyház szellemében kell tanítani, amely egyedül hivatott magyarázója és adományozója ama jogoknak.

A házassági jognak tárgyalásán, és a könyvnek számos helyén keresztül csillámlik az a titkos óhajtás, hogy polgári házassággal nem ártana Magyarországot megajándékozni; s ennek valószínűleg dr. Sághy sem lesz nagy ellensége.

Ilyen tehát — futólagos bemutatásra — az a tankönyv, amelyből nem csak a budapesti egyetemen, hanem a legtöbb magyar főiskolán is szedi egyházbizományos ismereteit a jogász ifjúság. Rövid ismertetésünket számos részlettel toldhattuk volna meg, de az idézetekből is véleményt alkothatunk magunknak a tankönyvről.

Hatszáz tizenkét lapon át benne olyan anyag van összehordva, és olyan konfuzus szellemmel, hogy a benne való eligazodáshoz nem elégséges két-félév heti öt órával, s esetleg kényelmes tanárokkal. A joghallgató, aki áttanulta Könyvnek egyházbizományos tanárát, valamivel többet fog tudni az egyházbizományosról, mint kollégái a többi fakultásban, de eszét annyira megnyalja a tudatosan üzőtt konfúzió, hogy inficiálva lesz olyan liberalizmussal, amely tud hajlongani és devociót tettetni.

A legjellemzőbb tény az, hogy csak a tankönyvekből készülhet és felelhet, tehát csak ebből preparáltatik a jövőnek jogász nemzedéke.

12. Kováts, Timor, Roszner.

Kétly és Bókái harcán kívül rendkívül érdekes volt ama küzdelem, amely dr. Kováts Gyula, dr. Timon Ákos és báró dr. Roszner Ervin között folyt le.

A dr. Cherny halála folytán megüresedett egyházbizományos tanszék támasztotta a harcot, amelyben az utóbbinak az a nagy előnye volt meg, hogy Tisza Kálmán ezúttal felfüggesztette kálvinizmusát, s a katolikus báró iránt rokonszenvezett.

Tudvalevőleg dr. Kováts Gyula, a református lett a győztes, ami fölött most már föltehetőleg a miniszterelnök

sem búslakodik. Az egyetemi tanács a három jelölt közül a győztest állította első helyre fölterjesztésében; s nyilván a kultuszminiszteri fölterjesztés is ragaszkodott dr. Kovátsnak első sorban való kijelöléséhez.

Megtörtént tehát az eset, hogy az egyházjognak, ezen eminenter katolikus tantárgynak előadása reformátusra bízott.

A katolikusoknak azonban van okuk, e kinevezés fölött örvendeni. Ez állítás talán sokakat fog meglepni; de számosán meggyőződésként osztják ama fölfogást. A három jelölt tudományos irányának jellemzése nekünk fog igazat adni.

Dr. Timon Ákos, a győri jogakadémia kiváló tehetségű tanára, több év előtt „a párbér“ című munkáját adta ki. A könyv erős logikával és nagy apparátussal van megírva, de meglátszik rajta, hogy írójának nem nyílt alkalma a kérdéssel joggyakorlatilag foglalkozni. Meggyőződése, hogy a párbér kizárólag személyi teher; ezt bizonyítja könyve, helyenkint fáradtsággal, s sok helyütt sikerrel, ha a dologi teher fogalmát nem látta volna el a priori olyan merevséggel, amelybe azután a párbért nehéz volt elhelyezni, mint dologi terhet.

Világos, hogy a párbér helyi jogszokások szerint lehet személyi vagy dologi teher. E fölfogás inkább felel meg a párbér jogi fejlődésének. A kérdésben az egyház nem döntött, s ezért senki erőszakot nem tesz az egyházjogon, ha osztja Timonnak téves véleményét.

Timonnak fölfogása azonban tényleg arra vezethető vissza, hogy liberális buzgalommal a nem katolikusokat a katolikus kézben volt birtokok után járó párbértől akarná fölmenteni. E liberálizmusa, amely igazságtalannak tartja in abstracto azt — mert a konkrét viszonyokat és a jogfejlődést számba nem veszi — hogy a kath. papnak másfelekezetűek is tartozzanak adni párbért, oka tévedésének, s teszi könyvét alapjaiban elhibázottá.

Dr. Kováts, aki, mint kir. táblai bíró, gyakorlatilag foglalkozott párbérügyekkel, a prestációknak e nemét személyi vagy dologi tehernek tartja a helyi viszonyok szerint.

Ha a judikatúra dr. Timonnak absztrakt liberáliszmusát osztaná, a lelkészi kar elesnék jövedelme egy részétől, amelyért bizonyára nem volna kárpótlás abban, hogy keletlen, sokáig elhúzódó pöröktől marad megkímélve.

Ez azonban eléggé szerény liberalizmus ahhoz képest, amivel dr. báró Roszner Ervin tekint a magyar jog múltjába. „Régi magyar házassági jog“ cím alatt irt díszes kiállítású testes munkát, amely a nyomdászat dicséretére válik. A nagyváradi jogakadémia tanára 1887-ben a kormánypártnak tagja lett, s teljesen méltó azon társasághoz, amelybe lépett s amelynek csak egy-egy tagja rendelkezik annyi bátorsággal, hogy a polgári házasság ellen foglaljon állást. Roszner, amikor a középkorba akar visszatekinteni, fölteszi a modern liberalizmus zwickjét. Kellő részvétellel van e sötét korszak iránt, amely nem ismeri a polgári házasságot. Ezen intézmény annyira bírja rokonszenvét, hogy ha például arról olvas valamelyik oklevélben, hogy a XV. században polgári hatóságok előtt is kötöttek házasságot, ebben a modern polgári házasság rudimentumait látja, s ennek érdekében az esetet kellőképp kizsákmányolja. Modern tudományos színvonalon áll annyiban is, hogy pozitivisztikus magyarázatokkal látja el a jog legrégebb formáit. A trienti zsinat említésénél is megérik mindig, hogy a katolikus báró pusztán liberalizmusból a jogtörténet rovására húz a protestánsokhoz.

Szóval túlbuzgó liberáliszmusában, s ezért az egyházjog fejlődésének szelleme sokszor marad előtte rejtély.

A tudós bárónak azonban főszerencsétlensége, hogy Kováts alapos ismerője az egyházjognak. Mikor Roszner nagy munkája megjelent, ez utóbbi egy kis zsebkéssel kezdte azt boncolgatni, s egy-két vágás után konstataálta, hogy a bárónak latin nyelvi tudománya fogyatékos, s hogy a forrásokat

helyen kint vagy nem értette meg, vagy félreértette; pedig dr. Iloszner büszke arra, hogy munkájában sok eredeti okiratot használt föl.

A liberalizmus tehát, amely dr. Timonban szerényen meghúzódik, a báró-tanárnál minduntalan kitör, gyöngébben vagy erősebben nyilatkozik, s mindig a fölszinen marad, s nem is tartja szükségesnek, vastag tudományos kéreg alá rejtőzni.

A „Jogtudományi Közlöny“ dr. Kovátsnak rendes tanárrá való kineveztetését a következő üdvözléssel fogadta:

Nem csak az a körülmény játszik itt szerepet, hogy az egyházjog eddigi rendes tanára s még egy, a szakmára jogosított tanár mellé az egyházjogi tanszékre nyilvános rendes tanárként egy harmadik tanerő vétetett igénybe, de az is jelentős mozzanat, hogy a választás dr. Kováts Gyula budapesti kir. ítélő-táblai bíró személyére esett. A választás mindenestre összefüggésben áll azzal, hogy az egyházjog tanítása erő siettesék s hogy a tanszak egy protestáns ember kinevezésénél fogva a katolikus egyházjog keretén túl a többi felekezetek jogviszonyaira is részletesen kiterjeszkedő előadásban és művelésben részesüljön. Nem hiába hagyatik meg a kinevezett tanárnak kinevezési okmányában, hogy nemcsak az egyház jog általában képes az előadásainak tárgyát, de az is meghagyatik neki, hogy a protestáns és a görögkeleti egyházak jogát is előadja. Az ilykép kikerekített tanszék nemcsak extenzivitásban, de intenzivitásban is kell, hogy nyerjen. Fölötte jelentős mozzanat. A jogi oktatás mai állásában az egyházjog úgyszólván közbülső helyet foglal el a jogi és politikai tárgyak között. Ezzel az egyházjog egyoldalú művelésének kora, vagyis az a kor, hogy az egyházjog főleg egy felekezetnek szempontjából kezeltesék, lejárt s az a feladat áll előtérben, hogy az egyházjog az államélet egészének megfelelőleg kezeltesék. És e feladathoz az újonnan kinevezett tanár egészen jól lett megválasztva. Kováts Gyula nem egyoldalúan képzett theoretikus. Igaz, hogy az egyházjog térében a jogtörténelmi iránynak hódol, mit irodalmi tevékenysége, mely a hazai kútfőkből merít, fényesen bizonyít. De az is tagadhatatlan, hogy hazai viszonyainkkal mindig el tudott

számolni. E mellett tanúskodnak a házassági jogról és a pár-bér felől írott munkák, melyek a történelem ösvényén haladva, & létező állapotokat híven tükrözik vissza, sőt a kibontakozás útjait is jelzik. Az egyházjog tanára kétségtelenül hódolni fog az egyház terén a hazai jogfejlődés eredményeinek. A nagy újításoknak (!) nemigen lesz b a r á t j a. Más részről azonban eddigi működéséből arra is lehet következtetést vonni, hogy egyik egyház j o, g á t, sem fogja a másikénak rovására legyez- g e t n i. — Tanári működésének bizonyára a magyar közjogi keret lesz szövétneke és egyben öre.

Nem tudjuk, hogy a következő, új tanévben milyen előadásokat fog hirdetni dr. Kováts Gyula, s hogy nem marad-e az egyházjog előadásában olyan korlátok között; mint az eddigi tanárok, hogy tudnillik heti öt órában adja elő, mint kötelező tantárgyat. Mert megszoktuk, hogy a rendes tárgyak évenkénti lemorzsolásával meritik ki erőiket, a tanárok. De ettől nem tartunk, mert Kovátsot agilis férfiúnak ismerjük.

Másrészt csodálkozunk, hogy a kinevezési okmány súlyt kivan helyezni a protestáns és görög keleti egyházjogok előadására. Az eddigi egyházjogi előadások, amelyek Kőnek kézikönyvét vették vezérfonalul, bizonyára kiterjeszkedtek ama felekezetek jogviszonyaira is, amelyek bizony elenyésző kisebbségek a világegyház jogrendszerével szemben; valamint hogy azok vizsgálatok és rigorozumok tárgyát is képezték. Ezzel kapcsolatban azután szinte felekezeti egyoldalúsággal vádolja a közlemény dr. S á g h y t és dr. Antal Gyulát, akik eddig az egyházjogon megosztottak, holott mindakét tanár csak a dolog természetének megfelelőleg részesíti a kath. egyházjogot bővebb tárgyalásban.

S van-e szükség ama felekezeti egyházjogok szélesebb-körű tárgyalására? E feladatnak nem feleltek-e meg eléggé az eddigi előadások? Tárgyilagos választ e kérdésekre csak a mi értelmünkben várhatni. Semmi szükség nincs azoknak különleges tárgyalására. De hát miért emleget akkor a kinevezési okmány ilyen különlegességeket? Nem lehet-e gyanítani ebből, hogy a kultuszminisztériumi és

egyetemít előterjesztés öfelsége elé olyan-
 féle — protestáns és görögkeleti egyházjogok előadásának
 szükségéből merített — indokolást tartal-
 mazott, amely szerint a király azután
 beleegyezését adhatta ahhoz, hogy protes-
 táns neveztessék ki az egyház jog taná-
 rává?

A Jogtud. Közl.-nek idézett közleménye olyannak szá-
 mába mehet, amely számít arra, hogy hatást] gyakorol a pro-
 testánsokra, úgy tüntetve föl a dolgot, mint ha e szegény
 elnyomott felekezetek még egyházjuknak képviselőjét sem
 élvezhették volna a budapesti egyetemen.

A mi szempontunktól kár volt a kinevezéshez, amely-
 nek magunk is csak örvendeni tudunk, ilyen kommentárt csa-
 tolni. Ez azonban örömünket zavarni nem fogja.

Ritka ügyvédnek és bírónak van olyan jártassága kegy-
 úri és párbér-ügyekben, mint dr. Kováts Gyulának. Évekig
 élt az igazságszolgáltatásban, s ez a jogfejlődés iránti törté-
 neti érzéket fejlesztette benne. Első sorban a házassági jog-
 nak magyarországi történetével foglalkozott alaposan, s ebbeli
 tanulmányai a mostani házasságjogi állapotok reformjának
 szükségére vezették. Álláspontja liberális, amelyet meggyőző-
 dése szerint a helyzet parancsol. Van bátorsága követel: i a.
 egyes házasságok fölbonthatlanságát.,
 s egyúttal legszerényebb formáját kívánja a polgári házasság-
 nak, és ezt csakis olyan esetekben, amikor a katolikus vagy
 a protestáns lelkész nem akar asszisztálni a házasságkö-
 tésnél. A házassági bíraskodást a polgári bíróságoknak tar-
 taná fönn.

Politikai szempontból igen elmésen van e reform kigon-
 dolva, amely nyílt, őszinte, és minimális liberálizmussal dol-
 gozik, szemben a dr. Roszner radikálizmusával és dr. Timon-
 nak rejtett, alapfogalmakat tudományosan befolyásoló liberá-
 lizmusával. A trienti zsinat határozatától, amely a házassági
 bíraskodást az egyháznak tartja fönn, eltekint a református-
 tudós, könnyen felérhető okokból.

A házassági jog föltétlenül szorul a reformra. Vagyunk olyan erőtelnek s a vallásközi helyzet is olyan bonyolult, hogy a katolikus álláspontot a házasság fölbonthatlanságára és egyebekre nézve keresztül nem vihetjük. Dr. Kováts liberálisan oldja meg, elveket kifogásolható expediensekkel helyettesítve. A reformátusnak meg kell bocsátanunk, hogy túl teszi magát az egyház álláspontján, főleg, ha ennek egyik sarkalatos elvét, a liberálizmus és protestantizmus dacára — értjük a fölbonthatlanságot — a vegyes házasságokra is követeli alkalmaztatni.

Egyébként is a fiatal tudós olyan deferenciával viseltetik az egyház jogi intézmények iránt, annyira irtózik a történeti jogfejlődést felforgató liberálizmustól, és annyira beleélte magát a katolikus egyházjog szellemébe, hogy szinte sajnálkozunk kell, hogy a szemernyi liberálizmus dacára nem tartozik teljesen közénk.

Ha nem volt olyan igazi katolikus tudósunk, aki pályázatképes számba mehetett volna, ha a katolikus jelölteket túlságosan impregnálta a liberálizmus: akkor örvendeznünk kell, hogy olyan protestáns nyerte el a tanszéket, akiben a kellő érzék található föl a kath. egyházjog iránt, akiben hallgatói is a protestánst látják.

Kováts bizonyosan nem esik a katolikus Kőnek tévedéseibe. Szükségtelennek fogja tartani, argumentumokkal vitézkedni a csalhatatlanság ellen, amely most már dogma, nem fog síkra szállani a radikális polgári házasság mellett, amit szinte vádképen említ föl ellene a Jogt. Közlöny. Bizonyos, hogy vele és benne nem Kőnek fog szóhoz jutni. És föl is tételezünk benne annyi ambíciót, hogy nem ezen kézi könyvet veszi előadásaihoz vezérfonalul. Ő ismeri legjobban ennek hiányait, s a jogász ifjúság bizonyosan le lesz neki kötelezve, ha e tankönyvet alapjaiban átalakítaná. E kézi könyvet kénytelen az ifjúság vásárolni, szerzője meghalt, s így valakinek csak kezébe kell vennie a kiadást és a javítást." S erre nézve nem találunk hivatottabb jogtudóst dr. Kováts Gyulánál.

Szóval alapos okunk van remélni, hogy benne azt fogja nyerni a magyar egyházi irodalom, akije a németnek van a protestáns R i c h t e r személyében.

13. A jogtanárok irodalmi működése.

Sokkal kül- és belterjesebb irodalmi működést végezhethnének tanáraink, ha a rigorozumok nem rabolnák idejüket. Kölcsönös különben a hatás itt is közönség és írók között. A jogászközönség nagy része csak tankönyveket, törvényeket és törvénykommentárokat vesz; a jogirodalom magasabb termékei iránt nem érdeklődik; s ha keresi, megtalálja a könyvtárakban, és el sem jutnak azok az ország legtöbb vidékeire.

A gondolatokkal terhes tudós tehát vagy az Íróasztalában őrzi a kéziratokat, vagy a mi szegény viszonyaink között az akadémiára megy, vagy rászán egypár száz forintot. Néhánynak e körülmények kitűnő mentségül szolgálnak, anchoia sacrájául a tudományos tétlenségnek, amely valóságos irtózat a nyomdafestéktől. És tény, hogy a babérokon nyugalás is emésztí a szellemerőt.

Nem lesz talán érdektelen, a rendes tanárok karának irodalmi működése fölött szemlét tartani.

Az osztályozó képesség nagyobb megerőtetése nélkül három kategóriába lehet sorozni a tanárokat.

Az első tankönyveket és másféle könyveket is ír, a második csak tankönyveket, az utolsó pedig csak a lithográfia számára dolgozik.

*

Első helyen áll a tanári kar szeniora: kövesdi dr. W e n z e l Gusztáv, az agg tudós. Évtizedek óta réme a magánjogból szigorlóknak, és követeli erőteljesen a joghallgatóktól a vasúti és bányajognak hallgatását, bár nem kötelező tantárgyak.

Hunyadi-utcai magányában nem zavarja gyári bűz, füst és gépzakolatás, hogy minduntalan meg ne ajándékozza

egy-egy munkájával a magyar irodalmat. Irt magánjogi és jogtörténeti tankönyveket, sajtó alá rendezte Magyarország középkori történetének okmányait, eljár gyakran az akadémiába, nem hallgatónak, hanem fölolvasonak.

A Fuggerek kincseinek leírásával szinte anarchistává teszi az embert. ír bányajogról és vasúti jogról, tavaly pedig Magyarország mezőgazdaságának történetével lépett a könyvpiacra. Szóval ritka tekintély a magyar jogban és történetben.

És még a poézissal is van ideje foglalkozni. Legutóbb például szellemes értekezésben állította ossza Dante, Boccaccio és Petrarca vonatkozásait Magyarországra. Wenzel olyan tudós, aki nem affektál. Nem hord hóna alatt kódexeket és glosszáriumokat. Egy házi táska az ő állandó kísérője; s ebben, beavatottak szerint, inkább találni halat, zöldséget, paprikát, húst, borsót, mint kéziratokat.'

E mellett az öreg ur fáradhatlan előadásaiban és examinálásában. ő nem marad el a szigorlatokról, mint a kandidatúsa, s ha kell, omnibuszon jelenik meg pontos időben. Ilyenkor kérlelhetlen, nem enged a maga tudományából, és sértésnek veszi, ha a tudorjelölt joghallgató korában elfelejtett beiratkozni az ő kollégiumaira.

Nagy mozgalmasság uralkodik előadásain is. Annyi abug és éljen nem hangzik a többi tanár előadásain együtt véve. Nagyon megtréfálják hallgatói, de nagyon szeretik is; s Wenzel bizonyosan népszerűbb, mint több nagyképű professor, akik a hallgatók fiatalágát avval is éreztetik, hogy gyermekeként bánnak velük.

Méltóbb tagot dr. Wenzelnél nem választhatott volna kebelébe a Szent-István Társulat tudományos és irodaim osztálya.

*

Ami Kőnek az egyházjogban: az dr. Kautz Gyula a politika, nemzetgazdaság- és pénzügytanban; annyiban, hogy kézi könyvei mozaik képét adják a külföld ekonomiai és politikai tanainak. Skrupulózusan vannak ezekben szembe

állítva a doktrínái ellentétek, a döntés joga a tanulót illetvén.

Ritka nagy olvasottságát álta'ában irigylük és bámulják. Kérdés, hogy foglalkozott-e bővebben a német és francia katolikusoknak a szociális problémára vonatkozó tanaival; mert műveiben és előadásaiban igen kevés nyoma van e foglalkozásnak.

A Bach-rendszer ideje körül nagy német könyvet irt a közgazdaságtan történetéről. Ez nem vált ártalmára a hatalom akkori kezelői előtt, s művét egy csapással tette ismertté a külföld előtt.

Kárára válik a magyar tudománynak, hogy tollát évek óta pihenteti, e hiányt egy-egy — s az is ritka — akadémihi fölolvadás alig pótolhatja.

Igen sokan vehetnének példát azokon, amiket dr. Kautz tesz, katolikus kötelességeinek buzgó teljesítésében.

*

Dr. H o f m a n n Pál több tankönyvet és értekezést irt, ezenfelül pedig különleges magyar nyelvezete tette nevezetessé. Hivatott művelője a római jognak; nem lehet tehát csodálni, hogy a német római jogirodalom túlságosan alapos tanulmányozása érzik meg munkáin.

Hallgatói szeretik, mert megelégszik kevéssel, s ami fő, nem követeli tudós merevséggel, hogy a vizsgázók az ő tan könyveiből készüljenek.

Lelkes barátja a polgári házasságnak és buzgó filoszemita. Egyik körülményen sem lehet megbotránkozunk, ha tudjuk, hogy éveken át képviselője volt a főváros VII. kerületének.

*

Érdekes az is, hogy a jogi kar két kálvinista kolumnája milyen sokban hasonlítanak egymáshoz. Az egyik miniszter volt, a másik talán lesz.

Ami kegyelmes urunk, K e r k á p o l y, a volt és nem nyugdíjazott pénzügyminiszter, és a mi jövendő kegyelmes urunk, Szilágyi Dezső, osztatlan buzgalommal dolgoz-

nak a lithografia számára. Amaz borokat termel, és könyveket nyomtat a „Pallas“-nál; emez pedig olyan sokszor szóval föl a képviselőházban a két utóbbi év alatt, hogy egyiküknek sem maradhatott még csak annyi idejük sem, hogy tankönyveket Írhattak volna.

Improduktivitásban versenyez velük dr. L e e h n e r rágóst, aki a közjogot és közigazgatást választotta szaktárgyának, amelynek földolgozásában — a lithografia örömére és tisztelőinek sajnálatára — jogakadémiák tanárai előzték n eg.

*

Könnyű belátni, hogy az, akinek igazságügyminiszterium és a polgári, törvénykezés reformja annyira igénybe veszi idejét, mint dr. P l ó s z Sándornak, tágabb irodalmi tevékenységet nem fejthet ki.

ír helyette szép számban tankönyveket dr. H e r e z e g h Mihály, akinek hallgatói legalább tudják, hogy milyen facon szerint boldogulnak.

*

H a j n i k Imre jogtörténetet ad elő. Kedvenc auktora Laurent geati tanár, akinek tizennyolc kötetre terjedő szemlélődéseit a történelem filozófiája fölött első sorban ajánlja hallgatóinak világtörténelmi áttekintésül. Ami Frère-Orban a politikában, az Laurent a történettudományban: fanatikus ellensége mindannak, ami katolikus. Szerencse, hogy a jogásznép megelégszik a tankönyvnek betanulásával, és Laurent tudóssal keveset törődik.

Évek előtt jelent meg tankönyvének egyik része; a többi rész várat magára, mert ezeknek úgy sem enged teret a tantervnek szűk köre.

A középkor magyar jogtörténetében Hajnik lapidáris szellemével olyan alapos kutató, akivel kisebb tehetségek versenyeznek termékenységben.

*

Szakmájának kézi könyveivel bőven látta el hallgatóit

dr. A p á t h y István, aki a nemzetközi jogban barátja a non-interventio elvének. Olyan szakember, akinek befolyása volt újabb törvényhozásunk menetére.

A katolikus alapok jogi természetéről készített jelentésével a jogaikra tartó katolikusok tiszteletét eszközölte ki, kodifikációjával pedig az elsőrangú magyar jogtudósok között foglalt helyet.

Tankönyveinek új kiadása veszi most idejét nagyobbára igénybe. Szükséges munka ez is, de volna legalább olyan szükséges lendíteni a magyar jogirodalmon, mely hovatovább egészen a fiatal generáció vállaira nehezül. Ennek pedig vannak még olyan céljai és törekvései, amelyeket nem mindig lehet elérni tudományos működéssel.

*

A lutheránu'ok hasonlíthatlanul nagyobb irodalmi tevékenységet fejtenek ki a kálvinistákénál.

Sem dr. V é c s e y Tamásnál, sem dr. Láng Lajosnál nincs joga senkinek sem megütközni azon, hogy a Tiszakormány körül szerzett politikai érdemeiknek is köszönhetik tanszékeiket. Az előbbi a római jog intércióinak földolgozásával olyan munkát irt, amely számot tenne a külföldi irodalomban is. Kisebb munkái pedig a szaktudósnak érdeklődésére is számíthatnak. V é c s e y n azonban minduntalan kitér lutheránus természetére. Római jogi előadásában, ahol teheti, ítélőszéke elé hurcolja az egyházat; s az ítélet természetesen tisztán protestáns szellemben hozatik. Tanítványai közül sokan ütköznek meg ezen, de egyiknek sincs bátorsága fölszólalói a tanár előítéletei ellen.

*

Amivel Láng Lajos az irodalom mezeién föltűnt, az semmiféleképpen sem volt alkalmas, hogy neki a tudós nevéért érdemelten eszközölje ki. Fordította Büchnert, azután Bucklet; minden áron iparkodott tehát azon, hogy minél több hívet szerezzen hazájában a külföld keresztényellenes korszellemének. Ezek ifjúkori bűnei, s nem is ezekből származik igen erős önérzete.

Ereje a statisztika és a pénzügytan, amelyben méltó társa a katolikus dr. Földes, akinek tevékenységét egyaránt használja föl egyetem és akadémia. Most terjesztették föl rendes tanárnak, s jól esik konstatálnunk, hogy nemcsak politikai érdemek révén juthatni tanszékhez az Alma Materen.

* * *

A jogi karon is nélkülöznünk kellett olyan katolikus tanárt, aki meg tudná egyeztetni vallási meggyőződését tudományának követelményeivel, s aki fölhasználná a külföldi kath. tudománynak azon vívmányait, amelyekkel az a jog- és államtudomány minden részletében keresztül vihető. A kath. Staatslexikonok ideje nálunk még nem érkezett el.

E helyeit pozitívizmus, jozefinizmus stb. uralkodik, úgy hogy minden reményünket egy még föl nem derült jövőhöz kell csatolnunk.

Ausztriában a jogtanárok nyíltan bevallott katb. meggyőződése köztiszteletet viv ki. Elég dr. V e r i n g egyházjogtanárra hivatkoznunk, aki Cernovitzon tanított régebben, majd Prágában, s csak idő kérdése, hogy a bécsi egyetem ' tanszékére üljön. Próbálná meg valamelyik vidéki jogakadémiai tanár, aki a budapesti egyetemre aspirál, Vering eljárását követői; bizonyosan mindörökre ott maradna a vidéki városban, s tiz-husz jogász oktatásával bíbelődnek, akik talán hamar leráznák magukról a keresztény elveket, amikorrigorzálni kell följönniök.

Úsznia kell a liberális áramlattal, amelybe a viszonyok és neveltetésének egész iránya belesodorták; mert szinte ifjúkori tanulóéveitől kezdve veszti el lassan-lassan érzékét minden iránt, ami keresztény. Amire felnő, vagy megöregszik, akkorra már csak mosolyogni vagy vállat vonni tud a keresztény tudomány fölött.

III.

A BÖLCSÉSZETI KAR.

A modern, korszellem teljes erővel hatolt be a bölcsészeti karba, amely tanárokkal igen gazdagon ellátott fakultás. Főleg magántanárok vannak itt nagy számban képviselve, akik várományosak a jövő iránt, s akiknek legtöbbje ezért jó ideig ingyen kénytelen a magyar kultúrát szolgálni, mert Magyarország szegény megfizetni mindazokat, akiknek szolgálataira utalva van.

Egyáltalán korlátlanul uralkodik — egy-két tanár kivételével — az a modern korszellem, amely „tevékeny semlegességgel“ foglalja el álláspontját a kereszténységgel szemben. A filozófia előadói Kant és a pozitívizmus hálói között vannak, s a keresztény bölcsletről annyit tudnak, mint amennyit német professzorok jónak láttak számukra közvetíteni.

Az esztetika egészen céhbeli, s külföldön készített racionalista mankókon sán tikál.

Az irodalomtörténet előadását protestáns tanárok monopolizálják; a világtörténelem is ilyeneknek kizárólagos uralmához tartozik. A természettudományok is be vannak sorozva a külföldi eszmeáramlatba, amely legújabbban tudvalevőleg halavány filozófiai stampigliával látta el a fizika és vegytan alapelveinek bölcséleti magyarázatát.

14. A filozófiai előadások, szellemük és osztályozásuk.

Legmostoháiban bánnak el a tanárok az úgynevezett „bölcsészeti előadásokkal“, amelyeken előadnak egy kevés logikát, pszichológiát, nagyon kevés etikát, nem véve tekintetbe a nevelést, amelyben nagy versenyt

fejtenek ki a tanárok. Feltűnő, hogy épen a pedagógiát kultiválják első sorban a tanárok, mert kilenc pedagógiai előadást tartanak; pedig e tantárgyat tudvalevőleg nem is lehet a szorosabb értelemben vett filozófiához számítani. Emellett a szerény logikának heti két, (mert a modern filozófiának fél-
nie kell az alapos, a scholasztikus dialektikától), a még szerényebb pszichológiának heti egy, (mert ignoramus-ignorabimus, s ezt heti egy órában is szépen el lehet mondani), és az etikának (egy tanár előadásában) heti négy órával (mert ennek hallgatására a jogászság is van kötelezve, s ezért a legrentábilisabb előadás) kell megelégednie. Az esztétikának jut három, illetőleg öt óra; nehéz azután megérteni, hogy miként áldozhatnak egy órát a „bölcseleti előadásokból“ a „történetírás és a történet filozófiája“ című kollégiumra.

Négy óra jutott hetenkint az újkori filozófia történetének, s amint látjuk, az előadásnak ezen berendezkedése teljesen megfelel T r e f o r t azon filozófiai hitvallásának, amelyet az akadémia 1888. évi nagygyűlésén fejtett ki. Itt monddta el, hogy az úgynevezett filozófiai szellem megteremtésére nálunk elég a bölcelet történetének előadása, és mellesleg a többi tudományok művelése. A miniszter e meggyőződését vagy nagyon későn alkotta meg, vagy nagyon későn adott neki kifejezést. Mert a külföldön rége s-r égen sokan hódolnak ugyanilyen meggyőződésnek. Tudunkkal eddig ennek nem adott kifejezést a miniszter; s mégis csodálatos, hogy a tanárok, mintha előre megérezték volna, lassan-lassan a Trefort óhajtásaiba terelik be a magyar filozófiát, s ekkép működnek közre hatékonyan a magyar filozófiai szellemnek megteremtésében. Öntudatlanul működő bizantinizmus hatott itt közre, vagy Trelort csak akkor vesz tudomást a filozófia előadásának ilyen történeti irányáról, amikor a külföldi meggyőzések nyomása alatt már jó ideje futnak a bölceleti gondolkodásnak és termelésnek ezen legkényelmesebb útján?

Heti szerény egy óra jutott továbbá a „pszichológia problémáinak“. Nagyon könnyű problémák lehetnek ezek, melyeket 18—20 órai előadásban lehet megoldani, mert egy

félévre annál több óra alig jut. Tartanak továbbá e karon „filozófiai szemináriumot“ is, a hallgatók tudományos dolgozataival, és pedig haladottak számára; ilyen Kant prolegomenáinak magyarázata heti egy órában, ami épen elég arra, hogy a hallgatók bölceleti alapfogalmai kezdetlegesen, de a jövőre nézve eléggé kihatóan konfundáltassanak.

Ezekkel azután ki is vannak merítve a bölceleti előadások.

A tulajdonképeni bölcelkedést tehát elhanyagolva a tanárok első sorban a pedagógiára vetették magukat, s hatalmas versenyre keltek, amennyiben szinte túlteng e tantárgynak előadása; s nyilván tanárjelöltek kiprepalására céloz e berendezkedés; a speciális filozófiai tantárgyak el vannak hanyagolva; s az egésznek világosan azon irányzata van, hogy valami kevés filozófiai mázon kívül alapos okoskodást és erős bölceleti alaptanokat ne vihessen magával az életbe azon tanárjelölt vagy jogász, aki arra van kárhóztatva — tisztelet a nagyon kevés kivételnek — hogy eme fakultáson rakja alapját filozófiai világnézetének.

Nem nehéz azonban kitalálni, hogy miért fektetik a • főszólyt „a bölcsészeti előadásokban“ a neveléstanra. A tanárjelölteket s a joghallgatókat, akik gyorsan kívánnak minősítettetni az életre, a filozófia kérdései és problémái rendszerint nem háborgatják s a kötelező bölceleti tantárgyakat végig hallgatják a minimális óraszámban, a legtöbbre nézve teher lévén ezen filozófiai ballaszt a szaktantárgyak mellett. És a sok pedagógiai előadás a tanárjelöltek kedvéért van; a tanárok mindegyike tehát utravalóul a maga szisztémáját akarná adni a jövőendő tanárnak.

A számos pedagógiai előadással a rendkívüli és magántanárok apró serege a kitűnően katolikus tanárnak (dr. L u f a r i c h Ágostnak) hatását akarná paralizálni, mikor egyesült erővel, egy-két órai heti előadásban a pedagógiának külön részleteit veszik részletes megdolgozás alá. S nem haszontalan munka a bölceletnek ezen applikált ágát művelni. Legtöbb esetben a neveléstanból visz magával a tanárjelölt kompiét bölceleti életnézleteket; az előadások is úgy lévén beren-

dezve, hogy e tárgyra van a főszóly fektetve; a hét pedagógiai előadás (főlöszleges megjegyezni, hogy a pedagógiai tanárok nagyrészst Spencer Herbert és Bain nachbetei közé szegödtek) pedig gondoskodik, hogy teljesen kereszténytelen irányban történjék ezen kistaffirozás. Zsidó és protestáns tanárok vetélkedtek ebben megfeszített versenynyel. Mostanság dr. Lubrich jelenlétével még ellensúlyozva van a veszedelmes verseny; de tekintetbe véve, hogy idővel e tanárok fognak uralkodni kizárólagosan a pedagógia fölött, a jövőre nézve szomorú jelentőségűnek tűnhetik föl e körülmény. Azt mondják, hogy darvinisztikus szelekció szerint történt a fiatal tanároknak ezen kiválódása — áll a szelekció szerintük az emberi lét küzdelmeire is — azonban itt az egyesült judaizmus és protestantizmus rendezte együtt az ostromot, s felekezetrétküli létjogi címnek vették föl a szelekciót.

Túlságos fontosságot azonban, különösen több magántanárnak, szükségtelen volna tulajdonítanunk; mert nagyon kényelmesen veszik előadásait. Rendszerint bekövetkezik, például a másodík félévben, március eleje, és nem egy tanár négy-öt előadásnál az ideig többet nem tartott.

A bölcselkedésre különben sincs eléggé kicsiszolva az érett, tizennyolc éves ész; a tanár urak pedig rendetlen megjelenésökkel még inkább elősegítik a hallgatók elkedvetlenedését, s így nagyon könnyen megesik, hogy néhány tanárnak kettő-négy-hat hallgatója van; ha pedig ezek vizsgálatra készülnek, akkor egyszerűen beemlézik a vizsgáló tanár kézi könyvét, ha van; és ha nincs, akkor fogyatékosnál fogyatékosabb Írott jegyzetek szaporítják és terjesztik a bölcséleti konfüziót. Ekkép történhetik meg az a furcsaság, hogy a bölcsészeti előadások csak az emlékező tehetségre támaszkodva, kereszténytelenítik el az ifjúságot; a memória az arzenál, amely egy nagyon homályos vallásközönyös meggyőződésnek szolgáltatja az anyagot és a fegyvereket. Az előadások látogatása pium desiderium marad. Legsánandóbb azonban azon tanárjelöltek helyzete, akik a bölcselkedésből különösen készülnek tanári

vizsgálatra. Végig hallgatják az előadások egész repertoárját, amelyből a logikáa, pszichológiára jut a legkevesebb,óra. A kellő alap nélkül azután neki mennek a gyakorlati bölcseletnek, az ethika és pedagógiának. Mindegyik tinár rezervál magának egy-két úgynevezett nagy filozófust; ezeket magyarázgatják nagy pietással, mintha csak forrástanulmányból állana a bölcsekedés; s mindegyikök megegyezik abban, hogy a kereszténységét s azon bölcsekedést, amely végső eredményben erre utal, meghaladott álláspontnak tartja. A tanítás eredménye azután az a modern zagyvalék lesz, amelynek fő jellemvonása a dekrisztianizálás, és minden olyan tannak szives és akaratos elfogadása, amely a keresztény alapelvekkel ellentétben áll. A cél tehát, amely felé törekcszenek, el lesz érve kitünően. A magyar középiskolák jövendő tanárai elidegenedtek a kereszténységtől, mert nem is ismerték becsületesen, s mert őrizkedtek őket a katolikus egyetemen az alapos megismerésnek részleteibe bevezetni.

15. Dr. Lubrich Ágost

1870-ben dr. Lubrich Ágost neveléstudományi munkáját az akadémia a nagy díjra érdemesítette.

E munka tudvalevőleg keresztény szellemben van írva, ami fölött vállat vonhatnak és nevethetnek az ifjú pedagógusok, akiknek azonban eddig nem volt idejük és türelmük, hasonló terjedelmű és hasonlóan alapos munkával amaszt kiszorítani.

Mi a különbség tehát 1870. és 1883. között?

Akkor, az alkotmányos korszak kezdetén, a klikkuralom csirájában volt. Akkor még lehetett remélni, hogy elvhü katolikus tanszéket kap az egyetemen. Akkor még nem volt importálva a maga csöndes vehemenciájával a keresztényei enes irány.

Szóval akkor a protestáns és zsidó szövetkezet a térfoglalás kezdetén állott.

A díjon is fölbuzdulva dr. Lubrich folytatta a keresz-

tény irányt a neveléstudományban. A hallgatóság nagy számban kereste föl előadásait. Igaz, hogy e hallgatóság a keresztény fölfogásnak mind szűkebb méreteit hozta magával a középiskolákról, s mind kevesebb érdeket a keresztény elvek iránt. S ez növelte a tanítás nehézségeit.

Azután következett a Stréberek korszaka. Magántanárok jutottak az egyetembe, fiatal fejjel és sok szédelgéssel, s megkezdették aknamunkájukat.

Olyan hallgatóságnál, amelyet az egyetemen kell kinevelni keresztény fölfogásra, s ennek csaknem elemi igazságaira oktatni, nem volt nehéz dr. Lubrich tekintélyét, s evvel elveinek tekintélyét aláásni. Könnyű a tekintély ellen az ifjúságot föllázítani. A küzdelem tehát megkezdődött.

Egy zsidó magántanár — ingratus cuculus, a kiről különben alább lesz szó — vette föl a harcot, és szerencséjére a mind hatalmasabbá váló protestáns térfoglalás segítségére jött. Az ex-zsidó tanító-jelölt lépésről lépésre haladt. Eljutott a közoktatási tanács jegyzőségére, majd e tanácsban állandó tag lett, végre a mintagimnáziumot vette kezei közé, a honnét Magyarország számára középiskolai tanárokat liferál. Senki sem találkozott a tanártársak közül, vagy más fórumokból, akik Lubrichot e harcában támogatták volna.

Az antiszemita mozgalom Lubrichban támogatóra talált. Mint keresztény maga előtt látta a zsidóságnak kétségbeejtő hatalmát, s mint az elvek embere, nem tekintett arra, hogy antiszemita meggyőződésének nyílt bevallása érdekeinek kárára válnék.

E mozgalom ellen a kormány kezdettől fogva dolgozott kézzel-lábbal. A hatalmas zsidóság követelte az eszmeáramlat l egymását, s ha a kormány keze ügyébe estek, azon férfiaknak leigázását, akik bátrak voltak meggyőződésük egész hevével mutatni a zsidóság üzelmeire. Ettől fogva Lubrichnak helyzete mind nehezebbé vált.

A bölcsészeti kar sohasem tisztelte meg magát avval, hogy Lubrichot dékánjává választotta volna meg. Ennyire még dr. Kerékgyártót sem ignorálták, aki ha nem rektor,

de legalább a fakultás dékánja volt. Dr. H e i n r i c h, az ez idei dékán, aki a tanári kart addig piszkolta a napi sajtó útján, és addig erőszakoskodott, amíg kebelébe föl nem vette, most a dékáni széken ül, s lutheránus mosolylyal látja maga körül régi ellenségeit, akik vele, illetőleg sikerével megbárítottak. És milyen változása az időeknek, hogy az egyetlen magyar nyelven írott társadalomtudományt — Lubrich írta — sikerült agyonhallgatni, elfeledtetni! És az akadémia kimúlna szegyenében, ha e munkát valami csekély figyelemben részesítette volna.

Ekképen izolálták és megtörték Lubrich befolyását. Nem kímélték a hazugságoktól sem, s szemenszedett rágalmakkal még azt is elakarták róla hitetni, hogy semmiféle felső-iskolát sem végzett. A harc eredménye arányban állott azon hatalommal, amelyet a kormány az antiszemitizmus ellen kifejthetett. Mikor a zsidók szükségtelenek tartották a meghunyászkodást, s ismert faji tulajdonságukkal mertek föl lépni: akkor nagyot lendítettek a küzdelmen, és ennek gyümölcse a zsidó magántanárnak hullott ölébe. Tudju-r, hogy milyen gyorsan siettek örvendezni a zsidó lapok azon álhír fölött, hogy a pedagógiának egyetlen, katolikus elveknek hódoló tanára a dekatholizáló rendszernek és a zsidó uralomnak esik áldozatául. A jók öröme a második félévben még tartott előadásokat. Ő képviseli egymagában ezen egyetemen a katolikus pedagógiát, innét az általános zsidó és liberális öröm afölött, hogy az ő távozásával a neveléstan is kizárólagos, keresztény télén monopólium tárgyát képezné.

De ki tudja meddig marad és meddig maradhat?

A zsidó lapok ama híreből igen könnyű következtetni, hogy a magasban miként éreznek iránta; s nem valószínű, hogy onnét nyugdíjaztatása iránti konzíliumot is kapott.

Ez eddig nem történt meg, de bekövetkezhetik legközelebb.

Közbeszéd tárgya a tanárjelöltek között a körülmény, hogy dr. Lubrich egy idő óta nem examinál a tanári vizsgálaton. Okát ennek nem tudjuk, de következményeit föl-

értjük. A brodstudium és vizsgálatokért lelkesülő ifjúság nem jár az olyan tanár előadásaira, akinek examinálása elől biztos.

Lubrichnak tehát, és vele a keresztény pedagógiának nincs hallgatósága; míg a többi tanár, mint említettük, valószínű vásárt csap a neveléstudományi előadásokból, amelyekben keresztény szellemet föltalálni nem lehet.

Mi az oka tehát annak, hogy dr Lubrich nem examinál? Egyszerűen félretolják és ignorálják? S ez nagyon könnyen történhetik meg.

Vagy belátva a küzdelem sikertelenségét, ő maga mondott le ebbeli jogáról, amint ezt a tanárjelöltek is gyanítják?

Bármelyik eset is álljon fõn, a hallgatóság érezni fogja, hogy terrorizmus alatt áll, s kerülni fogja dr. Lubrich előadásait, s számba véve, hogy minden módon üldözték és diszkreditálták, — föltehető, hogy fázik e tanártól és szellemétől, amely reá nézve biztos bukást jelent.

És evvel Magyarország tanárjelöltjei a keresztényellenes pedagógiának vannak kiszolgáltatva, papi, világi és szerzetes tanárjelöltek egyaránt. P a u e r, a katolikus, Medveczky, a lutheránus, Bihari, a kálvinista, Kármán, a zsidó, és B o k o r, a pozitivistá veszik át osztatlan uralmukat.

íme egy fejezet az úgynevezett katolikus egyetem történetéből l

Sorsa a katolikusnak, hogy, aki künn van, az most már nem juthat be, s csak a régiebb időkben juthatott be; aki pedig benn van, azt félretolják, ignorálják és kiszorítják.

Személy esik itt áldozatul; de ki tudja, mennyi időre, a keresztény elvek is, amelyek a magyar közéletből s tudományból egyaránt vannak száműzve.

S épen e körülmény biztosítja dr. Lubrichnak számos volt tanítványainak és az elvhű katolikusoknak köztiszteletét!

16. Dr. Medveczky Frigyes, a magántanárok eszményképe.

A „bölcészeti előadásokon“ három rendes, egy rendkívüli és öt magántanár osztozik meg. A három rendes közül kettő protestáns, a rendkívüli tanár katolikus; a magántanárok között van három zsidó, vagy legalább zsidó eredetű, egy kálvinista; míg az utolsó, a legfiatalabb is nyilván protestáns. A filozófiának jövő sorsa tehát a budapesti egyetemen semmiképpen sem irigylésre méltó; nagy többségben zsidók «s protestánsok fogják idővel a rendes tanári székeket is betölteni.

A magántanárok különben testületileg irigykednek dr. Medveczky Frigyes (protestáns) fölött, aki öt-hat év előtt, még mint szerény magántanár tartozott körükbe, s most második helyen áll a rendes tanárok sorában. Sőt az új középiskolai törvény óta lutheránus gimnáziumokba jár, mint lutheránus ellenőrizni az érettségi vizsgákat, az államhatalom reprezentálásával. A fiatal tudóst a kultuszminisztérium az 1887/8. tanév második felében Párisba és Franciaországba utaztatta a közép- és felső oktatás tanulmányozására végett.

Hagy milyen fölösleges dr. Medveczkynek jelenléte a filozófiai fakultáson, bizonyítja a körülmény, hogy teljes félévig nélkülözhatték őt az egyetemi hallgatók és a tanári vizsgálatok. E félévben tehát előadást nem is tartott, a többi tanár pedig egyenkint is képes lesz a pszichológiai problémák, meg a filozófiai magvetőnek pótlására. Nem is szomorkodunk tehát afölött, hogy a fiatal tudósnak elutazásával kárt vallana a magyar bölcsélet; bár a sok pihenő kultuszminiszteri hivatalnok közül is ráért volna néhány előkelőbb ugyanazon tanulmányútra, amelyet még meg is lehetett volna takarítani, ha valaki itthon vállalkozik a francia közoktatásügyi minisztérium jelentéseinek és ama közoktatásügynek tanulmányozására; bár a hely színén, s különösen a Párisban való tanul-

mányozás sok amenitással van összekötve. Utazási napidijakra a kegyenceknek, fényes paloták építésére kormánypárti építéseknek mindig jut pénz; csak a tanítók fizetésének emelése vagy pontos kiszolgáltatása kénytelen pusztá ígéretekkel, a melyekkel szintén fukarkodnak, és papiroson maradó rendeletekkel megelégedni.

Dr. Medveczky tanulmányainak jó részét német egyetemeken végezte, s innét ritka doktrínákból összerakott elméletet hozott magával haza; Berlinben csak Hartmann iránt nem tudott rokonszenvezni; ezzel azonban el nem kerülhette, hogy az Unbewusst ne működjék életében; mert rendes tanári székét ezen világhatalomnak tulajdonítja. Irt ő németül is dolgozatokat; ez utóbbiak azonban az „Unsere Zeit“-féle nagytudományu szakfolyóiratban jelentek meg. E folyóirat hoz közleményeket politikáról, szép-irodalomról, szocializmusról, kisasszonyok és a műveit középosztályok számára filozófiáról, esztétikáról, szóval de omni re scibili, és még azonfelül ad novellákat és színházi kritikákat. Ama németnyelvű dolgozatok különben külön kötetben is megjelentek, érdekes álnév alatt, amelynek valódi viselője iránt azonban a német tudós világ megfélemedezett érdeklődni.

E megjegyzésekkel nem vonjuk kétségbe Medveczkynek nagy készütségét, akinek a terméketlen filozófia mellett volt ideje a közigazdasággal is foglalkozni, s különösen a szociális problémával; s valószínűleg e körülmény imponált Trefortnak, aki közigazdasági ismereteivel és felfogásával nálunk még mindig a primitív liberalizmust képviseli a negyvenes évekbeli Cobden és Bastiat szellemében. Azonban politikai érdemek is szerezhetnek bölcséleti tanszéket.

Volt ideje azután az utópikus államelméletek történetével és ismertetésével is foglalkozni, s ebbeli tanulmányainak eredményét legújabbban emésztik meg azok, akik az akadémia könyvkiadó hivatalának buzgó hívei. Agyoncsépelet és agyondolgozott témája a társadalmi elméletekről szól, Mo-

vus Tamás és Plató utópiáiról, Campanella bolondozásairól stb.

Tudomásunkkal dr. Medveczkynek ez az első munkája, amely magyar nyelven jelent meg. A téma irodalmunkban kétségtelenül hézagpótló. A filozófia tágas birodalma mellett talált tehát a fiatal tudós helyet az általános társadalmi tudományokban, sőt a közgazdaságtanban is. Széles vállak kellene azonban e birodalmak bekalandozásához.

Egyébiránt a második félévben heti négy órában az újkori filozófia történetét, heti két órában a 18. és 19. század pedagógiai elméleteit (mert a sok neveléstan! előadásból o is részt akar venni), ezután h e t i e g y órában pszichológiai problémákat (szegény Arisztoteles, meg aquinói Tamás I) adott volna elő, ha el nem utazik; végül filozófiai szemináriumot tartott volna, mely magvető gyakorlatok „a hallgatók tudományos (sic!) dolgozataival“ lesznek vala egybekapcsolva, s remélhetőleg magyar filozófiai iskolát alapítanak, ha a Franciaországba való utazás csirájában el nem fojtja e szép reményeket.

Nem akarjuk sem dr. Medveczkyt, sem magunkat zavarba hozni azon kérdésnek hangoztatásával, hogy hát tulajdonképpen milyen filozófiai rendszerre esküszik a fiatal tudós? Kant, Darwin, Spencer Herbert, Comte stb. stb. stb. barátságos viszonyba állottak össze; e sok fej azután egy fejben egyesülve zavarja a türelmes magyar ifjúság fejét. Arra mérget merünk venni, hogy a keresztény filozófiát csak híréből ismeri dr. Medveczky; a német professzorok informálták őt arról, hogy aquinói Tamás, meg a skolaszticizmus meghaladott állásponttal kísértének a XIX. század végén.

Dr. I h e r i n g, a római jognak etikával foglalkozó európai híru tu ósa tehát nagyon rosszra tette, hogy végrevalahára alkalmat vett magának betekinteni a középkor etikájába. E betekintés fölötté kellemes csaló lással járt reá nézve; mert kijelentette, hogy a filozófia történetének protestáns művelői benne ama bölcsélet iránt olyan előítéleteket hagytak, amelyek elégségesek voltak arra, hogy hosszú éveken

át szükségtelennek tartsa személyes ismeretséget kötni a középkor bölcséletének nagy művelőivel. Evvel dr. Ihering etikája — saját vallomása szerint sokat nyert. Iránta tehát minden modern ember a kellő részvétellel viseltethetik; míg dr. Medveczky közbámulatot vívhat ki amaz etikájával, amely szintén szaktárgya, s amely megelégszik Kant praktikus posztulátumainak elfogadásával, és ezeknek a mester értelmében való bebizonyíthatlanságával.

17. Kármán Mór, az első magyar pedagógus.

A katolikus dr. Korányiról jegyeztük meg, hogy megkeresztelkedése dacára ő maradt az orvosi karon a zsidóknak leghatalmasabb protektora, s hogy zsidó magántanárokat szép számban szorított be. A filozófiai karon ilyen erőteljes pártfogóról szó sem lehet, s mégis három zsidó, vagy zsidó eredetű magántanár jutott be az ifjú generáció közé. Az első közöttük a nevezetes dr. Kármán Mór, aki e fakultáson csak magántanár, de mindenható rendelkező a tanárképzőintézetben, ahonnét Magyarország kath. és állami középiskoláinak tanárai kerülnek ki. Nem vonhatjuk meg tőle a dicséretet, hogy a legvilágosabb fejű tanár.

Dr. Kármán heti három órában adja elő az általános pedagógiát és heti egy órában a pedagógia történetét. E tanárnak bevallottan dekrisztianizáló iránya van a neveléstanban. A többi tanár is e fölfogást osztja, de a hatásra nézve lényeges különbséggel. Dr. Kármán ügyes tanár, világosan magyaráz, lelki elevenességgel rendelkezik, s hallgatóinak érdeklődését ritka talentummal képes fölébreszteni. Többi kollegája álmosan prelegál, s egyszerűen lerázva magáról az óra terhét, legfőleg a tanulónak emlékező tehetségét tömi a modern pedagógiával. Ezért kárhuzatosabb dr. Kármán működése.

Az ő pedagógiája vérré és hússá válik a hallgatóknál, és tanártársaié csak a kellő ballasztal terhelik a lelket, de együttvéve azt eredményezik, hogy az ezen kezéből kikerülő

fiatal tanár rendszerint a kereszténytelen nevelési iránynak hódol, s csak bámulattal tekint, angol mestereire: Spencer Herbert és Bainre, akiknek szellemi hatása e tanárok lelkét elbűvöli.

Két filozófus imponál első sorban dr. Kánaánnak: Kan t., és L o t z e, s különösen az utóbbi, akinek hálától elérzékenyülő tanítványai közé sorozza magát. A filozófiával foglalkozók előtt szükségtelen bővebben magyaráznunk, hogy a kereszténységgel szemben Lotze, a lipcsei professzor, milyen álláspontot foglalt el. ő vele egyetemben sok középiskolai tanárnak keresztény meggyőződése szárad már Kármán lelkén, aki pedig, úgy szólván, monopolizálja agilis szellemével a nevelést, s akinek szinte döntő befolyása van, ennek modern irányait a fakultásra reáoktrojálni Támogatja őt, a tekintélyt az apróbb professzorok egész serege, akik akaratlanul, és talán öntudatlanul is vezéroknek ismerik el a dechristianizáló rendszernek küzdelmeiben. Ezeké az erőteljes fiatalság., az övék a jövő. És mindennek dacára fegyverletétel mellett liferáljuk ki nekik Magyarország katolikus ifjúságát.

Kármán c. pedagógiában herbartista, a bölcseletben atheista. Mindkét tulajdonság annyira parancsolja a toleranciát, hogy aki csak Lubrichból készül a vizsgálatra, az bizonyosan elbukik; de neki streberkedésében még nem jutott, ideje, olyan terjedelmű tankönyvet írni, amely elegendő volna a tanárjelöltek szükségleteire.

Megemlékeztünk a harcról, amelyet Lubrichchal folytatott; érdemes lesz tehát Kármánnak curriculum vitae-j ével is megismerkedni.

Kármán Mór számos év előtt Lipcsében még mint Kiéi n m a n n Móric szerepelt, ami nem akadályozta meg abban, hogy mindenfelé magyarnak mutassa be magát. Ki küldött ék Z i l l e r h e z a neves pedagógushoz, s Herbart egyik legtüzeesebb követőjéhez, neveléstudományt tanulni elméletben és gyakorlatban. Akik azontájt honfitársaink közül Lipcsében, megfordultak, és Kármánnal érintkeztek, nem épen kedves

emlékeik közé sorozzák a vele kötött ismeretséget. Hasonló véleményt tápláltak felőle a németek is, akiknek társaságát fölkereste. Szóval a faji tulajdonságok erőteljesen voltak benne kidomborodva. Ahol megjelent, ott első akart lenni, és nagyképűségével imponálni. Ennek eredménye pedig az lett, hogy senki sem szerette vagy tisztelte, és senki sem félt tőle. Ilyen tulajdonságok mellett tanárait sem bilincselte le; s természetes, hogy világos, közönséges és élelmes zsidó észszel megáldva tanárainak elismerését vagy csodálatát sem volt képes kierőszakolni.

Egy kevés külföldi tudományos staffirunggal megrakodva érkezett Budapestre. Itt azután szondirozta a talajt, és tudott magának pártfogókat szerezni, akik közül nem egy sajnálhatja most, hogy vállain emelte a fiatal zsidót oda, ahova most már eljutott. Az egyetemen eltekintettek attól is, hogy a magántanársághoz szükséges kvalifikációknak híjával van. Ide tolták tehát be első sorban, s be kell vallanunk, hogy a zsidó Archimedes jól megválasztotta a pontot, ahonnét a keze ügyébe eső glóbuszt kiforgathatta.

A kultuszminisztériumban még élénken emlékeznek azon időkre, amikor ott Kármán igen gyakori vendég volt. A tanácsosoknak, titkároknak és fogalmazóknak minduntalan nyakára futott. Keresett tehát olyan ismeretséget, amely ki nem állhatja, de kívánságát teljesíti, csakhogy megszabaduljon tőle. És az emelkedésében szükséges eszközöket sem válogatta meg. Hajlongott főpapok előtt, és a következmény bebizonyította, hogy nem eredmény nélkül. A Lipcséből hozott ismereteket pedig állandóan Bereitschaftban tartotta, s ezekkel hihetőleg nem egy felé imponált, úgy, hogy lassan-lassan megkezdhetette első magyar pedagógusi szerepét, amelyet másoknak lealacsonyítása és tudományos érdemeinek kisebbitése nélkül nem vállalhatott volna el. Osztatlan bámulatunk a külföld iránt, amelyet átviszünk azokra is, akik a külföldön valamit vagy keveset tanulnak, vagy éppen csak megfordultak, és utánzási hajlamunk e tervében segítségére jöttek.

Szóval igazi szemita ügyességgel forgolódott a fiatal

tanár, akinek mozgalmasságát végre a közoktatási-tanács jegyzőségével jutalmazták meg. Itt sáfárkodott ő egy ideig, s a kezébe jutott hatalmat kíméletlenül használta föl.

E hivatalkodása alatt azonban olyan dolgok történtek — különösen a tankönyvbírálatok körül, — amelyek pártfogói előtt is világossá tették, hogy hivatalában nem tarthatják. De föltűnés nélkül akarták őt eltávoítani, s ez sikerült is akkép, hogy ugyanazon tanács rendes és állandó tagjává nevezték ki. így lépkedett ő fölfelé a Parnasszusra vezető gráduson, mindig szem előtt tartva, hogy il fant avilir, et puis détruire.

A legnagyobb ütközet, amit életében nyert, volt az, íhogy a mintagimnáziumot, illetőleg a gyakorló-iskolát kerítette kezei közé. Kitűnő sakkhuzás volt ez részéről; mert azon fölfogást juttatta amaz iskolában érvényre, hogy pedagógiai vezető tanárra ottan szükség nincs, csak azért hogy Lubrich, a rendes tanár ne léphessen azon intézetbe szervezőnek. Mikor azután biztos volt Lubrich elleni győzelméről, önmagát nevezette ki — rendes évi fizetésre, s nem tiszteletdíjra; s Kármánnak e kinevezése sem került nagy fáradtságba, dacára hogy Lubrich javáraokmányilag volt kikötve, hogy ő, mint egyetemi rendes tanára a pedagógiának, vállalja el évi 500 frt tiszteletdíjért ama tanárságot. És ez is mutatja, hogy amilyen arányban emelkedik Kármán, ugyanolyanban hanyatlik Lubrich befolyása. Ez utóbbi például elfogadja a közoktatási tanács jegyzőségét azon reményben, hogy a tanárképezde szervezésében döntő szava lesz; de amikor látja, hogy ezt a tanács beleszólása nélkül végzik el, egyszerű notáriusságra sülyedni nem akaiván, a jegyzőségről lemond; Kármán azonban, aki mindenből tud tőkét verni, az állást elfogadja, s S z i ly ajánlatára Horváth Mihály püspök ki is nevezteti a zsidó pedagógust. S mikor végre a tanárképezde Kármán hatalmában volt, mikor a tanárjelöltek nagy száma kegyelmének volt kiszolgáltatva, dühösebben vette föl a harcot Lubrich ellen. Mert ő amaz intézetnek pedagógiai vezetője, ő vizsgál a neveléstanból —

míg Lubrich jó ideje, hogy ír ár nem vizsgál. S jaj azon tanárjelöltnek, aki Lubrich könyvéből készül, s jaj annak is, aki Lubrich előadásait látogatja.

A hatalmas zsidónak e mellett középiskolai tanárságra sincs képesítése. E minősítés nélkül lett egyetemi magántanárrá, s nőtt Magyarország középiskolai tanárainak fejére. És nem volna perfekt zsidó, ha gscbaftelési szellemmel nem volna telítve, s ha e szempontból állását nem tudná kizsákmányolni.

Legalkalmasabb tér gyanánt kínálkozott az olvasókönyvek gyártása. Olvasókönyveket drága pénzen oktrojálni a nagj számú magyar középiskolára, évenként ezekből új kiadást rendezni: nem megvetendő mellékkereset. S Kármán e részben is monopóliumot akart magának teremteni. Valamint Lubrichot iparkodott diskreditálni a napi sajtó útján és előadásaiban a hallgatók előtt: úgy indított hadjáratot a T o a o r-V árad i-féle olvasókönyvek ellen. Több lap ezen olvasó-könyveket — bizonyosan Kármán inspirációjára — kíméletlen és igazságtalan kritikában részesítette, s megjegyzendő, hogy épen akkor, amidőn a két szerző könyveit elfogadásra nyújtotta be a közoktatási tanác-hoz. Kálmánnak manoeuvre-je nem sikerült; a legelőkelőbb középiskolák fogadták el a Tomor-Várad i könyveket, miután a tanácsnak nem volt bátorsága visszautasítani azokat, amelyek a Kármán olvasókönyveivel szemben — keresztény fölfogás álláspontjáról is ritka előnyöket mutatnak föl. Mert a Kármáni, amellet, hogy magyar nyelvi hibáktól hemzsegnek, és meséikben a bűnök s kereit és ügyességét dicsőítik, továbbá erotikus helyzetek festésével zavarják a fiuk agyvelejét, a mithológiát túlságos részletezéssel állítják előtérbe, s a pogány világnézet aggodalmasan pontos ismertetésében vannak elfogulva, szóval tudatos következetességgel kerülnek a keresztény fölfogás érvényre juttatását. Világos a tendencia Kármán olvasókönyveiben, mert mély hallgatással vonja el a tanulók figyelmét a keresztény világnézettől. A zsidó pedagógus tehát itt sem tagadta meg magát.

És most, hogy fölkapott a hatalom polcára, s hogy senki sem meri kötelességeinek buzgó teljesítésére figyelmeztetni, valóságos the spirit of a gentleman-nel (mint Bürke nevezi) hanyagolja el egyetemi előadásait. Szegény lateinereknek nézi hallgatóit, s elégnek tartja, ha csak pilulánként adja be nekik neveléstudományát. Heteken át nem tart előadást a herbartista professzor, akinek herbartizmusa és lotzeizmusa az atheizmussal határos; ez azonban nem fog akadályt képezni arra nézve, hogy minél előbb nyilvános rendkívüli tanárrá neveztesék ki, ami majd ismét nagy hasznára válik pedagógiai monopóliumának.

E tanártól függnék tehát Magyarország papi, világi és szerzetes tanárjelöltjei. S ezek kivétel nélkül kénytelenek alávetni magukat az ő keresztényellenes neveléstanának.

Küzdelemmel, de nem nagy fáradtsággal jutott e hatalomhoz Kármán. A katolikus elemek széthúzása, könnyelműsége vagy bűnös konnivienciája segítették győzelemhez, amelyet rendkívül nehéz lesz kezeiből kicsavarni; mert első sorban minden erejével fog az ellen dolgozni, hogy hatalma tőle elragadtassék. S ebből következik, hogy keresztény érzelmű vagy felfogású tanárt nem bocsát a neveléstudomány tanítására, s ő lesz annak leghathatósabb ellenzője, hogy Lubrich esetleges távozásával gondoskodva legyen e katolikus tanárnak némi pótlásáról.

Felülről indul ki tehát a középiskolák korlátlan elke-reszténytelenítése, amely ellen pedig újabban tudvalevőleg sok a panasz.

18. Dr. Alexander, dr. Bánóczy és a Filozófiai írók Tára.

Filozófiai tantárgyak előadására untig elég volna a kilenc tanár, aki az 1887/8. tanév második felében hirdetett előadást. Legnagyobb részök azonban hetiegy-két-négy óránál több előadást nem tart, s az olyan tárgyak is, mint „a tör-

ténetírás és történet filozófiája“ a bölcsészeti előadások közé soroztának. Ezt dr. Alexander Bernét heti egy órában adja elő, s ezen kívül többet be se tekint az egyetemre. Azelőtt több órányi előadást tartott hetenkint; ambíciójának azonban szárnya szakadt, mióta előadásait csak öt-hat hallgató látogatta.

E zsidó származású tanár is az ügyesebbek és eleve nebb szelleműek közé tartozik; sajátágosán kifejlett érzéke van azonban az irodalmi svindli iránt. Kant életéről és műveiről adott ki több év előtt nagyobb munkát, természetesen „eredeti“ Aki csak magyarul tud, az e könyvet bizonyosan nem olvassa, aki pedig németül ért, az szívesebben fordul azon német könyvedhez, amelyekből „eredeti“ munkáját a fiatal tanár lefordítva összeírta. Akkortájt 1882-ben a „P esti Napló“ kritikusa ezen plágiumot igen épületesen mutatta ki. Sokat kívánnánk e dr.-tól, ha azt követelnök tőle, hogy a skolasztikához is értsen. Ebből a tanárok tutti quanti egy betűt sem értenek, a régi tanári generáció egy tagján kívül. Hanem azért névtelen rugdalózásokat szeret elkövetni dr. Alexander a keresztény bölcsélet ellen. Új évig ' ő vezette az „Egyetértés“ tanügyi rovatát, sok szósz és hig levét vezetve e rovatba, és fölényvel spékelt nyugodtságot affektálva. Történt akkor, hogy egy fiatal erdélyi pap (dr. Sándorffy Nándor) skolasztikus alapon irt logikát s e kézikönyvét, jól megválasztva a bíráló fórumot, az E.-nek beküldötte. A különben jeles könyv dr. Alexandert olyan hangulatban találta, mint akinek már régen nem volt alkalma nyomtatásban rúgni a skolasztikán. Vagy harminc sorban tehát kegyetlenül végig húzott rajta egy modern doronggal, amelyet különféle német professzorok inspiráltak. A fiatal! magántanárok természetesen helyeselték az ütlegelést; az Egyetértésnek jámbor olvasója pedig legújabbkori borzadályllyal és (szinte részvétellel vehetett tudomást olyan tanárok létezéséről is, akik a középkori bölcsélet napfényre hozásán munkálkodnak. Elég legyen minderre azt mondani, hogy ne sutor ultra crepidam; maradjon tehát dr. Alexander Kant,

Schopenhauer, meg Taine kaptafájánál; ütsse erre görbe sarkú, szellemi cipőit; most pedig, miután csak rendszerint egy-két órai előadással erőlteti meg magát, vegyen leckéket Arisztotelészből, meg a skolasztikából, amelyre nézve a dr. Medveczkyéhez teljesen hasonló forrásokból szokott meríteni.

Dr. Alexander Bernát és dr. B á n ó c z i Jói séf (ez utóbbi szabadkőműves is), zsidó származású fiatal magántanárok összeállottak, és a „filozófiai iróktára“ című vállalatot indították meg több év előtt. Az akadémia anyagiilag támogatja őket, mert szellemi támogatása úgy sem használna nekik sokat. Nyolc füzetnél több eddig napvilágot nem látott.

Előadásait az utóbbi is igen kényelmesen veszi. Heti egy órában filozófiai konverzatoriumot tart, és exegetikai formában magyarázza Kant prolegomenáit, amely a filozófiai írók táranak egyik részét képezi, s amelynek tehát vevőket amaz előadás hirdetésével szerezne, ha a bölcsészethallgatók nem véghetlenül csekély számban érdeklődnének af prolegomenák iránt. Dr. Alexandernak kétségtelenül nagyobb érdemei vannak a filozófia körül, mint dr. Bánóczinak. Az előbbi legalább eredeti-fordított munkát adott ki Kant és műveiről; sőt egy igen ügyes könyvet irt a pesszimizmusról, amelyet az akadémia a Gorovedijjal jutalmazott meg; míg az utóbbi Révai és Kisfaludy Károly életrajzának megírásában gyakorolta filozófiai elméletét, és mellette társszerkesztője a filozófiai írók táranak, amelyben az önálló megjegyzések szakasztott másai Kirchmann hasonló irányú német vállalkozásának és a szöveg magyar fordításán is erősen megérik a német fordításnak befolyása, míg a szöveg magában két-ségkívül Kant, Taine, Descartes, Schopenhauer stb. érdeme.

Csalódnék azonban az, aki dr. Bánóczit irodalomtörténeti kapacitásnak gondolná. Irodalomtörténésznek ugyan hatalmasan imponálnak azon soronkívüli oldalrugások, amelyekkel Révai életrajzában a skolasztikát illeti; de másrészt C s a p l á r akadémiai tag tönkre is tette a rabbi-képzőintézet fiatal dr.-ának irodalomtörténeti reputációját, mert a

Itévai életrajzában elkövetett szédelgéseket és felületességeket testes kötetekben kellett rektifikálnia. Kisfaludy Károly életrajza sem nyújt többet, amennyit az egyetemen hillani; néhány eredeti oklevélre való hivatkozás azonban történettudó-si staffirunggal látja el a munkát laikusok szemében. Az akadémia elismerése e könyv iránt tisztán a klikkuralomra vezethető vissza. Az irodalmi svindli iránt tehát egyformán kifejtett érzéke van dr. Alexander és dr. Bánóczinak, a magyar filozófia e Kasztor és Polluxának.

Ez utóbbi filozófiai magántanárságának genézise tehát eléggé titokszerű; de legfőleg a filozófiai írók tára képezheti bölcselkedő érdemeiket. Ennek megindítását azonban a publikumnak egy bizonyos szenvedélyére alapították, amelyet a punctum sexti magyaráz ki. A vállalat első könyvét, az ártatlan Descartesnak egy értekezése és elmékedései képezik; a második könyvnek tartalmát azonban Schopenhauernek azon parergái és paralipomenái közül válogatták, amelyek a nemi ösztönnek, a szerelemnek stb. schopenhaueri magyarázatát adják. A filozófia-sóvár közönség örömmel üdvözölte a magyar bölcséleti irodalomnak ilyenén gyarapodását. Jöttek azután a fekete kávéba fuladt Kantnak prolegomenái, Hume vizsgálódásai az emberi értelemről, a jó Erdélyi Jánosnak kísérletei a magyar filozófiatörténetéről, Tainenek munkája a XIX. század franciásan naiv spirituálisainak olcsódicsőségű döngetésével (P é t e r f y Jenő fordításában), majd verulámi B a c o Nóvum orgánumának első része, S csak egyetlen egy eredeti munka: Alexanderé a pesszimizmusról. Nem kis szerénység kell tehát ahhoz, eredeti munkával állítani be Kant, Descartes stb. társaságába, és a filozófiai írók tárába, ahol e szó: „filozófiai“ nyilván nagyon ruganyos értelemben vétetik.

Ama komoly munkákra természetesen vevő kevés akadt; és a szerkesztők is belátták, hogy filozófiai pornográfiával csak csalogatni illik a közönséget, nem pedig állandóan ezzel táplálni; s azért maradt Schopenhauer egy kevés fű ezernek a filozófiai írók tárában. A vállalat tehát egy kicsit

megfeneklett; mert hét esztendő alatt nyolc füzetnél többel nem árasztották el a könyvpiacot.

És mit szólna az akadémia, ha a filozófiai írók tárába ama bölcséleti cég keresztény bölcselőket venne föl? Nem vonná meg a vállalatától támogatását? Egyébként a keresztény filozófia olyan kemény fa Alexander és Bánóczi számára, amelybe nem Kant, Descartes, Schopenhauer, meg Taine fejszéjével lehetne vágni. Ezt tehát az ő kezük alól szívesen nélkülözzük.

Beült tehát a két fiatal tanár az egyetemre, magántanári várandósággal, és lesi az öregek kidőlését, készítve a rendes vagy rendkívüli tanárságokra való folyamodást, amelyhez mel-
lékelik a filozozófiai íróknak diszkötésbe foglalt tárát, irodalmi működésük és a magyar filozófia bizonyítékaként.

19. Dr. Pauer Imre, a nagy filozófus.

Dr. P a u e r Imre, nyilvános rendkívüli tanár, a pozsonyi jogakadémia volt tanára az 1887/8. tanév második felében a legszorgalmasabb volt heti óraszám dolgában. Nyolc órája van hetenkint, ebből négy jut „az ethikai eszmék és elméletek kritikai fejtegetésére“, két óra (nagyon kevés!) a logikára, „összefoglaló logikai fejtegetések“ címén, és végül hasonlóképen két óra a középiskolai pedagógiára, „különös tekintettel a hazai középiskolákra“. Kilenc tanár közül ő az egyetlen, aki logikát és ethikát ad elő; de a nagyszámú pedagógiai előadásokból is részt vesz ki magának. Ennyire hanyagolják el a budapesti egyetemen a logikát, akkor, midőn H u n f a l v y, a rektor alkalmat vesz magának panaszkodni afőlött, hogy a hallgatókban fogyatékos a tudományos és a filozófiai szellem.

Pauer irodalmi működése összpontosul a következőkben: irt logikát, tapasztalati lélektant, pedagógiát, és megírta a filozófia történetét. A metafizikában revelálódik mindenkinek filozófiai meggyőződése és világnézlete; elégségesnek tartjuk tehát 196 lapra terjedő metafizikájával foglalkozni, amely nem

is olyan terjedelmes és tartalmas, hogy rövid szemlében végig ne nézhetnénk rajta.

Metafizikájában Pauer sorra veszi a metafizikának, mint tudománynak magyarázatát; azután az ontológiát, kozmológiát, pszichológiát, a természetes isten tant, és végül jut hely a metafizikai rendszerek méltatásának is; — s mindezt, csak 196 lapon.

Érdeemesnek tartjuk Pauer módszerével is megismertetni olvasóinkat. Az eredetiséget ettől megtagadni nem lehet. Mert a metafizika különböző részeiben ismertetve a spiritualizmus, dualizmus, theizmus, materializmus, darwinizmus, pantheizmus stb. stb. tanait, részletezi a maga álláspontját, amit „nézetünk szerint“, „szembeűnő“, „elfogulatlan bíráló után“ stb. szavakkal vezet be, lavírozva és balanszírozva több olyan rendszer között, ami alább fog kiderülni. A keresztény bölcsélet, és az ezzel kapcsolatos dolgok azonban sohasem feszélyezik dr. Pauer Imrét.

Szembeűtlő tehát mindenekelőtt a következő definíció (11. oldal):

Mi a metafizikai tudomány sajátlagos tárgya? Minden tudománynál könnyen meghatározható e tárgy, csak a metafizikánál nem. A metafizika tárgya nem körvonalozható szabatosan. Tárgya az érzéki és érzékfeletti egyaránt. Minden dolog fölött lehet filozofálni (sic) A metafizikának nincs különös tárgya, épen ezért a tartalom vagy tárgy nem is szolgálhat kiváló megkülönböztető jegy gyanánt a többi tudományoktól

A metafizika forrása a tiszta ész. Ha valamely ismeret a tiszta észből származik, úgy bizonyos, hogy nem meríthető azon tárgy közvetlen észrevételéből, amelyre vonatkozik. Nem tapasztalás folytán nyer érvényességet, hanem a tapasztalás előtt tiszta észbelátás által. Az észismeretek tehát a priori ismeretek.

Kant reine Vernunftje itt tehát máj· világosan feltűnik a láthatáron. A fönti sorokat pedig Leverrier esetével magyarázza Pauer, aki tudvalevőleg a Neptun-bolygót fűdözte föl csillagászati számítások alapján. És Leverriernek előleges ismerete Pauer szerint apriorisztikus (!) volt.

Továbbá, ugyancsak Kant tanítása szerint Pauer a priori és a posteriori syntetikai ismereteket különböztet meg, bár az ismerésnek nélkülözhetlen föltételeit a tapasztalásban találja föl.

Figyelmünket azután a következő mondás bilincseli le (14. oldal):

Amit a metafizikában felkutatni kell, az érzékié-
l e l l i, ami a jelenetek mögött rejlik, s amit épen azért csakis gondolkodással lehet fölismerni. A metafizika olyan tudomány, mely nem a jelenetek értelmezésével, hanem az ezen jelenetek mögött és felett rejlő, érzék alá nem eső lényeg felkutatásával foglalkozik.

E sorokból is kiérzik Kant tanulmányozása. Ilyen előzmények után nyugodtan áttérhetünk a kategóriákra, és hallhatunk valamit a skolasztikáról (15. oldal):

Arisztoteles után különösen a skolasztikusok foglalkoztak a kategóriák tanával; azonban szörszálhasogató kicsinyes fejtegetéseik a tudományra nem voltak kiható jelentőségűek. S csakis Kant fellépte okozott nagyobb mozgalmat, s adott is lendületet a tannak.

Aki csak nagyon keveset is foglalkozott a skolasztikával, az tudja, hogy e bölcseleti iskola elfogadta Aristoteles kategóriáit; Pauer tehát a legutóbb idézett részletben nehezen beszél olyan meggyőződéssel, amelyet a skolasztikának tanulmányozásából merített volna.

A kategóriákat — folytatja a 17. oldalon — nem tekintjük Kanttal pusztán szubjektív gondolkodási formáknak, melyek függetlenül minden tapasztalástól, sőt a tapasztalást megelőzőleg tisztán értelmünk kifolyásai; sem tapasztalati fogalmaknak, amelyeket az értelem tapasztalás után szerez, a létezőktől való egyszerű elvonatkozás-abstrakció által; hanem oly általános nézpontoknak, alapfogalmaknak, melyek a tapasztalás előföltéte és közvetítése mellett értelmi működés folytán dedukálhatók.

A szegény skolasztikusok bizony absztrakció útján csinálták maguknak az általános fogalmakat, s így a kategóriákat is. Pauer nem hajol meg Kantnak formái előtt; de azt hiszi,

hogy a kategóriák „értelmi működés folytán dedukálhatók.“ Mit dedukál, ha nincs miből dedukálni, és hogyan dedukál, ha nem absztrahál az érzéki tapasztalásból vett általános fogalmaktól egészen a kategóriáikig?

Itt az ideje azonban megmondanunk, hogy miért tartjuk Pauer nagy filozófusnak. Aki Kant és Arisztoteles mellett tud kategóriákat fölhalál a i, az méltó arra, hogy neve a másik kettő mellett említették. Ide igtatjuk tehát minden további megjegyzés nélkül Pauer kategóriáit; és ezek a következők: alapkategória a lét fogalma; azután következnek a meghatározottság, a lényeg, sub st antia, accidens, okság, kölcsön hatás és célszerűség kategóriái. Exegit monumentum aere perennius

Ezek után áttérhetünk a metafizika többi részeire, ahol a lavirozás és balanszírozás veszi át korlátlan uralmát Nehezen gondolta át alaposan a teremtésről szóló keresztény tant az, aki erről a következőképen nyilatkozik (43. oldal) j:

A teremtési elmélet által adott azon magyarázat, hogy Isten teremtette a létezőket semmiből, csakúgy érthetetlen és megfoghatatlan, mint az előbbiek (t. i. a könyvében ismertetett rendszerek) bármelyike. Mire nézve önkényt következik, hogy e kérdés megoldása túlhaladja az emberi ész határait, miután ott, hol avégtelen eszméjét belekell vonni a magyarázatba, értést eszközölni lehetetlen.

Egyenesen a hitre kell tehát a teremtést átutalni, mint „érthetetlen és megfoghatlant.“ Nem nehéz itt a szofizmát fölismerni. Érzékelhető, vagy a képzelem elé állítható fogalmat nem lehet alkotnunk a teremtés aktusáról. De minden szempontból érthetetlen marad az, ami logikailag levezethető? Pauer mindent, a végtelent is megakarja ismerni, teljes tartalmában; azt a keveset pedig, amihez abból véges eszünkkel eljuthatunk, büszkén utasítja vissza, mert nem kapja meg az egészet.

Kézzelfoghatóbb talajt találunk végre lábaink alatt, mikor az életerőről olvassuk a 69. oldalon a következőket:

Az életerőnek, mint valamely magasabb rendű hatványnak fölvétele csakugyan nélkülöz minden tudományos alapot (!). Elvitázni nem lehet, hogy a természettani nézet felel meg leginkább a tapasztalati tényadatoknak, s így a tudomány mai álláspontjának.

Nem azon értelemben vagyunk mi az életerőnek barátjai, mint a milyenben veszi a modern természettudósok egy része. Ahogy ezt ők képzelik el, úgy lehet rajta sok kivetni valót találni. De a természettani, értsd: a lelketlen anyagból *aequivoca generatio* vagy más anyagelvi módon életet támasztó nézet nem magyarázhatja az életnek, a szerves lényeknek keletkezését, s amit szofizmákkal és vérmes föltevésekkel hoznak le természettudósok e tapasztalati tényadatokból, az nem elégítheti ki a metafizikát. Ilyen vérmes föltevés H u m b o l d t Sándornak Pauer által idézett nézete, aki már a múlt század végén képzelte el, hogy az élet keletkezésekor a mostaniaktól különböző erők működtek közre, amint ezt a materialisták még most is szükséges hipotézisüknek veszik föl.

A darvinizmussal dr. Pauer látszólag nagy kedvteléssel foglalkozik; a 196 lap közül tizenháromat szentel neki csak egy helyen, és könyvének több részében is gyakran foglalkozik vele. E kedvtelésnek tudható be a következő filozófiai világnézlete (74. oldal):

E kérdés sem tartozik még a fudományilag végleg megállapított kérdések közé. Csak annyi bizonyos, hogy állati és emberi lélek között tapasztalatilag éles különbség létezik, melyre nézve az ember magasabb létosztályt is képez: ez azonban épen nem zárja ki a lehetőséget, hogy a fejlődés folyamában az emberi lélek is fokozatosan fejlődött magasabb hatvánnyá s azáltal egy magasabb lét-osztály életalapjává, melynek azután ép úgy megvannak a maga alakulási és fejlődési törvényei, mint akármely máslétalaknak.

A 91. oldalon pedig ezen véleményét a következőkkel toldja meg:

A tudomány mai álláspontjának leginkább felel meg a Darwin-féle elmélet. A teremtési el-

mélet a szerves világban mutatkozó legtöbb, kivált a fejlődésre, és összehasonlító bonctanra, valamint a durványos szervekre és átmeneti alakokra vonatkozó tüneményekkel e lentétben áll.

Világos, hogy e sorokban éles ellentét mutatkozik a bölcselő és a hívő között, amelyet a tanok szempontjából nehéz volna áthidalni. És természetes, hogy ugyanő „könnyen megcáfolhatok n a k“ tartja a darvinizmus elleni érveket. Némi koncessziót ad nekünk avval, hogy elismeri, hogy a darvinizmus nem magyarázza meg a szerves lények első keletkezését, ami világos ellenmondásban áll egyik, főntebb idézett mondásával.

Meggyőződése továbbá dr. Pauernak, hogy a darvinizmus a vallással sem ellenkezik. Valamint Kopernik, Galilei és Newtonnak fölfödözései előtt meghajolt az egyház, úgy fog békét kötni a darwinizmussal, amely azután hasonlóan ama fölfödözésekhez át fog menni a köztudatba. E remény azonban csekély tájékozottságot árul el a természettudományok történetében. Kopernik egy pápának hathatós pártfogása mellett terjesztette tanait, s adta ki könyvét; Newton tanai ellen egy pápának sem jutott eszébe tiltakozni, s azokat még a nagy tudós életében adták elő papi férfiak és jezsuiták egyházi egyetemeken. Galilei „E pur si muove“-jének legújabbban végleg megállapított története pedig több tanulmányt igényel, mint egy Jókai-féle regény előszavának elolvasása.

Kuriózumképen ide igtatjuk az akaratszabadságnak precíz definícióját is (118. oldal):

Szabadságunk csak abban áll, hogy cselekvés előtt a felmerülő indokok felett tanakodunk, azokat szemközt állítjuk, s közülük valamelyiket a külső és belső természethatásokhoz képest eldöntő okká teszszük, mely szerint cselekedjünk.

Egyik gyökeres hibája dr. Pauernak, hogy nagyon sokat akar tudni. Rendkívül érdeklődik ő például a lelki működések mikéntje és hogyanja iránt; mindkettő természetesen szoros összefüggésben van a lélek lényegével;

de eddig egyiket sem sikerült „szigorúan tudományos rendszerrel“ kimutatni. Szerinte sok dolga lesz még ebben valamint „a lélek és test összeköttetésének magyarázatában“ a tudománynak, anatómiának, fiziológiának stb.

Állítson maga elé az asztalra zöldbabot Du Bois-Reymond, Maxwell, Kekulé, Thompson, Wurtz vagy Wundt, és mondja meg, hogy miként vagy hogyan vannak csoportosítva abban a molekulák; és a jövő fizikusai meg fogják-e ezt mondhatni? A léleknek mikéntje és hogyanja pedig nem ér föl a zöldbabéval.

Pauer örökösen „a tudomány mai álláspontjával“ fűdi magát, ha nem képes érdemlegesen tárgyhöz szólni. Ezen álláspont alatt pedig a materialista és darwinista természettudományokat érti. A spirituálizmusra nyilván haragszik; érti pedig alatta könyve végén a Leibnitz-féle monadizmust, és könyve közben a theizmust, amely a keresztény fölfogásnak felel meg. De miután a lélek lényege, működéseinek mikéntje, a lélek és test összeköttetése „a tudomány mai álláspontja“ szerint előtte zavaros, írhatja a következőket:

A kívánt eredmény (t. i. a lélek halhatatlansága) megállapíthatása csak a tények szigorú számbavétele által lesz lehetséges s nem üres abstrakciók és okoskodások által, melyek egyáltalán nem vizik előbbre e kérdést, mint ezt a spiritualizmus tételei és érvei bizonyítják.

Szerencsétlen theologusok és keresztény bölcselők, akik e spirituálizmus alapján tudjátok és hiszitek a lélek halhatatlanságát!

Majd az Isten és a világ közötti viszony ismertetésénél sorra veszi a dualizmust, a theizmust, pantheizmust, és beleszöve az anyag örökkévalóságát, a következő bölcseleti hitvallást teszi le:

Nézetünk szerint teljes érvényű s tudományilag minden tekintetben megalapított és igazolt elméletül, melyben minden csak felmerülhető nehézség alapos és tudomá-

nyos megoldást nyerhetne: egyikök sem szolgálhat. Emez elméletek mindegyike egy kísérlet más és más alapon fejtegetni az Isten és a világ közti viszonyt; nagyobb vagy kisebb tudományos készültséggel és érvekkel értelmezni az összlet eredetét és kifejlődését s eszközölni tudományos meggyőződést.

Szoros értelemben vett tudást azon - bán egyikök rém alapít, mert mindegyiknél fordulnak elő nehézségek, melyeket az értelmi belátás világával, a tudomány mai álláspontján még nem lehet eloszlatni. Mire nézve a metafizikának e kérdést illetőleg sem lehet más feladata, mint kijelölni amaz utat, melyen a kívánt megoldás elérhető — vagy legalább mindjobban megközelíthető leszen.

Hogy azonban csak az elfogulatlan természetészlelér, s a geológiai kutatásokra, az asztronómiai és fizikai észleletekre alapított következtetések útja — az ma már kétségtelen. (166—167. oldal.)

S ha ez kétségtelen, akkor Pauerra, a fiiozofusra a jövő geológusainak, fizikusainak és asztronomusainak szükségük nem lesz. A metafizika földadata, ama tudósoknak az utat kijelölni. Azonban geológusok stb. nem szorultak Pauer tanácsára, akire nézve csodálattal lehet elmondani, hogy miért filozofál, ha nem a bölcselőknek, hanem a természettudósoknak vállaira hárítja át a terhet? Vagy csak azért bölcselkedett, hogy újonnan föltalált kategóriáival Kant és Aristoteles mellett foglalhasson helyet?

A természetes istentanban Pauernak az a meggyőződése, hogy „vannak népek, ahol nincs nyoma az Istenről szóló tudatnak“; és hogy Kant érvei az Isten létét bizonyító argumentumok ellen „teljesen [igazak.“ Ilyen alapon állíthatja azután „a tudomány mai álláspontjáról“ a következőket: (154. oldal.)

Minden tekintetben bebizonyított és tudományilag is kétségbevonhatlanul megalapított elméletet, mely „által a felvetett probléma, érthetőleg lenne megoldva: éppugy nem képeznek, mint ilyenül nem fogadható el, ellenkező álláspontra a theizmus ... A tudomány mai álláspontján tudásilag megállapítani Isten létét véges eszünknek lehetetlen.

Csak minél szorosabban kell fogni ezt a véges észrt, hogy a ég Isten létének bizonyítása sem foglalhasson benne helyet. Laplace nem találta meg távcsövében az Istent; dr. Pauer „a metafizika feladata és a tudomány mai álláspontjához“ képest utasítja a geológust, hogy keresse őt a földben, a csillagászt, hogy keresse távcsövével a csillagok között, és a fizikust, hogy hőben, villamosságban, fényben, vagy a szerves és szervetlen vegytanban akadjon nyomára — de filozófia és metafizika nélkül.

Nyilvánvaló tehát előttünk Pauer bölcsészeti álláspontja, ha ugyan bölcséletnek lehet nevezni az eddig kigondolt rendszerek ismertetését, s azon véleményének kockáztatását, hogy azoknak egyikével sincs megelégedve.

Keresztény bölcselő az, aki a jövőtől várja a lét problémáinak megoldását, és bölcselő az, aki e problémák megoldásához — az új kategóriákon kívül — semmivel sem járul?

Pauer tehát nem válik ki tanártársai közül, és mert nem válik ki, méltó arra, hogy legközelebb rendkívüliből rendes tanárrá neveztessék ki.

20. Dr. Beöthy Zsolt, Greguss eszthetikája és a kér. széptan.

Az úgynevezett „bölcsészeti előadások“ tanárait egyetlen egynek kivételével méltán róhatja meg igazságos kritika. Kiemeltük, hogy három rendes tanár között protestáns, s ezekj között a harmadik helyen áll a protestáns dr. B e ö t h y Zsolt, az eszthetika tanára. Heti óráinak száma őt; s ebből is kettőt „Faust és az ember tragédiája“ foglal le. Döntse el különben dr. Beöthy maga, hogy vájjon ezen előadás a bölcsészeti előadások között indokoltan foglalhat-e helyet? Akik e két költemény összehasonlítása iránt érdeklődnek, azoknak nem volt föltétlenül szükséges dr. Beöthy előadásaira járni; a nagyszombati főgimnázium egyik régibb

értésítőjében mi sok szépet olvastunk Göthe és Madáchnak ezen alkotásairól.

A másik előadás eszthetikával, illetőleg a szép főformáival foglalkozik, heti három órában. Lemcke, Vischer, Carrière, Taine stb nagyon okosan tették, hogy hamarabb születtek dr. Beöthynél; és végre Jungmann, az innsbrucki jezsuita eszthetikus sem tehet róla, hogy a budapesti egyetem tanára nem vesz tudomást alapvető és keresztény elveinek létezéséről.

Kimondhatjuk tehát bátran, hogy dr. Beöthynek a keresztény eszthetika iránt érzéke nincs. Javalhatta pietás, vagy akár mi más indok Greguss eszthetikájának kiadását; de az az erős meggyőződés, hogy a magyar széptani irodalom evvel gazdagodik, kimagyarazza azt, hogy Jungmann a megvetéssel határosán lehet ignorálni. Nem emlékezünk, hogy dr. Beöthy munkáin valaha éreztük volna a jezsuita hatásait. Amit a külföld ignorál, ami ellen a külföldnek nyíltan vagy leplezetten kereszténység ellenes eszthetikája ignorálással védekezik: annak mi sem jutunk tudomására itthon; és kiválólag nem a protestáns tanárok.

És ezen csodálkozni nem is lehet; mert nem egy professzor van a mi egyetemünkön, aki a katolikus tudomány vívmányairól csak annyiban vesz tudomást, hogy épen a bevallottan nem keresztény alapokon álló folyóiratok kicsinyelő és gúnyolódó rezencióit olvassa el, és ezen recenziók után beszél és diszkreditál.

Más irányban azonban nem akarunk semmit se levonni dr. Beöthy érdemeiből, ő a Kisfaludy-társaság titkára, s mint ilyen beleillik azon társaságba, amelynek e'nöksége és választmánya csaknem kizárólag protestáns, ő a szorgalmas tudósok fajtájába tartozik, s szobatudósnak sem merném nevezni azt, aki a nemzeti „színészetet” sokáig tanulmányozta. A regényirodalom sem ismeretlen előtte; bár a közönség „léhasága” az oka, hogy regényeit kevesen olvassák. Teljes tárgyilagossággal tehát ki lehet róla mondani, hogy céhbéli eszthetikus, s mint ilyen annyiban dicséretre méltó,

hogy már mint rendes tanár — akik pedig rendszerint kineveztetési oklevelükön nyújtóznak el, — a tanszékére vonatkozó érdem bizonyítására nagyterjedelmű munkát irt a tragikumról, amelynek hibája az, hogy a céhbeliség látszik meg rajta. Számtalan esztetikus által végigtaposott racionalisztikus országúton sétál, s ezzel teljesen meg van elégedve; de mihelyt valaki kevesebb ballaszttal áll útjába, mint tette ezt. Rákosi Jenő, ugyancsak a tragikumról irt kis munkájával^ kénytelen kitérni az eredeti és erős okoskodás elől.

A dekatholizáló és protestántizáló irányra nézve ezúttal is elmondhatjuk, hogy nem új keletű. Mert elég furcsaság, az esztétikát beerőszakolni a filozófiai előadások közé,, sőt a széptannak alkalmazását tragédiák magyarázására is. Még nagyobb furcsaság azonban, hogy az eszthetikai tanszék betöltésére protestántst használtak; a katolikusok tehát nem foglalkoznának esztetikával, vagy az elhalt G r e g u s & Ágost protestáns esztetikusokat nevelt előszeretettel a katolikus egyetemnek? Ilyen körülmények között azután bizonyos, hogy a keresztény esztetikáról, amint ennek alapvonalait a kiváló Jungmann állapította meg, szó sem lehet egyetemünkön. Főlénynyel vannak vállat fölötte a céhbeli dölyf alkalmazásával, de könyvébe nehezen tekintettek be valaha. E sorainkkal nagy derűtséget fogunk kelteni dr. Gyulai Pál előtt, ha rendkívüli elfoglaltsága mellett ezekről tudomást venne. Mert a Budapesti Szemle kálvinista szerkesztője a jezsuita Jungmann fölött nevet, de csak nevet; s ez elég. Nekünk pedig elég e nevetés annak konstatálására, hogy a budapesti katolikus egyetemen a keresztény esztetikát vagy kinevetik, ami szerfölött tudományos és irányzatosság nélküli eljárás, vagy tudomást sem vesznek róla; s ha ez utóbbit teszik, akkor tudják, hogy miért cselekszik.

Az irodalomtörténet körül azonban tagadhatatlanul érdemei vannak a nagyszorgalmú dr. B e ö t h y n e k. Kézi könyvét katolikus és állami középiskolák egyaránt használják; bár az előbbieknél tankönyvválasztásához férhetne né-

hány szó. Irodalomtörténeti monográfiái is a tisztességes munka eredményei s méltán válnak ki azon sok kísérlet közül, amelyekkel az utóbbi idők alatt vetődött fölszínre a fiatal tanárok egész serege. És ilyen szorgalom kifejtése mellett még sem jut ideje az esztetikának szélesebb körű művelésére, amelynek pedig rendes tanszékét köszönheti. Legutóbb azonban, miután megírta a tragikumról szóló munkáját, kiadta *Greguss* Ágost széptanát; hála és a magyar tudomány iránti elismerés indokolhatja ezt; bár jogos várakozás az is mindenki részéről, hogy végre fogjon hozzá ő maga az esztetikának teljes feldolgozásához, és hogy emancipálja magát azon német és francia ballaszt alól, melyet türelemmel hord magával mindenhová. Érdeklődéssel nézhetünk ezen bizonyosan el nem maradó esztetika elé, amelyre nézve óhajtjuk, hogy az a külföld eredményeinek teljes és felekezeti szűkkeblűségtől ment figyelembevételével állíttassák össze.

Greguss esztetikájával szükségtelen részletesebben foglalkoznunk. E könyvnek kiadása bátran elmaradhatott volna, mert fogalomzavart fog okozni, és a keresztény elvek megtántorítását az olyanoknál, akik kizárólag ama könyvnek használatára volnának utalva.

Gyökeres hibája a" tökéletes tájékoztatlanság a keresztény bölcsélet terén, amelyre valósággal naiv tévedéseket képes ráfogni. Evvel kapcsolatban azután Greguss túlságosan el van fogúivá a német pszichologizmus tanaiban, amelyek — a modern szellemű esztetikusok szerint is meghaladott — szerintünk téves álláspontot képviselnek. És éppen ez bizonyítja, hogy Greguss könyvében minimumra apad az eredeti, a produkáló gondolkodás. Sőt tisztelői vigasztalásképpen még arra sem hivatkozhatnak, hogy Greguss a magyar népnek szép-érzése alapján konstruált esztetikát, illetőleg hogy e szép-érzésnek lélektani alapjaiból indult ki.

E mellett végül a primitív darwinizmus, a magával teljesen tisztába jött és raffinírozott racionalizmus, és a keresztény erkölcsi elvekkel szemben meglepő cinizmus jut azon esztetikában szóhoz.

Pietás, vagy a keresztyén széptanban való teljes tájékoztatatlanság indokolhatja tehát ezen részben idejét múlt, de a modern szellembé való könyvnek kiadását?

21. Dr. Bokor József és a Magyar Filozófiai Szemle.

A „Magyar Filozófiai Szemle“ egymaga, áll szemben a temesvári „Bölcséleti Folyóirat t a 1“, amely, minden dicsekvés nélkül legyen mondva, annak jóval fölötte áll. Indokoltnak tartjuk, foglalkozni itt az előbbivel, amely ez időszert egymagában képviseli nálunk a modern bölcselkedő szellemet. Dr. Bokor József, magántanár a szerkesztője, s ő az utolsóelőtti, akivel a filozófiai előadások tanárai közöl foglalkozunk. A Szemle, mint ez évfolyamának első számából látjuk, céljául azt tűzte ki, hogy „a p o z i v i z m u s t rendszeresen ő ismertesse meg a magyar irodalommal“, s erre „a hazai tudomány s a közérdek szükségleteinek mérlegelésével“ határozta el magát a folyóirat szerkesztősege, amely „erőihez képest, érvényesíteni fogja a pozitívizmus alap gondolatát, anélkül, hogy a filozófia főkérdését: az alany-tárgy viszonyát szemlélődéseinek sorából kizárná.“ E rendszert főleg a közoktatásra és pedagógiára fogja alkalmazni, ami szerintünk e bölcsészeti folyóiratból neveléstudományi és közoktatás politikai fióklapot fog csinálni.

Nem célunk e helyen részletes kritikát mondani a Szemle fölött; csak mellesleg említjük, hogy a füzetben S c h m i 11 Jenő, a zombori törvényszék volt filozófus Írnoka hat [lapon át banalításokat ír Schopenhauerről. Berlin tudvalevőleg utolsó menedékhelye és vára a hegelizmusnak, amelyet csak elültöltő puskákkal védelmeznek. A bölcselő Írnok ugyanitt, egy hegeli mu kájával pályadíjat nyert; s miután e filozófiai rendszer Németországban is divatját múlta, föltehető, hogy benszülöttek nem igen törték magukat a pályázat után,. A nyertes munkára a berliniek nem akartak nyomdafestéket pazarolni. Utoljára is imponáló marad, ha valaki a XIX. század utolsóelőtti évtizedében Hegellel foglalkozik, s még;

inkább kuriózum, ha ilyen férfiú Magyarországon akad. Trefort tehát kezébe vette Schmitt neveltetését, aki azonban a bölcsellettal való foglalkozásában be fogja látni, hogy Hegel osztatlanul a kultúrtörténeté egész világ-dialektikájává'. A Szemle ez év folyamának első füzetében^ továbbá franciából van fordítva az értekezés, melynek címe: Az idő eszméjének kifejlődése az öntudatban; Zala Györgynek aradi emlékszoibráról és a pedagogiumról ír maga a szerkesztő; míg „a gazdaszat fogalmának kifejlődése az újkorban“ című értekezés a Szemléből egy társadalomtudományi folyóirat után kiált, amelyben inkább találna helyet, mint egy filozófiai szemlében. R á t h Arnold L. végül a khemiáról ír a pozitív filozófia rendszerében. Ezekkel azután könyvismertetések kívül ki van merítve a Szemle tartalma, amely alig aevvezhető névre szert tett filozófusaink találkozó helyének.

Joggal tételeztük tehát föl, hogy a Szemlének második füzete hoz majd érdekesebb bölcséleti értekezéseket. Hatoszor jelenik meg egy esztendőben, öt íves füzetekben; azt gondoltuk tehát, hogy harminc ívet a magyar filozófia is képes esztendőnkint termelni.

E várakozásunkban csalódtunk annyiban, hogy a második füzet első értekezésének címét ilyenformán találtuk: „államigazgatási elvek és rendszerek.“ E dolgotat egy pozsonyi jogtanár írta, s az öt ívből kettőt foglal el. „Mít tesz az: megismerni“ cím alatt B a l á z s y Dénes ír, s „a lélekre vonatkozó elméleteket“ dr. B u d ay József állítja össze a folyóirat pozitívisztikus programjának megfelelőleg. A füzet többi részét folyóirat-szemle és könyvismertetések foglalják el. A Szemle, amint ez magától értetődik, az akadémia támogatása mellett jelenik meg; de ugyanazon tudományos intézet, amely még saját kiadású fordításaiért sem meri elvállalni a felelősséget, nem felelős a Szemle irányáért és tartalmáért sem.

Szóval ezen bölcséleti folyóiratunk szerény csónakját modern szellők mozgatják a magyar filozófiának sekélyes vizein.

E rövid kitérés után áttérhetünk a Szemle szerkesztőjének bölcséleti álláspontjára.

Dr. Bokor filozófiai világnézetét dr. Öreg János „erkölcsiség szabad akarat nélkül“ című s 1880-ban Debrecenben megjelent munkájának ismertetésében reveals; s ez elég nekünk, hogy valamiképp világossá tegyük magunk előtt bölcséleti álláspontját. Dr. Öreg az induktív, a természettudományi módszert akarná alkalmazni a szabadakarat nélküli erkölcsiség beigazolására. A nem föltétlenül és nem teljesen pozitivistá dr. Bokornak nézete tehát az,

hogy a természettudományi vizsgálódás még oly eredménydus sikereiben sincs kezesség arra nézve, hogy ugyanazon sikereket fogjuk elérni akkor, ha e módszert nem a természeti tárgyakra, hanem a tőlük konstitutív alapjaiban különböző szellemi tárgyakra fordítjuk.

Ezen örvendetes és sokat ígérő kijelentést még a köve^{1*} kezökkel toldja meg:

A módszernek fölvilágosításai kizárólag a szellemi tárgyak saját beltermészetéből származhatnak, s ennek magyarázásában jut bő helye a spekulációnak.

Van valami skolasztikus mellék-iz ezen állításokban, s aki örömmel hatolna tovább az ismertetésben, azt reményeiből fölrázza a burokjából előkerülő pozitívizmus;

Ahhoz, hogy az erkölcsi világ összes intézményeivel, elveivel egyetemben kielégítő magyarázatot leljen, az a legelső teendő, hogy meg kell szabadulnunk attól a babonától, mintha magyarázásának útja az elcsépelt determinizmus és a vele ellentétes liberum arbitrium indifferentiae tanában volna keresendő. Mindkettő megszűnt önálló elven nyugodni. Az utóbbit természetesen a természettudományi vizsgálódás s tette tönkre s ma már nincs is számbavehető védője. Az előbbi, tudnillik a természetvizsgálódás új köntösébe öltözködött hajdani — s jelentőségét csupán az ellentétes liberum arbitrium indifferentiaének köszönő determinizmust el kell ejteni s felnyitni az utat az erkölcsiség s a szellemi élet tényeken nyugodtan mányának.

Epedve kellene most már valami „t é n y e k e N nyugvó új ú t r ó l” olvasni az ismertetés további folyamában. Ez azonban elmaradt. Kíváncsiságunk nem lesz kielégítve, s kínos várákozásban vagyunk arra nézve, hogy vájjon dr. Bokor megtette-e már az első lépést azon az úton? Vigasztalódhatunk azonban azzal, hogy az erkölcsiséget szabad akarat nélkül paradoxonnak tartja. Előbbi kijelentéseiből következik, hogy a deduktív módszertől sem irtózik; de ugyanaz, aki a szellem beltermészetéből készül spekulálni, elveti a keresztény filozófia álláspontját, s újat kíván, újat vágy alkotni. E gyöngé ellenmondást s kisebbszerű filozófus büszkeséget némi hódolattal elismerjük valami nagyobb bölcselő ingeniumnál, például a magába vonuló Descartesnál vagy a Stadt dér reinen Vernunftban működött Kantnál s nem dr. Bokornál.

Mit jelentsen továbbá az a „szellemi élet fényeinek nyugvó tanulmány?” Pusztá abstrakciókból okoskodik a keresztény bölcsélet, mikor épen a szellemi élet tényeit, az öntudatot s belső világunkat tanulmányozza?

Az ő álláspontjára ráillik, hogy: Etwas dunkel zwar — Aber es klinget recht vvunderbar. Az akarat szabadságát tehát dr. Bokor szerint egészen újból kell magyaráznunk, elismernünk, bizonyítanunk. Tudományával azonban épen ő, aki e merész követeléssel lépett a bölcselő világ elé, nagyon keveset járult amaz új útnak kövezéséhez és alapozásához.

Mi azonban azt hiszszük, hogy jobban teszi, ha valamivel több időt fordít a liberum arbitrium alaposabb megismerésére; rázza le magáról Comte előítéleteit, mint Cartézius tette, mikor csak a „cogito ergo sum” maradt lelkében, ha már nagy filozófusok ujitás-vágya ragadta meg ifjú lelkét; ne fogadja el másoknak kritikáját a keresztény filozófiáról olyan könnyedén; s ami fő, gyógyuljon föl abból a modern betegségből, amely mindenkire eredetiséget parancsol, akkor, midőn a régi készen van, s a régi tan jó, s amikor üdvösebb reprodukálni ezt, alkalmazni a modern tudománynak igazi

vívmányaihoz, ezekkel megegyeztetni, és esetleg magyarázni, mint sem újat hajhászni komikussá válható tudományos büszkeséggel.

22. Bihari Péter, a polihisztor.

A „bölcészeti előadások“ tanárai közül még dr. B i h a r i Péter maradt hátra. A kálvinista főgimnázium rendes tanára, és a budapesti katolikus egyetemnek magántanára; s egyike azoknak, akik hévvel küzdenek amellett, hogy végleg telepedhessenek meg ezen egyetemnek árnyékában. Heti négy órában adja elő „a nevelés és oktatás elvét és gyakorlatát történelmi és lélektani alapon.“ Tehát ő is egyike a sok pedagógus tanárnak, bár a neveléstan nem képezi erős oldalát. E körülmény azonban semmikép sem háborgatja ezen szorgalmas kompilátort és polihisztor, aki egyforma nyugalommal képes írni logikát, lélektant, a filozófiai tudományok enciklopédiáját, általános és hazai művelődéstörténetet, ember-tant, egyetemes és részletes eszthetikát stb. többé-kevésbbé testes kötetekben.

Uralkodik benne a kálvinista fölfogás, s nem is csoda, ha felekezetéhez húz; legkevésbbé sem fanatikus, mert fölérti, hogy a protestáns tudomány főleg akkor tud a modern tudomány mezébe öltözködni, ha nyugodtságot affektál. Világnézetébe beleszorult a modern tudománynak quintesszenciája annyiban, hogy, természetem, a pozitivistákkal együtt nyugodtan hajt fejet az emberi lét „megfejtetlen“ kérdései előtt, s szívesen balanszíroz a modern fiziológusokkal — a pszichológiában.

Az úgynevezett nagy filozófusok pedig az ő szemeiben is nagyok. Bölcészeti meggyőződését Kálvin dogmái sem háborgatják; a keresztény filozófia természetesen terra incognita neki, s épen úgy mint dr. Medveczky előtt, I h e r i n g előtt sem eléggé kolumbusi nagyság.

Előttünk fekszik például dr. Biharinak lélektana. A könyv címe in genere: lélektan, és a szövegben kijelenti, hogy

csak tapasztalati lélektant fog 130 lapon át magyarázni. Elég okos, hogy világosan és határozottan nem tagadja a lélek halhatatlanságát, de e kérdést az „észleges“ lélektanra utalja át, melynek megírásába eddig — nyilván időhiány folytán — tudomásunkkal még nem foghatott.

E könyv szerint azt, hogy az emberiség „egy vagy több emberpártól“ származott-e, eddig nem lehetett megállapítani. Dr. Bihari (illetőleg a „nagy“ filozófusok) szerint „az akaratok közötti harmónia“: a j o g.

Az erkölcsi és vallási érzelmek tárgyalásánál pedig olyan vastag és szemenszedett a konfúzió, hogy szinte csodáljuk, hogy a kalvinizmus, ha még tart keresztyén^alapelveire, megtűri ama tanoknak előadását felekezeti gimnáziumában. E tanár állandóan nagy betűvel írja Isten nevét, akit világszellemnek nevez, és az akarat szabadságát sem tagadja; keresztyéni szemforgatással utal a gondviselő Istenre, de Voltaire szerint magyarázza a vallásos érzelem keletkezését.

Az ő tankönyve szükségesnek tartja a „vallás tartalmának fejlődését“ az emberiség világnézetének változásával; és előtte a vallásalapítók (tehát Krisztus is) egyformán rendkívüli emberek, „akik előtt (indiscriminatim) leikök szent felbuzdulásában a hit mélyebb igazságai megnyilatkoztak.“ Alkalmilag azután, ahol szükség van rá, kenetteljes kálvinizmussal használja a szentirási kifejezéseket, amelyek valószínűleg az orthodoxok megnyugtására vannak szánva.

Különös azonban, hogy aki annyi sokféle könyvet állít össze, eddig még nem ajándékozta meg irodalmunkat neveléstant munkával. Legutóbb azonban előadásai kizárólag e körül forogóldtak s ezért van reményünk, hogy e közben a körülbelül két év óta szünetelő irodalmi működés új táplálékot nyert.

Kíméljük meg magunkat attól, hogy Bihari művelődéstörténetébe és eszthetikájába betekintsünk. Bizonyára sok üdvös és protestáns dolog van ott összehordva a külföld művelt államaiból.

23. A keresztény filozófia bent és kint.

A mondottak után nem szükséges hosszabban bizonyítanunk, hogy a budapesti egyetemen a keresztény filozófia kéllőleg nincs képviselve. Egy tanárra nézve körülbelül azt jegyeztük meg, hogy et tu mi fili, Brute! S főleg e körülmény bántja mindazokat, akik azt hitték, hogy a keresztény filozófia előadásáról gondoskodva lesz. Mert e kinevezéssel csak por van hintve azoknak szeméi közé, akik elég naivak elhinni, hogy a ruha és a meggyőződés között bizonyos elengedhetlen kapcsolatnak kell fönnállani.

Végig mentünk egyenkint a tanárokon, akik bölcsészeti előadásokat tartanak; és mindnyájára vonatkozólag bebizonyítottuk, hogy nem állanak keresztény alapokon, és hogy ezeket felekezeti vagy tudományos előítéleteik miatt megismerni vagy méltatni is képtelenek.

Találkoznak természetesen olyan frivol urak is, akik egyszerűen nevetnek kívánságaink fölött, és azt kérdezik tőlünk, hogy hát ultramontán filozófia előadását követeljük-e, mikor a modern tudomány azon már Descartes óta tette magát túl, s mikor egyházi férfiak maguk úgy nyilatkoznak ama bölceletről, hogy az hátra maradt, s hogy ami benne jó, azt a modern filozófia át is vette. Hivatkoztak azután a külföldi egyetemekre, ahol szintén filozófiai konfuzizmust tanítanak, ezen egyetemekről pedig senki sem mondhatja, hogy nem állának európai színvonalon. A magunk részéről sietünk bevallani, hogy egy részben a keresztény bölcelet tanítóiban rejlett az ok, hogy három század óta a protestantizmussal együtt a modern filozófia kiszorította azt a felső iskolákból; sőt ugyanezen tanítók, még ha egyházi férfiak voltak is, amahoz húztak, s alaposan kitömették magukat a középkor bölceleté iránti előítéletekkel. Elég oktanok voltak azon alapot rúgni el lábáik alól, amely nélkül bizonyosan beletévedtek a modern bölcelet útvesztőjébe, amelyet az

után behurcolva a theológiába, olyanféle álláspontra jutottak, mint egy Pflaiderer, meg a többi német hírneves protestáns theologus, akik fölhúzva a modern bölcelet divatos szabású öltönyét, végleg eldobták maguktól a kereszténység alapelveit.

A scholasztika, amely Magyarországon erőteljesen volt képviselve a XVII. és XVIII. századokban, később ugyanazon sorsban részesült, mint a többi Európában; megvetették, elfelejtették nálunk is. Nem is lehet azért csodálni, hogy szinte kihalt. Helyette a filozófiai konfúzió ütötte föl sátrát, amely meggyőződésének terét nomád módra változtatta. XIII. Leó adott annak erőteljes lökést, bár a kezdeményezés mélyen nyúl be elődjének uralkodási éveibe; s a lendület, amelyet az utolsó évtized alatt vett a keresztény bölcelet, jót enged remélnünk arra nézve, hogy a budapesti egyetemen is fölvirul ennek hajnala. E remény azonban — legalább közeli teljessézésére nézve — bűnös optimizmusnak látszik.

Sikerült végre elhódítani a keresztény bölcelet elől az egyetemeket, s e század közepéig, sőt ezentúl is a felső iskolákon tudományos monopólium volt behozva, amely szerint szóhoz juthatott a tanszékeken Kant, Hegel, Schelling, Fichte, a skótok, Comte, Taine vagy Baader stb. csak aquinói Tamás nem. A külföld végtelenül imponá't nekünk; sőt el is nyomta abbéli képességünket, hogy valaha produkáljunk ö n-álló magyar filozófiát. Szellemi erejével nyakunkra ült, s a reprodukcióra kényszerített. Filozófusainknak tehát még csak az a vigasztalódásuk sem maradt hátra, hogy valamiképen számot tehetnének a modern filozófia történetében, s hogy az úgynevezett nemzeti filozófiát tudnák kellőleg képviselni, ha már büszkélkedni akarnánk a bölceletnek nemzeti fölfogásával. Azok, akiket az irodalomtörténet bölcselőknek nevezett el, a külföldi irányok meghonosításán kívül többet nem számíthatnak. Vandrák, Tarczy, Cserei, Imre stb. stb. csak ekképen mérlegelhetők. így volt ez régen, így van ez most; s azon mentegetőzésem sem akadunk fönn, hogy a magyarnak természete nem hajlandó filozofálásra. A

tanulók tanáraiktól látják a külföld reprodukcióját; valószínű tehát, hogy ők is elszoknak az ama történelemben számot tévő termeléstől.

De a modern bölcsélet monopóliuma éppen a külföldön most már meg van törve. A német katolikusoknak sikerült dr. Herling bárónak, és több társának, aki világi ember, tanszéket szerezni. Egyszerre nem lehet gyökeres gyógyítást vinni véghez, de azért vívmány számába mehet, hogy több német egyetemen alkalom van adva az ifjúságnak, a keresztény filozófia elveivel megismerkedni, s egyelőre ez elég.

Ausztriában még a hetvenes években nagy garral hívták meg az aposztata papot, a pozitivistát dr. Brentanót a bécsi egyetemre professzornak. Azóta odaát is változtak viszonyok; a minék eredménye, hogy legutóbb dr. Ellert tanárt kinevezték a cernovici egyetemhez. E férfin katolikus meggyőződésű, s ama egyetemen a keresztény bölcséletet fogja tanítani. Zsidó liberális képviselők e kinevezés miatt megintépellálták dr. Gauth kultuszminisztert, akinek volt bátorsága bevallani, hogy valakinek kath. meggyőződése nála nem akadály a kinevezésekben. Már a tudomány szabadságának érdekében is tehát előbbre vannak Ausztriában, mint minálunk.

Bizonyára intoleráns a budapesti egyetem filozófiai kara, amelynek tanárai a tanárajánlásoknál olyannyira vigyáznak a keresztény filozófia üldözésére, hogy íáig hiszszük, hogy ilyen jelölt vagy pályázó már be merte volna adni folyamodását. A zsidó és protestáns magántanárok serege pedig már előjoggal rendelkezik a rendes és rendkívüli tanszékekre. A budapesti egyetemen tehát szinte lehetetlenség, ami Ausztriában történt; s még lehetlenebb azon körülmény, hogy az említett dr. Eltért Gautschnak egy olyan bonni tanár ajánlotta, aki a keresztény filozófiát illetőleg ugyanazon álláspontra jutott a mi dekatholizált egyetemünk tanáraival, anélkül, hogy bölcséleti konfuzizmust tanítana. A bonni tanárt pedig ismeretlenül is fölkerjük, hogy ezen összehasonlításért meg ne haragudjék. S a bonni tanár megmutatja,

hogy tudja tisztelni azt, akinek van bátorsága nem beszélni a modern áramlattal, s aki mégis dicsekszik ennek teljes ismeretével, amelyet kötelessége fölhasználni, magyarázni, de cáfolni is a keresztény bölcsületnek előadásában. És erre az esetben csak a tudatlan vagy a hazug mondhatná majd, hogy antiquált és petrifikált álláspont.

Szóval a tudomány szabadsága a budapesti egyetemen olyatén svindli, amelynek ótalma alatt zsidók és protestánsok túrják ki a katolikusokat, és klikkszerű monopóliummal uralkodnak, s rontanak el egész generációkat. Konstatáljuk tehát, hogy a tudomány szabadságának szempontjából is hátra van Magyarország a külföld mögött.

Első lépés a javításra, egy olyan tanárt ültetni be eme egyetemre, aki ex professo foglalkoznék keresztény filozófiával, s ennek részeit adná elő, amellet, hogy a modern bölcsületben is teljes jártasságot tanúsítana. Milyen szerény kívánság ez; s az elpakolásra szánt kétszázezer forintból ilyen tanszékre is kellene jutni földözetnek! Iniciatívát arra nézve sem a beteg vagy egészséges Treforttól, sem az egyetem intéző köreitől nem várhatunk. Mert ilyen törekvéseknek addig állják útját, amíg tehetik; épen mert érzik, hogy az ő konfuzizmusuk nem fogja megakadályozhatni a keresztény filozófia diadalát. Ez pedig első sorban kemény logikával vértézi a lelkeket, s másodsorban nem nevel olyan katolikusokat, akik saját élehetlenségök és gyöngeségök fölött röhögnek. Az erős meggyőződés, ha sokban nyilatkozik, félelmetes hadsereget alkot, amely a zsidó és protestáns monopóliumnak könnyen véget vethet. Ezt érzik előre, talán öntudatlanul, a professzor urak s ezért jeligéjük, amelyben minden apró zsörtölődésük dacára megegyeznek: Niederhalten, szóval abzug a keresztény bölcsületnek!

24. Történeti előadások- Dr. Kerékgyártó Árpád.

A filozófusokkal végeztünk. Egyet-mást elfogunk mondhatni azon tanárokról is, akik „történelmi előad á-

sokat“ tartanak. Az előadások e nemét, hozzászámítva a műtörténetett tizenöt tanár látja el. Hat rendes, három rendkívüli, és ismét hat magántanár.

A rendes tanárok szeniora: dr. Kerékgyártó Árpád, aki heti hat órában kultúrtörténetet és V. Ferdinánd korát adja elő. Nem említettük volna fel a tanár urat, aki iránt, mint tudós, hazafi, és mint jó katolikus iránt nagy tisztelettel viseltetünk, ha éppen az ő példáján és esetén nem kellene bizonyítanunk, hogy protestáns tanárok miként viselkednek az olyan kollégáik iránt, akik nem átalják a nyilvánosság előtt As bevallanikatholikus meggyőződésüket. Fölmentve érezzük magunkat az adatok fölsorolása alól, mert ezeknek részletezésével talán gyöngéd érzelmeket sértenénk; de az is bizonyos, hogy a szövetkezett kálvinista, lutheránus és zsidóba oltott katolikus tanárok — értjük az egész filozófiai kart; aki ártatlan, az ne vegye magára — nem kiméinek fegyvert; nem harcolási módot és modort, csakhogy dr. Kerékgyártót a térről leszoríthassák. Ennél többet nem akarunk mondani.

E küzdelemnek azonban két homlokegyenest ellenkező eredménye van. Az egyik az, hogy ugyanazon urak, akik egy akadémiai klikknek befolyásos alkatrészét képezik, ki tudták vinni, hogy a tudós tanár eddig csak levelező tagja az akadémiának, s hogy e dicsőséget kénytelen olyan ifjú urakkal megosztani, akik z ddók, szabadkőművesek, vagy kálvinisták. Ez utóbbi urak érdemeiből sem akarunk levonni semmit; de az is botrányos, hogy az akadémiának semmi érzéke sincs a distinkciók iránt; mert a levelező-tagok ugyanazon padján hagyja ülni az ifjúkat azon tudóssal, aki évtizedek óta fáradhatatlan szorgalommal kutat. A nagy tudomány előtt az egyéni tulajdonságoknak háttérbe kellene szorulniok. S míg a nevezett tanárok lázasan munkálkodnak azon, hogy dr. Kerékgyártót háttérbe szorítsák, s már is élvezik fáradozásaik gyümölcsét: addig a jeles tanár osztatlan tisztelet és népszerűségnek örvend az egyetemi ifjúság körében. Amióta tanár, azóta több ezer tanítványa volt, akik közül mindenki,

s e sorok írója is beismeri, hogy tőle sokat, nagyon sokat tanult. Előadásai a filozófiai karon a leglátogatottabbak közé tartoznak; mert azon nagyon kevés tanár között ő az első, aki évtizedeken át minden órájára elkészült, s aki épen, mert háttérbe van szorítva, osztatlanul él tanári és tudós hivatásának. Tanítványainak szeretete és hálája kárpótolja dr. Kerékgyártót a mellőztetésért és méltatlanságokért. Több hazafit nevelt ő az országnak, mint dr. Gyulai Pál és dr. H e i n r i c h Gusztáv összevéve; s nagyon jól ismeri az ő érdemeit azon Magyarország, amely nem a Budapesti Szemléből, meg a mesterséges háttérbe szorításból szerzi információit. Az akadémiai klikk-uralmat sem vádolhatjuk vaksággal, mert jól lát és hall; de hát minden klikkuralomnak az a lényege, hogy a napnál világosabb érdemek előtt is becsukja szemeit.

Dr. Kerékgyártó népszerűségének nagy okai vannak, óz ő mélyen érzett hazafisága soha sem chauvinista, és sohasem ellenkezik a történettudománynak megállapított eredményeivel. Azon kozmopolitikus szellő, mely a fiatalabb tanárokból kifújta a melegebb hazafiság érzelmeit, őt nem tántorította meg. Távol áll tőle a tudós nagyképződése is, s a ért tartozik azon nagyon kevés tanár közé, akik megközelíthetők a tanuló ifjúság által, s akik emiatt tekintélyükből semmit sem veszítenek

A hazai történetírás terén érdemeit szükségtelen részletezni. Fraknói és ő alapította meg a magyar kultúrtörténetet, azon különbséggel, hogy dr. Kerékgyártó a jövő történetíróinak olyan vezérfonalat, és olyan anyagot bocsátott rendelkezésére, amely biztos alapot nyújt részint további kutatásokra, részint a meglevő anyagnak végérvényes földolgozására. A magyar történet chronológiájában pedig dr. Kerékgyártó valóságos unikum, a szónak kitüntető értelmében; és másrészt nincs párja a történeti tényeknek hatalmas logikával és mindenoldalú bűvár-lattal való megállapításában. Ezek a tudós érdemei, amelyeket nagyon bőven lehetne részletezni; a tanár érdemei pedig azok, amelyeknek alapján áll megérdem-

tett népszerűsége. Szóval az ő tudománya mindent felölel, ami a magyar történetre vonatkozik. Egyformán van tudomása valamely vidéki lapban megjelent apró történeti értekezésről, vagy tanár kollégáinak kutatásairól és munkáiról. A legfiatalabbaknak vívmányait épen úgy értekesíti, mint dr. Salamonéit, aki évek hosszú sora óta csak Budapest főváros történetével foglalkozik. Ezért állanak előadásai mindig színvonalon. De amíg ő senkit sem ignorál: addig őt mindenki ignorálja; mert fölötte fukarkodnak nagy érdemeinek hangos beismerésével. És e körülmény dr. Kerékgyártót cseppet sem zavarja. Nem keseredik el, s a tudós léleknyugalmával kutat tovább fáradhatatlanul, s még talán legbizalmasabb körben sem jut eszébe előlött panaszkodni. Nem érzékenykedik, mint több fiatal tudós, aki rögtön kész a hírlapi nyilatkozattal, ami a közönség figyelmének fölbresztésére szintén alkalmas; s a Rawdon Brown-féle híres ingerültséggel sem rendelkezik, hetven éve dacára, de nem is bizonyíthatnának rá egy Brown-féle előítéletet vagy tévedést sem az összes magyar történetírók. Az ő nemes érzelmei nem szenvedtek csorbát az életnek keservesen agyarkodó küzdelmeiben. De ha őt nem, tisztelőit bizonyára fölháboríthatja ezen nagy ügyességgel és szemességgel berendezett ignorálás. Az akadémiai — csaknem kizárólag protestáns és zsidó — klikkuralomnak természetesen van befolyása az egyetemre is; s ha leszorítják az egyetemen, háttérbe szorítják az akadémián is. Erre vonatkozólag sok jellemző adatot sorolhatnánk föl. És első sorban azt lehetne kérdezni, hogy mikor kutatott dr. Kerékgyártó az akadémia, vagy mondjuk, az ország költségén külföldi levéltárakban, például a nyári szünidő alatt, amikor nem egy tudós köti össze az utilet a dulceval? Más, kisebb vagy nagyobb szünidők alatti tudományos külföldi küldetésére sem emlékezhetik vissza a jeles tanár. Mert hát a dulce-k körül nagy a verseny; ő pedig olyan, aki az arénába nem akar leszállani, hogy ifjúkkal birkózzék; aki pedig nincs a tál körül a XIX. század utolsóelőtti évtizedében, az valószínűleg éhes marad. Tehát ő

bizonyosan nem survival of the fittest ezen küzdelemben. Sajnos, hogy ama távollétet a magyar történettudomány is megéhezte; és bizonyos, hogy a távoltartásról is alaposan gondoskodott a klikkuralom.

Az egyetem ignorálása szükségképen egészíti ki az akadémiát; s ebből nem csak azon általunk első sorban fölemeltett mellőztetés következik, hogy a külföldi levéltárakban dulce-kkal egybekötött kutatás soha sem volt dr. Kerékgyártónak szánva. Másod sorban utalhatunk azon jellemző körülményre, hogy a jeles tanárt egy másik előnyben sem részesítették soha; mert egy esetben sem használták föl az okmánytárak kiadásánál szükségelt közreműködését. Az akadémia rászorult a jogi kar egyik tanárának közreműködésére ugyanazon munkálatban, ami nem szemrehányásképpen van mondva; de dr. Kerékgyártót következetesen ignorálta. Az erdélyi, az anjoukori s a többi okmányok sajtó alá rendezésének fáradságát jó pénzért szemesebbek vállalták magukra. E jövedelmező mesterségből is kitérték tehát a jeles tanárt, akiről legnagyobb ellenségei sem mondhatják el, hogy a diplomatikához, vagy régi okmányok kibetűzéséhez nem ért annyit, mint bármelyik befentes és győzelmes riválisa. Mellékesen jegyezzük meg, hogy e mesterség olyan kapós és olyan rentábilis, hogy néhány ifjabb és öregebb tudós éveken át sem dolgozik máson, mint oklevelek másolásán és rendezésén, amelyek testes kötetekbe gyűjtve az akadémia padlásán, nyilvános könyvtárakban és antiquáriusoknál föl-vágatlanul foglalnak helyet. Ezen okmánykiadási vakbuzgóság ellen föl is szólalt legújabbán néhány akadémikus és a sajtóegy része.

Az akadémia támogatásával adják ki továbbá a ' Budapesti Szemlét, az Archeológiai Értesítőt, Magyar Történeti Életrajzokat, és adtak ki sok történeti művet. Lehet, hogy dr. Kerékgyártó már nyert valamelyik művével pályadíjat az akadémiánál; de hallott-e valaki arról valamit, hogy több nagybecsű munkájára azt írhatta volna, hogy az akadémiai támogatásával adta ki, ami körülbelül azt jelenti, hogy a mi irodalmi viszonyaink között csak e támogatással lehe-

tett a kiadás költségeit részben vagy teljesen fedezni? Hányszor és mikor, és arányban tudományos érde-
meivel bízza-e meg az akadémia olyan munka megírásával,
amelynek szükségét talán érezte a magyar történetírás? E
kérdésre nagyon fogyatékos választ adhatnának az érdekelt
feleu, amiből igen súlyos vád volna formálható. A páratlan
szorgalmú tudós évek óta nem lépett a könyvpiacra újabb
munkával; pedig föltehető, hogy az évtizedek óta folytatott
kutatásnak érdemleges eredményei kénytelenek kéziratokban
vesztegelni. És ha vannak ilyen munkák, akkor az akadémia
bűnös konnivenciát folytat a mostoha irodalmi viszonyokkal, és.
vétkezik a magyar történetírás ellen; pedig e téren, és a
nyelvészet körül is féltékeny a maga érdemeire. De hát a z
elfeledett, félretolt, mellőzött kath. tu-
dós kénytelen Íróasztala és előadásai számára (verba volánt)
dolgozni; sőt még az akadémia elé sem lép kisebb érteke-
zéseinek fölolvásával; mert elállják előtte a fölolvató asz-
talt az apró-cseprő levelező tagok, akik még apróbb fölfö-
dőzéseikkel is sietnek a nagyközönség unalmát nevelni, és a
hírlapok üres reklámdobját verni.

Ezen botrányos ignorálásra vonatkozólag tényekre hi-
vatkozhatunk. Az egyik eset több év előtt történt. Egy év-
tizednek történeti munkásságát ugyanis a Szilágyi-alapból
azzal szokták jutalmazni, hogy ezerkétszáz forintnyi díjjal
tisztelik meg a legkiválóbb magyar történeti munka íróját.
Azon tudósunk, akit kormány, egyetem és akadémia egyfor-
mán ignorál, jónak látta szándékos és szándéknélküli
elvonultságából kilépni. Legkitünőbb munkáinak egyikét te-
hát benyújtotta az össszegyült bizottságnak, amelynek el-
nökletét a mindenhová betolakodó P u l s z k y fogadta el.
Ezen elnökség ominózus volt, és lett is. Az ülésen nem vol-
tunk jelen, s csak a fényes gyülekezetnek tagjai tudhat-
ják, hogy miként csinálták meg azt az eredményt, amely-
lyel, mondjuk ki egyenesen, a kutatásban megőszült
dr. Kerégyártót szégyenítették meg. Gya-
nítjuk, hogy a díjat nem dr. Kerégyártó kapta meg. De

hát ki nyerte el a díjat? Talán a kényelemszerető dr. S a l a m o n F e r e n c, vagy egyházunk kitűnősége, F r a k n ó i Vilmos, akik nem is pályáztak; vagy a Renan-kultuszt terjesztő dr. Ballagi Aladár (az előbbi két tudós meg fog bocsátani, hogy az övék után közvetlenül e névvel hozakodom elő); talán dr. Marczali Henrik, aki három vas-kos kötetben írta meg II. József korát; avagy a jeles dr. Károlyi Árpád, aki helyett a községi autonómia örökké-tartó gunyjára egy aposztata, műfordító papot választottak meg fővárosi főlevéltárnoknak; talán dr. T h a l l ó c z y L a j o s, aki most Kállay oldalánál rendezti a közös pénzügyminisztérium aktáit? Nem, az ifjú generációnak ezen tagjai közül egyik sem kapta meg a díjat, s valószínűleg nem is pályáztak. És ezeknek díjazásával a megszégyenítés nem lett volna eléggé hathatós. A bizottság tehát előkeresett egy törekvő fiatal embert, aki akkor még csak a törekvők sorában foglalt helyet. S z a l a y — így hívták a fiatal embert, aki nem rég elhalt — Magyarország történetének kézi könyvét írta meg, nem száraz kompilációval, de az ingeniumnak minden magasabb villanása nélkül is. A bizottság az ezer forintot meghaladó díjat dr. Szalaynak ítélte oda. Nem tudjuk, hogy miként hatott ezen megszégyenítés dr. Kerékgyártóra; a botrányos eljárás ellen azonban tiszte-lőivel együtt számos ellensége is fölháborodott. Volt-e ezen ítéletben alig kvalifikálható malícia, elhozta-e P u l s z k y a bizottsági ülésre szabadkőművesi nagymesteri jellegét? E kérdésekre kellene feleleteket kapnunk. És kell-e erőteljesebb kontraszt, mint az ilyen, a hetveneszteudós tudós és a har-mincadik életévét még el nem ért törekvő ifjú között?

Ne fejtessük tovább e megszégyenítést, amelylyel az akadémia tulajdonképen önmagát szégyenítette meg, mivel ta-lán lecsendesedett, és igazságosan keserű érzelmeket vernék föl. Az olvasó átérzi ennek jelentőségét, s ha legőszintébb részvétellel nem kel bírókra a fölháborodás, akkor kell, hogy tisztelete és nagybecsülése fokozódjék az ősz tudós iránt, akit testestül-lelkestül válthatunk a magunkénak.

25. A javíthatlan akadémia és a felekezetenküli egyetem.

Az előbbi fejezetben említettekén kívül azonban jelentősebb adatokkal szolgálhatunk.

Az akadémia idej nagygyűlésének fontos feladata volt. A történeti díj odaítélése keltett széles körökben érdeklődést, amelyet évekkel ezelőtt Horváth Mihály kapott meg történetírói munkásságáért, amelylyel ez évben az 1881—1887 évek között megjelent történelmi munkák valamelyikét szándékoztak kitüntetni. E munkák lajstromát az akadémia szétosztja tagjai között, akik szavazattöbbséggel döntenek a 200 aranyból álló díjnak odaítéléséről. A lajstrom kezeink között volt, s mi érdeklődéssel tekintettünk végig történelmi irodalmunk hat évi eredményén, s örömeinkre szolgált, hogy ott egyházi férfiak szép számban vannak képviselve. Fraknói, Bunyitay, Csapiár, Dedek, Kandra, Göndöcs, Giesswein, Ipolyi, Horváth, Jedlicska, Karácsonyi, Knauz, Lipp, Némethy, Ortway, Surányi, Szentkláray, Szentimrei, Vaszary, Villányi, Wayand stb. neveket találtuk a lajstromban, s nincs panaszkodásunk, hogy valakit abból kihagytak volna. A lajstromban több mint kétszáz munka volt felsorolva; teljességében tehát megbízhatunk mert a kiváló munkák mellett egyformán foglalnak helyet apróbb, jelentéktelenebb művek, szárnypróbálgatások, és olyanok is, amelyek önképzőkori dolgozatoknak válnának be. Nem hallgathatjuk el azonban egy olyan névnek, hiányát, amelynek a lajstromból nóm lett volna szabad elmaradni. Értjük dr. Kerékgyártó árpádot. Eleinte azt hittük, hogy a tudós tanár munkásságában szünet állott be 1881—1887 között; s ez esetben természetesnek találtuk, hogy neve és művei a lajstromból kimaradtak; megerősített tévedésünkben az askrupulózus aprólékoság, amelylyel e lajstrom össze van állítva. Azonban bizonyosságot akartunk szerezni, s átnéztük az 1881—1887. évek könyvészeti jelentéseit, s azon meglepő eredményre jutottunk, hogy az akadémia dr. Kerék-

gyártónak két munkáját, amelyek a nevezett évek között jelentek meg, ignorálta és a lajstromba nem vette föl. Az elsőnek címe: Gróf Széchenyi István élete; a 97 lapra terjedő füzet megjelent Pozsonyban Stampfelnél 1884-ben s nagyrészt — ezt tessék megjegyezni — sajtó utján meg nem jelent adatok alapján van írva. A könyvre az van nyomva, hogy a kultuszminisztérium azt „a magyar nyelv és irodalom tanulmányát elősegítő olvasmányul ajánlja“, amit bizonyosan az élelmes kiadó eszközölt ki, s nem a tudós tanár, aki teljesen meg van nyugodva abban, hogy kormány, akadémia és egyetem őt egyesült erővel ignorálják. A második munkának címe: Magyarország emléknapi ezeréves történetében. A könyv 1882-ben jelent meg 712 lapnyi terjedelemmel. Óriási szorgalommal vannak abban összeállítva történetünk eseményei az évnek 366 napjára; s nem csak a szorgalomnak eredménye e könyv, mert számos új tény, különösen az utolsó félszázadra vonatkozólag, nyert ott fölemelést. Szóval a magyar történetnek olyan naptára jutott evvel kezünkbe, a kronológiának olyan kincsébánya, amely történetizásunkban eddig páratlanul áll; a Széchenyiről szóló könyvbe pedig olyan anyag van összehordva, hogy annak alapján és vezetése mellett kötetekre terjedő életrajzot lehetne megírni.

És e két mű az akadémia lajstromából hiányzott. Igen figyelemreméltó körülmény továbbá, hogy az akadémia hivatalosan jelentette ki annak idején, hogy a szerzők ne fárasszák magukat történeti műveik külön beküldésével, neki, mint a magyar tudományos élet örökös és fejlesztőjének kötelessége, ezen munkákról tudomással bírni.

Tehát miért hagyta ki a lajstromból dr. Kerékgyártó két munkáját; azon lajstromból, amelyben igen vékony füzetek szerepelnek történeti művekként; ahol például Deák Farkasnak könyve a kolozsvári ötvös legények sztrájkjáról, D u d á s Gyulának 30 lapra terjedő füzetei, Fej érpatak y n a k egy apróbb dolgozata H e l m á r Visszapillantása, K á l m á n Miksának a magyar jobbágyról szóló, rövid bölcsélet-

tudor! értekezése, Király füzet a mithraeumról, M a g o l d Lajosnak középiskolai tankönyve, M a y e r Györgynek 36 lapra terjedő füzetkéje, Mészáros Sámuelnek könyvecskéje az ó-budai kálvinista anyaegyházról, P e t z é a magyar hunmondáról, Schillingnek két apró tanulmánya Citilina és Julius Cézárról, S'z á deczky és Szendrei füzetkéi, T r e f o r t emlékbeszédei és tanulmányai, meg Zsilinszky kisebb értekezései stb. stb. — — helyet kaptak, a kétszáznál több könyveim között? Az akadémia nem feledkezett meg a gyöngé kísérletekről, s úgy szólván önképzőköri dolgozatokról; de ignorálta az ősz tudós két művét. Ha köteles³ égé e munkákról tudomást vennie, — ha szóval minden füzetkét és apró értekezést kötelessége beállítani ama lajstromba: akkor eme ignorálással súlyos kötelességmulasztást követett el. Mi lehet tehát az oka ezen ignorálásnak? Szinte föl kell tételeznünk, hogy szándékosan történt, mert az akadémia sok szeme sokat lát, és épen dr. Kerékgyártó két munkáját nem látta volna meg?

Május hó elején e tudatos mulasztására a napisajtóban figyelmeztettük az akadémiát, rá sem hederített, s ha felszólalásunkig talán föltételezhettük azt, hogy mulasztása akaratlanul történt: most be kell látnunk, hogy a kötelességmulasztás tudatos, tervszerű, kiszámított volt. És ezért súlyosabb beszámítás alá esik.

Az ősz tudós önérzetét megnyugtathatja, hogy nem klikkek, hanem a magyar tudomány számára dolgozik. S ha a Szilágyi-dijra, melyre ő is pályázott, egy ifjú törekvőt tartottak érdemesnek: akkor ez bevált megszégyenítésnek, amelynek elkészítésében különféle kezek munkálkodtak közre. S meg kell jegyezni, hogy a mikor nem lehetett őt ignorálni, akkor megszégyenítették; és most, hogy újabb jutalom kiosztásáról van szó, szándékos ignorálással távolítják el a magyar történetírók sorából, s hogy az ignorálás fájdalmasabb legyen, a lajstromból senkit nem felednek ki, csak őt, akinek az abba foglaltak egy. része hálás vagy hálátlan tanítványa volt.

A történeti díjat — 200 aranyat — megfizették, és felét Fraknóinak Ítélték oda Pázmány Péterről irt munkájáéi t, aki sietett az összeget ismét az akadémiának ajánlani föl; és pedig azon nagy főpap képeinek az akadémia falfestményei közé való sorozására, akinek a legméltóbb emléket emelte a kitüntetett életrajzzal; a másik felét Salamonnak adták „Magyarország a török hódítás korában”⁵ című huszonöt év alatt 1886-ban második kiadást ért művéért, aki e száz aranyat jogosan tartotta meg magának.

A díjnak ezen megosztása igen érdekes világításba helyezi akademiánkat. Régebben a díjat osztatlanul kapta meg a kath. pap: Horváth Mihály, s ezen akkor protestánsok sem ütköztek meg. Most, 1888-ban Fraknóitól, a nagyérdemű történet Írótól és kath. paptól a díjat nem vonhatták meg; de hogy a protestánsok meg ne botránkozhassanak, a felét a kálvinista Salamonnak Ítélték oda. S ez is egyik bizonyítéka, hogy az akadémián nagy hatalomra vergődött a protestantizmus. S miért választották ki épen Salamont a jutalomra, nem találtak volna más protestáns érdemesnek?

A török hódításról szóló könyv nem új munka. Úgy szólván változatlan kiadása a réginek, s a kényelemszerető Salamon még azt a fáradságot sem vette magának, hogy az akadémia által kiadott „török kincstári deftereket tanulmányozta volna át, amelyek sok részben meglepően új adatokat tartalmaznak. Meghaladott álláspontu könyvet jutalmazott tehát az akadémia, amely 1863-ban jeles mű volt, azonban huszonöt évnek kutatásai nyomtalanul haladtak el fölötte. A kath. papságra nézve dicsőség, hogy osztatlanul tartják szükségesnek, a díjat egyik képviselőjének ítélni oda. Más protestáns bizonyosan inkább érdemelte volna a díj felét; miért adták tehát Salamonnak, talán előttünk nem ismert érdemei vannak akadémia, kormány vagy egyetem körül?

E rövid história után elmondhatunk még egyet-mást dr. Kerégyártórol, botrányos mellőztetésének jellemzésére. Mikor és hányszor vette igénybe az országos közoktatásügyi minisztérium az ő tapasztalatait; mikor kérte

véleményét akár a történetírás, akár a tankönyvek, akár a tanárképesítés terén? Buzdította-e valaki a kitűnő tanárt, hogy tankönyveket is írjon, vagy megbízászerűleg fölszólította-e őt, aki a történettanítás mezején bizonyosan az elsők közé való? E kérdésekre nem tudnánk megnyugtató választ kapni. A tankönyvirodalom fölött fiatal tanárok uralkodnak a közoktatási tanács pártfogása alatt, és uralkodnak monopoliumszerűleg. Ezeknek kritikája alá bocsássa a megöszült tudós esetleges tankönyveit? Talán már e viszonyok folytán sem jut eszébe, tankönyveivel segíteni a magyar közoktatásügy mizériáin.

Dr. Kerékgyártó az egyetem legöregebb tanárai közé tartozik. Évekkel ezelőtt a filozófiai kar dékánja volt, s ez volt a legmagasabb munus, ameddig az egyetem körében fölvitte. Ha e sorok szemei elé kerülnek: ne vegye rősz néven azok írójától, hogy advocatusnak lép föl síné advocacione. Ideje volt már mellőztetésének részleteivel lépnünk a nyilvánosság elé, hogy lássák Magyarország katolikusai, akiknek nevében van jogunk beszélni, hogy milyen félretolásra, s csaknem elgázoltásra számíthatnak a nyíltan katolikus tudósok a dekatholizált egyetem kebelében és ezen kívül. És e tekintetben ezen felső iskola legjellemzőbb bizonyítványt állította ki magáról; mert eddig nem jutott eszébe egyik legrégibb tanárát, tudósainak egyik legkiváló bb-ját rector magnificusnak megválasztani. A névleg katolikussá lett zsidó, dr. Korányi, a nyíltan darvinista dr. Margó, a lutheránus dr. H u n f a l v y, minden nehézség nélkül jutottak be a rektori méltóságba. De mikor volt valaha szóban dr. Kerékgyártónak, vagy dr. Lubrichnak (L. különben még a dékánságig sem vitte föl) jelöltsége akképen, hogy valami reményük lett volna e méltóságnak elnyerésére?

Ezzel azután be van tetőzve a méltatlanságok azon sorozata, amelylyel az előbbi tanárt évek óta illették. A rektorválasztó urak azonban a külszint kitűnően tudják megóvni. Évtizedek óta nem volt az egyetemnek protestáns rektora, s

vagy negyven év előtt viselte e méltóságot F a b i n y igazságügyminiszternek atyja; míg ez idő óta dr. Hunfalvy a második protestáns rektor. A közbeeső időszak alatt katolikusok jutottak e méltóságba, ami részben a katolikusok megtevesztésére irányul, s esetleges féltékenykedésöknek elaltatására, másrészt évek óta félnek olyan tudósak választásától, aki nyíltan vallja kath. elveit, s aki, vagy akik a legméltóbban tudnák képviselni Pázmány Péternek Jsatholikus egyetemét. E finesse-nek a nyomára jutni nem volt nehéz dolog; s csak az nyugodhatik meg a dolgok ez állapotában, aki egyformán tartja katolikusoknak a névlegeseket és címzeteseket, vagy a valódiakat.

Hosszasabban időztünk a katolikus dr. Kerékgyártónak mellőztetésénél; épen mert az ő példáján lehetett a legvilágosabban bizonyítani, hogy az igazi katolikusokra nem járnak most jó idők. Ignorálja, félretolja őket kormány, akadémia és egyetem egyaránt — s ezt teszik látszólag a modern szellem patrnátusa alatt, a liberalizmusnak végelgyengülésben szenvedő frázisai mellett, de valóságban a legszűkkeblűbb felekezetiesség, szóval a judaizmussal szövetkezett protestantizmus érdekében. Egyetlen dicsőségünk s reményünk az, hogy még félnek tőlünk, mert ha az ő szeapcn'jukból ártatlan lelkek volnánk, nem folya ellenünk elkeseredett, de csöndes, és a nyilvánosság elé nagyon ritkán kerülő harc a kulisszák mögött, amelyeknek titkait végre valahára kiméletlenül kellene leleplezni.

26. Hunfalvy, a tanév cíején és végén.

Dr. B e r g e r és dr. B i t a egyetemi rektorok tanévet megnyitó beszédei óta nem hallottunk szeptember elsején, amikor az egyetemi tanév hivatalosan megkezdődik, olyan felszólalást, amilyennel 1887-ben dr. H u n f a l v y János rektor lepte meg a tanárokat és ifjúságot. A rektori beszédek között a Hunfalvyé elsőrangú helyet fog elfoglalni; mert egyenesen és bátran kimondotta, hogy t á r s a, d a l m u n k

regenerációja a vallásosság és erkölcsösségtől várható! Az alma matei' falai nincsenek szokva ilyen szavakhoz. Hisz, mint tudjuk, dr Korányi pozitivistikus színezetű és materialisztikus alapú beszédet mondott, melyben a morál örök követelményeinek néhány kopott frázis hangoztatásával tett eleget. A beszéd kíméletlenül ostromozta társadalmunk romlottságát, s egyúttal rámutatott ennek orvosságára, a vallási regenerációra. A PesterLl. akkor alkalmat vett magának, hogy elégtelenségét fejezze ki a beszédnek a vallásra vonatkozó részletei fölött.

Ne szóljunk ma arról, — írja a nevezett lap — hogy dr. Hunfalvy az életnek materialisztikus fölfogásával egyúttá tudománynak materialisztikus fő elvét is elveti, s hogy ő — valószínűleg, hogy bizonyos szuszceptibilitások — a k eleiét vegye, amelyeknek, mint protestáns rector magnificus különösen ki van téve — az emberi tudás határait nagyon élesen hangoztatja, s hogy „Isten országát, ahová legszentebb érzelmeink kíváncsoznak, az örök igazság, jóság, szépség és fenség hazáját“ a kutatás birodalmával ellentétben csaknem demonstratív jámbor buzgalommal vázolja.

E sorok egyenesen farizeizmusról vádolják a lutheránus rektort; s valljuk be, hogy erre ad némi okot az a körülmény, hogy — a papi tanároktól eltekintve — épen a katolikus tanárok mulasztották el, rektori beszédeikben a keresztény elveket hangoztatni, s hogy protestánsainknál kezdve Szász Károlytól Czékusig Diogeneslámpajakéutpislog a keresztény meggyőződés. Hová jutott azonban ez országban a dekatholizálás és a dekriztianizálás, ha a sajtónak tekintélyes része farizeizmussal bátorkodik vádolni egy olyan tudósnek jellemét, aki lutheránus létére nem osztja hitsorsosainak, s általában a protestánsoknak modern világnézetét?

Hunfalvy rektorrá választásának azonban más jelentősége is van. A dolog olyan színezetűnek látszik, mintha választói szinte tüntetni akartak volna, bemutatva őt Magyarországnak, mint keresztény meggyőződésű s tudós férfiút, akinek rektori jelenlétével kell szentesíteni a protestantizáló

rendszert, s akiről nagyon szeretnék elhithetni (már a mi keresztény meggyőződését illeti), hogy — ex ipso disce omnes.

A rektorválasztóknak ezzel sikerült blamirozni a magyar katolikusokat; mert olyan katolikusra, aki a dr. Hunfalvyéhoz hasonló elveket hangoztatott volna, szavazataikat nem adták, hanem választottak éveken át olyan urakat, akik attól ijedtek volna meg, hogy ultrámé ntánnak nevezik őket, ha bővebben fejtegették volna rektori beszédjeikben a vallási elveket. Ami azután olyatén külszint nyer, mintha hithü katolikusok nem is ülnének az egyetem három fakultásában. jellemző marad, hogy pozitív meggyőződésű protestánsnak választásától nem irtóznak annyira, mint az úgynevezett ultramontánokétól.

Ezen és alábbi megjegyzéseinkkel semmit sem akarunk levonni a földrajz tudósának tudományos érdemeiből. Örülünk a rektori megnyitó beszédnek, de örömünk csak e tanév végéig tartott; mert ekkor vettük észre, hogy a közös keresztény alap, amelyen a tudós rektor úrral állunk, addig tart, amíg a protestantizmus érdekei veszélyeztetve nincsenek.

A budapesti egyetem május 13 án ünnepelte újjáalakításának 108. évfordulóját. Az ünnepi beszédet, amelyben Mária Terézia királynő érdemeit méltatta az egyetem körül, H u n f a l v y rektor mondotta. E beszédében erőteljesen domborodik ki a lutheránus természet; mert hát Hunfalvy is belátta, hogy a katolikusok miatt ő bátran szidalmazhatja a régibb kort, ennek „elfogult és sötét szellemét.“

A beszédben először is diszkreditálja a Pázmány által alapított egyetemet, amely „csak névszerint volt egyete m“, mert mostani modern formájában csak három emberöltő óta áll fön tudományegyetemünk. A lutheránus lóláb e vád alól kilátszik; kicsinyíti, lealacsonyítja Pázmány alkotását, hogy magasabbra emelje a modern egyetemet, amelyet talán két-harmadrészben a felekezeti állam dotál. Igaz, — Pázmány egyeteme nem volt teljes egyetem, hiányzott belőle többek között az orvosi kar is; de

ki nem tartotta századokon át, s még most is egyetemnek a bolognai főiskolát, amelyen századokon át nem adtak elő orvosi tudományokat, vagy a párizsi Sorbonnet, amely intézeteknek tízezerekre menő tanítványaik voltak? A tudós rektor tehát azon elemi tévedésbe esett, hogy modern mértékkel nézi a régi alkotásokat, a XIX. század szemüvegével néz be a XVII. és az azelőtti századokba Beszédének egész szövegéből meglátszik, hogy azon szemüveget tendenciából használja. Mi folyton a Pázmány által alapított katolikus egyetemre hivatkozunk, Hunfalvy ezzel szemben ezen főiskolának korábbi primitív voltára mutat, amivel közvetve vádol bennünket, hogy sötét reakcióval akarunk visszacsavarodni a XVII. század útjaira, és irányaira, amelyekben „elfogult és sötét szellem“ uralkodott. A rektor ur személyében tehát ekképen verődött ki a tanév végén a lutheránus szellem. Most már nem feszélyezi állása, most már nem mutatja be keresztény meggyőződését, szinte tünnetőleg, most már fesztelenül. hozakodik elő lutheránus előítéleteivel és vádjaival, amelyeket a tanév elején rezervában tartott. Ennyire lehet csalódnai a mi jó protestánsainkban, akik addig forgatják szemeiket, s helyezkednek velünk közös keresztény alapra, amíg mi csupa felekezeti türelmeséggel, szemet hunyunk arra, hogy egymásután kapkodják el a katuüiikusok elől az állásokat és méltóságokat. Ennyiben csalódtunk tehát, de e csalódnásnak a főnforgó esetben mélyebben fekvő okai vannak.

De igen ügyesen nemcsak a múltat vádolta elfogult és sötét szellemmel, nem csak ennek fogyatékoságait emelte ki, hanem a jelennek bajaival is foglalkozott, többek között azal, hogy az egyetemi ifjúságnak legnagyobb része b r o d stúdiumnak tartja csak tanulmányát, hogy f i l o z ó f i a i l a g f e g y e l m e z e t t észszel nem rendelkezik, s hogy ennélfogva a tudományos szellemből is kevés jutott neki. Feledhetleneknek tartja Mária Terézia érdemeit is a magyar közoktatásügy körül, aminek a következőkben ad kifejezést:

A tanulmányi rendtartás 1777. szept. 9 én hirdetteték ki, s ezzel Mária Terézia halhatatlan érdemeire a koronát tette fel. Azon rendtartás az ország és kapcsolt részei számára csak egyetlen egy tudományegyetemet alapít meg, hogy ez Magyarországon mintegy anyja legyen az összes közoktatási ügynek. Ezt a királynő különböző leiratokban ismételve kijelenté, amiből következik, hogy azt n e m kizáról ag a római katolikusok számára alapította.

Sajnáljuk, hogy a tudós rektor ilyen kezdetleges szofizmával járul az eszmezavarhoz. Ki állította valaha, hogy a nagy királynő az egyetemet csak katolikusok számára szervezte újjá? A nagyszombati, és később budai egyetem szívesen eresztett körébe protestánsokat és zsidókat is; de meg volt szabva, hogy csak katolikus szellemben lehetett előadásokat tartani. Azonban értjük, hogy hová céloz Hunfalvy azon állításával. A szofizmának a következő az értelme: Abból, hogy az egyetem nem kizárólag katolikusok számára alapított, következik, hogy az egyetem maga nem volt katolikus egyetem, nem volt katolikus alkotás, már újjászervezése óta. Van ebben logikai nexus? Tehát azon szívességből, hogy más vallásukat is bocsátottak a katolikus egyetemre, szabad és illendő-e azon főiskolának jellegére következtetni?

Eszünkbe jut a közmondás: „Adj a tótnak szállást, s kiver a házból “ Elhiszszük, hogy azokra, akik Hunfalvy beszédét végig hallgatták, a protestánsok és zsidókra mély hatással volt ama szofizma; s ők már most rendületlenül vannak meggyőződve, hogy a mi katolikus egyetemünk osztatlanul állami intézmény, s hogy ilyennek kontemplálta Mária Terézia, és hogy, mert Pázmány főiskolája tulajdonképen nem is volt egyetem, nem kívánkoznak vissza ez után, s egyszerűen megelégesznek, ha genealógiájukat a nagy királynőig vezethetik vissza. A szofizma tehát eszmezavart terjeszt; elaltatja a jogaival nem törődő katolikus, és újabb buzgóságra serkenti a protestánst és zsidót, akiknek együttesen sikerült főiskolánkból a katolikus szellemet eltávolítani.

A szabad kutatás barátja azután a következő vádat emeli a régi egyetem ellen:

Igazi autonómiája és tanszabadsága sohasem volt az egyetemnek, de a szabad tudományos mozgalmat, az elfogulatlan gondolkodást és kutatást korlátozó rendszabályok a helytartótanács részéről sohasem követték egymást oly sűrűn, mint századunk első három évtizedében.

És Hunfalvy föl is említi egy múlt századbeli tanárt, aki Kant tanait magyarázta és adta elő, amitől eltiltották; de azért Kanttól nem szigetelték el a hallgatókat, nem iparkodtak előlük elrejtetni a königsbergi filozófus tanait, mert megmagyarázták nekik, s meg is cáfolták. A tudós rektor tehát tulajdonképpen acáfolás szabadsága ellen szószózkodott. El kell hinnünk ezután, hogy mostanság a szabad, tudományos mozgalom nincs elnyomva a tudomány-egyetemen. E tudományos szabadságot kitünően ismerjük; olyan szabadság az, mely zsarnokilag nyomja el a keresztény fölfogást, és a cáfolás szabadságát sem engedélyezi. A mostani egyetemen minden keresztényellenes tan nyert szabad képviselést, a darwinizmus fék nélkül hódít híveket, a pozitivizmus és más rendszerek egyformán egyeznek meg a keresztény felfogás lenyűgözésében. A mostani állapotok, még a tudomány szabadságának érdekében is, rosszabbak a régieknél.

És értjük Hunfalvy fölajdulásának mélyebben fekvő okait is. A lutheránus rektor az idén szokatlanul hathatósabbán ijedt meg H a y n a l d bíboros érsek és Zichy Nándor grófnak főrendiházi tiltakozásaitól. Növelte félélmét a „Nemzetnek“ márc. 1. vehemens cikke, amely a a klérust 200.000 írtjával való elpakolásra szólította föl; mert ebből azt gyaníhatta a tudós rektor ur, hogy a tiltakozások az idén erőteljesebbek voltak. Gyarapította talán aggodalmait az is, hogy a „Magyar Állam“ című politikai napilap 42 cikkében, amelyeket e könyvben vesz az olvasó átalakítva és lényegesen meg bővítve, kíméletlenül rántotta le a leplet a katolikus egyetemnek keresztényellenes irányáról, protestáns és zsidó monopóliumáról.

E hármaskör bírhatta Hunfalvyt arra, hogy lutheránus hajlamaival és meggyőződésével bátran lépjen elő. A régi egyetemet tanzabadságával, „elfogult és sötét szellemével“ együtt öszeszidta; azután szofizmához folyamodott, hogy a régi egyetemet egyenesen állami alkotásnak degradálja; s ő, aki a múlt évben a keresztény főfogás mellett történelmi beszédében, az idén a szabad tudományos mozgalmat követeli — a cáfolás szabadsága nélkül, és evvel a keresztényellenes tanoknak korlátlan uralkodását. Most már kísértésben vagyunk arra nézve, hogy megvédjük-e dr. Hunfalvyt a Pester Lloydnak szeptemberben hangoztatott vádjai ellen. Önmagát leplezte le előttünk — a tanév végén, mikor már megkértünk afölötti megbotránkozásunkkal, hogy, az idén, a második protestáns rektor állt az ő személyében a katolikus egyetem élére.

A népek mondásai és proverbicumaiban igaza van. A katolikus népek különös véleménye van a lutheránusokról. Alkalmazzuk-e ezt Hunfalvyra, aki másként mutatkozott be a tanév elején, és másként a tanév végén?

23. Salamon, és a közép s újkor történelme

A történelmi előadások sorában dr. Salamon Ferenc a francia királyság fejlődéséről beszélt a középkorban, heti öt órában, s ezzel ki vannak merítve előadásai. Köztudomású, hogy a kiváló tudós kálvinista, amit nem azért említünk fel, mintha ritka tudományos érdemeiből akar-nánk valamit levonni. Lehet, hogy e körülmény is befolyt arra nézve, hogy dr. Salamon fáradozásait sok helyütt iparkodtak megjutalmazni. Színekurája a hivatalos lap szerkesztősége, amelyet a címzetes katolikus és kálvinista kormányok alatt egyaránt sikerült megtartania; irányadó tagja az akadémiának, rendes tanára az egyetemnek, írója Budapest főváros történetének, és történetírásunk büszkesége.

Ha egy vagy két, vagy több esztendő múlik el, hogy Salamon nem lép a nyilvánosság elé egy új munkájával:

akkor bizonyosak lehetünk, hogy azon időszak talánhelyrehozhatlan veszteség történeti irodalmunkra nézve. Szükségtelen rideg kontrasztokat hajhásznunk az ő és más tanárok megjutalmaztatása között, annál kevésbbé, mert senkinek nem jutottak tudomására olyan esetek, amikor felekezeti szűkkeblőség érdekében vetette volna latba tekintélyét; bár megfigyelésre érdemes a tény, hogy az akadémia — a protestánsok vizsgáztatására — neki ítélte oda a nagyjuttalom felét; s ebből mintha következnek, hogy Salamonra, mint vezércsillagukra tekintenek protestánsaink.

De ki tehet róla, hogy a szakmájához tartozó magántanárok között aránytalanul szaporodnak a protestánsok? Ki tehet róla, hogy a katolikusok minden téren leszorulnak, önhibájukból és a protestáns rendszerből kifolyólag?

Nem mondunk valami feltűnőt, ha azt állítjuk, hogy Svamon munkáin erősen megérzik a kalvinizmus, meg még a örök hódításról írt művében is; sőt a Zrinyiek története se i kerülhetne el a protestáns nézponot. E részben a kiváló író az azon stádiumában, amikor még a német protestáns fölfogás volt, a döntő a középkor megítélésében. Elkövetheti tehát helyenkint azt a kisebb tévedést is, hogy a korszellemnek, amely a katholicizmusra utal vissza, tudja be azt, hogy a reformáció után is egybenőve maradtak egyházi és világi ügyek, s hogy az előbbieket is világi hatóságok bírálták el; holott maga a protestantizmus kiáltotta ki a világi hatóságok cezaropapizmusát, kezdve a hesszeni fejedelemtől egészen Debrecen város tanácsáig. Budapest fővárosa történetének megírása — e történetnek szenteli kizárólag drága idejét; nyer evvel Budapest, de vészit nagyon sokat az ország története; pedig arra alig érdemes Salamon féle talentumot vesztegetni — talán nem enged annyi érkezést, hogy kellőleg méltathassa az újabb német kath. történetírást, amely legújabbban épen a reformáció hazájában zavarta üdvös irányba a kedélyeket.

A török hódításról írt munkájának 1886. évi kiadása örömet talál abban, hogy a jezsuitákat janicsárokkal hasonlítja

össze; egy keveset levon Pázmány érdemeiből, akit „a párt szélsőségének képviselőjeként“ vesz számba, és térítési sike-reinek jó részét a katolikussá lett főurak politikai érdekei-nek tudja be. Mint protestáns természetesen röstelli bevallani, hogy a „cujus régió ejus religio“-féle barbár elvet a pro- testantizmus tette „divatos szójárassá,“ A politikai szabadsá- gokat a protestantizmusnak, az abszolutizmust a katholicizmus- nak ítéli oda, elhallgatva a protestáns cezáropapizmust, amely- ből, a kellő talajba ültetve orientálj s kalifátus fejlődhetett volna, s fejlődött is ehhez hasonló abszolutizmus; emellett azonban kegyes elismerni, hogy a középkor politikai fejlő- désének is tudható be a katolikus államok újkori abszolu- tizmusa; azt azonban elhallgatja, hogy az egyház tekintélyének hanyatlásával állott be ama fejlődés, amikor az uralkodók kezdték megszokni, hogy az egyház intelmeivel ne törődjenek; valamint azt is, hogy a spanyol és francia abszolutizmus, amely az uralkodó mindenhatóságának törekedett alávetni az egyházat is, nem tulajdonítható a katholicizmus elveinek. Szóval Salamonnál is irányadó a protestáns előítélet és a Laveleye-féle fölfogás: a vallásnak tulajdonítani a katolikus államok abszolutizmusát és a protestáns országok szabadsági törekvéseit.

Egy igen érdekes fejezetet azonban nélkülöz a török hódításról irt könyv. Büszke előítélet protestánsainknál, hogy a magyar alkotmányt ők mentették meg, s közönségesen el- terjedt vélemény náluk, a XVI., XVII. és XVIII. század katolikusait hazaárulóknak tekinteni, akik állítólag vallásuk érdekeért adták el házijukat a bécsi udvarnak. És milyen ér- dekes lett volna, ha Salamon könyvében minél többször rá- mutat arra, hogy hányszor szövöttek a törökkel protes- tánsaink, s hogy a reformáció mennyire egyik főoka annak, hogy hazánk másfél századig nyögött a török uralom alatt? Ez is helyet találhatott volna könyvének többi szemlélődése között. Pedig épen az ilyen szemlélődés milyen előítéleteket szüntethetett volna meg az ő hitsorsosainál; de szétszakította volna a protestáns történetírás nyújtotta nimbust is.

Fatális lehet továbbá az is, hogy a középkor történetének tanítását protestáns tanár tartotta fenn magának, akinek esetleges nyakassága annál nagyobb igazságtalanságokat követhet el a történelmi igazságokon, minél kevésbé veszi számba ama külföldi katolikus történetírásnak vívmányait, s minél természetesebb hajlandósággal áll azon német kollégák oldalára, akik Janssent és társait ignorálják, vagy Dölinggerrel sem törődnek, mielőtt ó-katholikussá nem lett; pedig valószínűleg Salamon ismeri ez utóbbinak „K'rche und Kirchen“ című munkáját.

Könnyen vádolják azután lényegével járó türelmetlenséggel az egyházat, amely a valdenzisek és albigenzisekkel elbánt, akik szociálistái és kommunistái voltak a XIII. századnak; ugyanazon egyházat, amely szent Ambrus korában, hatalmának tetőpontján, épen a korszellemből kifolyólag, mindenféle türelmetlenséget kárhoztatott, amint nagy szent Leó pápa, mondotta ki, szinte elvszerű határozottsággal. Protestáns előítéletek és rémület meggyengülhetnek, ellanyhulhatnak: de azért tudományos nyugodtságba öltözködve csak olyan igazságtalanságok és olyan előítéletek, amilyenekkel a reformáció hevesvérű prédikátorai lármázták tele a világot. Nagy a valószínűség tehát, hogy ezen középkor nem részesülhet teljesen objektív fölfogásban, ami természetsszerűleg következik Salamon neveltetéséből. És más kérdés azután, hogy szóhoz juthatnak-e az egyetemen a kath. történetírás vívmányai? vagy lehet-e remélnünk, hogy valaha protestáns tanár mellett némi paritásképen, katolikus, a mi értelmünkben és ama vívmányok alapján, fogja-e előadhatni a világtörténelem legkényesebb időszakait?

E sorok írásával kákán nem kerestünk csomót; nagyon őszintén tudunk örvideni Salamon ritka tudományos érdemeinek épen a magyar történet érdekében; de egy szerény óhajtásnak és néhány véleménynek kifejezést kellett adnunk, anélkül, hogy mereven nyargaltunk volna azon, hogy a középkor története protestánsra, s bármilyen kiváló tudósra is van bízva.

28. Dr. Ballagi, a monopólium osztályosa.

A protestáns dr. B a 11 a g i Aladár az újkor történetét adta elő, heti négy órában ismertette a renaissance korát. E korszakkal egyedül ő foglalkozik a tanárok közül, akik között nyilvános rendkívüli jellege van, s a rendes tanárságra sem kell sokáig várakoznia.

Érdemes tehát megismerkedni vele is, mert előadásainak szelleméből világlik ki, hogy miként fogja föl protestáns monopóliumát, s hogy milyen irányba tereli történettudomány dolgában meg nem állapodott hallgatóit.

Mindenekelőtt méltánytalanság volna tőle követelni, hogy a világtörténelem művelésénél olyan munkákkal áljon elő, amelyek számot tennének a külföldön, vagy itt is érdemesen főlemlítésben részesülnének. Oda künn e tér annyira el van látva művelőkkel, hogy az ezek által földolgozott anyagnak appropriálása is bátran igénybe vehet egy emberéletert; a három-négy századnak története pedig olyan széleskörű, hogy produkálás szempontjából igen részletes munkamegosztásra volna szükség. Mellékesen legyen tehát mondva, hogy dr. Ballagi világtörténelmi dolgozatai, például a Colbertről szóló, nyereség a magyar irodalomra nézve, főleg annyiban, hogy idegen nyelven nem értő honfitársaink vannak azok olvasására utalva.

Egy más szempont azonban az, melyet különösen ki kell emelnünk. Dr. Ballagi igen szorgalmas tanár, sokat olvas és tanul; nagyon sok dolog iránt érdeklődik, s bizonyosan ő tartozik az elsők közé, akik a külföldi világtörténelmi irodalom nevesebb termékeit tanulmányozzák. Végzetes tévedése azonban, hogy a protestánszellemet, illetőleg a szűkkeblű, felekezeti protestáns fölfogást egyenesen identifikálja a tudományos szellemmel, pedig ő nem állíthatja magáról, hogy benne ama szellem őseitől öröklötten gyökeresedett volna meg. Gyökeres meggyőződése, hogy a kultúra körül

nagyobb érdemei vannak a protestantizmusnak, mint a katholicizmusnak; felekezetenkívülinek és tudományos színezetűnek tartja a történelemnek protestáns előítéletekkel való megítélését, s ezért kap nála föltétlenül J és a priori igazat az, ami protestáns. Ezért szent előtte minden, amit a hírhedt Webet-féle tankönyv mond, amely széles elterjedésénél, új és új kiadásainál fogva fél Európának történeti fölfogását hamisította meg.

S e szellem egyaránt nyilatkozik munkáiban és előadásaiban. El van látva az összes protestáns előítéletekkel a katholicizmus iránt; nincs érzéke ennek intézményei iránt, mert tudomást róluk olyan külföldi könyvekből merít, amelyek szintén prot. előítéletekkel vannak tele; s talán meg sem nézi, vagy el sem olvassa ama munkákat, amelyek ezen előítéleteket volnának hivatva eloszlatni. E mellett bámulója Renannak is, akinek világtörténelmi spekulációit, különösen a pápaságra vonatkozólag, feltűnő előszeretettel teszi teljesen magáévá dr. Ballagj. Szerinte, illetőleg Renan szerint a római pápák hagyományoszerű ügyességgel zsákmányolták ki azt, hogy székhelyük a római császárok fővárosa lett, s a fiatal tanár a római püspöknek a Nyugaton elismert primátusát hajlandó kizárólag ama körülménynek tulajdonítani.

A történelmi igazságszolgáltatást tehát eléggé egyoldalúan kezeli, anélkül, hogy fanatikus volna, amely körülménnyel ismét azt akarjuk mondani, hogy a modern tudományos nyugodtság sokkal veszedelmesebb a szektárius fanatizmusnál. Az újkor előadásában pedig ezer alkalom van adva, gáncsolni a katholicizmust, vértanúvá avatni föl a protestantizmust, s még jó, ha nem hallgatják el, hogy ez utóbbi a türelmetlenséget a legtöbb esetben véráldozattal pecsételte meg. Nem nehéz a nanteti ediktum visszavonását az egyház lényegének tudni be; s könnyű elhallgatni, hogy a francia hugenották még a XVII. század közepén is tiltakoztak az ellen, hogy községekben katholicus istentisztelet tartassék. Richelieu politikai viselkedésén is. nem egy protestáns kebel buzdulhat föl. A Bertalan-éj, a harmincéves háború, a jezsuiták méltatása,

az enciklopedisták, II. Frigyes porosz királynak hivatása a protestantizmusra való tekintettel szintén érdekes pontok. E kérdésekben föltétlenül a protestáns álláspont jut uralomra, utánnézés, kutatás és skrupulus nélkül fogadtatik el külföldi protestáns tudósok véleménye, s kolportáltatik a budapesti egyetemen, mint tudományos igazság.

E mellett, mint már megemlítettük, Ballagi a katholicizmusnak rendkívül fogyatékos ismeretével rendelkezik. Azonban e részben is példát vehetne e rendkívüli tanár a magántanár dr. M a r c z a l i Henriken, aki II. Józsefről írt három kötetes munkájában sok helyütt képes igazán tudóshoz illő tárgyilagosságra emelkedni. S műveiben Ballagi feltűnő ügyességgel kerüli kizárólag protestáns fölfogásának csillogtatását. Itt rendszerint véka alatt tartja, hogy azután előadásiban annál fesztelenebbül állhasson vele elő. Ezekben valószínűságot hajsztát indít a történelemnek azon kényes pontjaira, amelyeknél a legolcsóbb dicsőséggel lehet prédikatori módra harcolni, szónokolni és győzni. S ezen entre-nous-buzgóságuak is meg van a maga haszna; itt mutatja be magát pongyolában a tanár, míg a nyilvánosság előtt, műveiben gondos és feltűnést nem keltő toilletben jelenik meg, kismítva és kifésülve, vagy gondosan elrejtve a protestáns előítéleteket.

Már most bátran kérdezhetjük azt, hogy véletlenül vagy szándékosan történik-e, hogy a budapesti egyetemen protestáns adja elő az újkort monopoliumszerűleg, úgy mint a középkort? Nem felekezeti tudomány-e ez, melyet dr. Salamonnal együtt dr. Ballagi képvisel, annál inkább, mert egyik sem képes kiszabadulni a felekezeti fölfogásból, s legfőlebb azon végzetes tévedéssel nyugtatják meg esetleges tudományos aggodalmaikat, hogy azonosítják a tudományos szellemmel a protestáns fölfogást? Tessék azután mérlegelni azon együttes hatást, amelyet a hallgatókra tesznek, s főleg a kath. hallgatókra, akik legtöbb esetben többé-kevésbé a protestáns fölfogásba vágó történeti ismereteket hoznak magukkal.

29. Dr. Mangold, a tankönyv-egyedárus.

Dr. Hangold Lajos magántanár heti egy órában görög magán- és államrégiségeket adott elő, s még nem olyan nevezetes tagja a fakultásnak, hogy munkásságát részletesebben kellene megfigyelni. Tankönyveivel azonban nagy befolyást gyakorol az országban, s azért kívánatos a vele való foglalkozás.

Katholikus létére épen annyi érzéke van az egyház intézményei iránt, mint a protestáns Ballagioak, s ami Salamon és Ballagi előadásaiban, az Mangold tankönyveiben, egyedárúságra gravitálva e téren. Tankönyveit kath. közép-tanodákban is használják. Be kell vallanunk, hogy szinte megfoghatatlan az az idearum confusio, amelylyel e tankönyveket plántálták be kath. iskolákba, s a közöny olyan fokáról tanúskodik, — mert rász akaratot föltételeznünk nem szabad — amely nagyon szomorú világitásba helyezi amaz iskoláink állapotát.

Dr. Mangold a világtörténelemmel foglalkozik, éber figyelemmel kíséri a külföld történeti irodalmát, amelyet mint rovat-vezető szokottröviden ismertetni a „Századokéban. Azt hisszük, a fiatal tanár is meg fog bocsátani, hogy egyéb tudományos működésével ezúttal nem foglalkozunk; nem olyan kül- vagy belterjes ez, hogy figyelembe vehetnők. Elég legyen tankönyveit méltatni, amelyek közül három: a középkor, az újkor és a magyarok története fekszik előttünk. E tankönyvek a maguk nemében jelesek; nagy figyelmet fordítanak a kultúrtörténetre, s röviden, velősen ismertetik a főbb eseményeket, arányban fontosságukkal; föl van használva részben az újabb vizsgálatok eredménye, és a könyvek beosztása methodikailag is alig hagy kifogásolni valót; annál sajnálatosabb tehát, hogy e k ö n y v e k t ö k é l e t e s e n felekezeti, illetőleg protestáns szellemben vannak megírva. Futólagos átlapozás után is meggyőződhetik arról mindenki; és beláthatja, hogy

a legveszedelmesebb modern szédelés, amelyben az apróbb munkatársak öntudatlanul vesznek részt, a protestáns irányt a kizárólagos igazsággal törődő tudományos fölfogással azonosítani.

Első sorban tehát nagy derűltségünk származott? jezsuiták rendjének ismertetéséből. Loyolai Ignác Mangold szerint „vallási rajongó”; maga a rend pedig már III. Pál pápa alatt „kezdte meg működését a hitújítás, s egyáltalában a szellem szabadság ellen.” Sikereit a rend „fölte elmésen (sic) kigondolt szervezetének köszönheti”; s mulatságos, hogy a fiatal tanár szervezetnek distinktivumát a „föltétien engedelmességben” találja. Ugyané szervezet „egyeduralmi és katonai (!)”, s a generális „majdnem korlátlan hatalmú”. A szerzet tagjai továbbá kétfélék: „segédek és beavatottak (!)”, s az előbbieket az utóbbiak köze „csak hosszadalmas és szigorú próba-idő után” jutnak be. És szerinte jogosan vetették a jezsuiták szemére a cél szentesíti az eszközöket-féle elvet. Azon félelmetes engedelmességre vonatkozólag pedig a következőleg tanítja a középiskolai ifjúságot:

Családi kötelékük megtagadásával, a rend tagjainak „tanquam lignum et cadaver” kellett lenniük, sőt nem csak az akaratot, hanem magát az ést is alá tartoztak rendelni a főnök parancsának. Az engedelmesség ez általános kötelezettsége alól csak egy eset képezett kivételt, ha t. i. a főnök alárendeltjétől olyasmit követelt, ami halálos bűnbe ütközött. Ha azonban a főnök ezt „in virtute obedientiae” parancsolja, akkor ez esetben is szót kell fogadni.

Elismeri azután, hogy a jezsuiták iskolái fényes eredményeket mutathattak föl a protestánsokéi fölött, de ezt a gépiesen bemagolt (!) ismereteknek tulajdonítja. Elhanyagolták dr. Hangold szerint az ex akt tudományokat; és „a rendet jellemző kémkedési rendszert bevitték iskoláikba is.” S végül kitűnőek voltak ama pedagógiai jártasságban, amelylyel „a zsenge elmével banni, ennek hiányait elleplezni, hajlamait pedig fényesen

tudták kifejleszteni.“ E vélemény a jezsuiták iskoláiról ellenmondásokkal van tele, amelyeknek megfejtését bátran bízhatjuk egy hatodik osztálybeli gimnázistára.

Olvassuk továbbá könyvében, hogy a jezsuitákat „még a vakbuzgó Spanyolországból is kiűzték.“ XIV. Kelemen pápa 1773-ban, bullával minden időre megszüntette a rendet“; ezt aionban „Nagy Frigyeses Oroszország túrték továbbra is.“

Sem terünk, sem időnk, ezen állítások cáfolatába bocsátkozni; mert olyan olvasó közönséghez van szerencsénk szólni, a melyet egyszerűen figyelmeztetünk ama kézikönyvek tévedéseire; tudományos diskussziókba pedig dr. Mangolddal sem bocsátkozhatunk, akinek kötelessége volna ismerni azon forrásokot is, amelyeknek alapján írjuk bíráló megjegyzéseinket. 8 ha a jezsuiták megítélése próbaköve annak, hogy miként lehetséges protestáns előítéletekben elfogulni: annál jellemzőbb lesz a protestántizmusról táplált fölfogás, amelyet a tanár a következőkben foglal össze:

A	reformáció	szükségyszerű	kielégítése
volt	az emberiség	amaz	ellenállhatatlan
nak,	melyet akkoriban	(!) a	szabadság
a	laikus világ	harca	volt a reformáció
világgal.			a papi világgal.

És miután papi világ, illetőleg katholicizmus még most is van, a katb. középiskolák ifjúsága dr. Mangold szerint vagy vesse el vallását, vagy mondjon le a tudomány szabadságáról, és hátráljon vissza a XIII.—XV. századba. A tankönyv írójának, azonban van valami halavány tudomása Janssenről, mert „a nagy szellemi forradalom okát téves volna kizárólag a pápákban, vagy a reformátorok személyében keresni.“ Azonban rátalált a protestantizmus velejére, amely dr. Luther ezen első tételébe van foglalva: „A hit cselekedetek nélkül is üdvözít.“ És ez esetben szánalomra méltó V i o Cajetán bíbornok, aki „Luther nézeteit nem bírta megcáfolni.“ Szerencsésebb volt nálánál dr. E c k, aki azért tudta az ex-augusztinust „sarokba szorítani“, mert „a klasszikái nyelvekben- jártasabb volt.“

Dr. Mangold nehezen ismeri a német tudomány leg-

újabb megállapodásait, amikor Luther biblia-fordítását „művei legnagyobbszerűbbikének nevezi, amely irodalmi szempontból is korszakot alkot.“ Az ártatlan reformátort szerinte továbbá „alaptalanul“ vádolták a parasztlázadással. Az egész reformáció tárgyalásánál szembeszökő még az is, hogy dr. Mangol i állhatatosan elhallgatja a protestánsok aknamunkáját, következetlenségét, politikai eszközeiknek erköcstelenségét, hazaárulásait; de nem mulasztja el kiemelni, hogy a bajor herceget pénzen vették rá a schmalkaldeni szövetség megkötésére, hogy X. Leó pápa állami kezekbe adta a spanyol inquiziciót, hogy III. Pált V. Károly csak a Farneseknek adott Piacenzával tudta kiengesztelni, s hogy a birodalmi gyűlés katolikusai numerikus többségükkel akartak a protestánsok hitbeli dolgaiban döntő jogot gyakorolni. Zwingliben pedig, mert egyházilag „a szabad községet“ honosította meg „egyesült a vallási reformátor a köztársasági államférfiúval“; épületes azonban olvasni, hogy a két vallásalapító Marburgban találkozáván „az úrvacsora felletti tan fölött összevesztek, és haragban váltak el egymástól.“

Tankönyvei ilyen ferde felfogásokkal vannak tömve. Tudor Mária szerinte például Véres Mária. Épületes továbbá a kath. morálra nézve, hogy Stuart Miriának volt tudomása az Erzsébet elleni összeesküvésről, amely a királynő meggyilkoltatását célozta, s Stuart Mária szerinte azt helyeselte; pedig e két nőben a század nagy vallási ellentéte talált kifejezésre, ami szépséges a katholicizmusra nézve, a kath. Máriaának ama helyeslését véve tekintetbe.

Llorrente tollával vázolja Mangold az inquiziciót, és semmit sem tud annak állami rendeltetéséről. II. Károlyi spanyol király alatt, „aki félt az ördögtől,“ a nép „hallatlanul buta“ volt. Galileit az inquizició kinpadra vonja, de e pursi muoveja „jellemző, bár nem hiteles adoma.“ Lengyelország első felosztásának egyik oka pedig a nemesség „hallatlan' tudatlansága és a befolyásos jezsuitáktól szított vakbuzgalma“ volt.

Boszankodunk vagy mulatunk dr. Mangold állításain,

amely állítások tulajdonképpen nem is az ő találmányai. Mulatunk például, ha a bécsi kongresszustól kezdve követ, kezetsen beszél Ausztria-Magyarországról; meg ha a skolasztika legnevezetesebb képviselőinek tartja Rhabanus Maurust vagy A b a i l a r d-t, a „nagy tudóst, akit a miszticizmust alapító szent Bernát tett tönkre.“

E furcsaságokat az újkor történetében találtuk. Bővebben vannak a középkor történetében. Szerinte pap, papi rend, hirearchia az első században még nem volt, s csak a másodikban kezdett az alakulni. Ritka frivolitással van az megírva, hogy ravaszul jutottak a pápák a primátus birtokába, a kiknek „könnyen igazgatható hadseregei“ voltak a szerzetesek, s akik „az alsóbb nép osztályok ínyére“ (sic) érvényesítették befolyásukat a fejedelmeknél. Szóval a pápák ravaszok voltak, s mikor a biboraokok pápaválasztási joga hozatott be, a császárnak küldött okmányban beono volt, hogy a római német császár erősíti meg a pápát; míg a Rómában eltt példányból az okmánynak e lényeges részét is kifejejtették. Az askezis, az egy csodálatos rajongási irány, s az ostorozott test annyira fölizgatja az agyvelőt, hogy Istent és szenteket vél látni. És a keresztes háborúk a „valamennyik szívében alvó fanatizmust“ tüzelte lángra.

Ilyenekkel van tele a három kötet, s egyébiránt teljesen fölösleges dr. Mangold tankönyveinek tévedései és előítéleteivel részletesebben foglalkozni. Aki azt képes állítani IX. Pius pápáról, hogy „a modern tudomány vívmányait kárhoztatta“, az olyanak mutatja be magát, mint aki a katholicizmushoz nem ért. Mít higyük tehát azon kath. középiskolák történettanáraitól, akik e tankönyveket intézeteikbe behozták? Fölületességnek, eszmezavarnak, könnyelműségnek, vagy tudatos célzatosságnak tartjuk? Eléggé nem ' fájlalható tény az, hogy a saját intézeteinket teszszüka protestantizmus fiókjaivá;' s következményeiben fölr egy elvtagadással olyan esetben, mikor kitűnő tankönyveket írtak kath. középtanodák használatára például Vaszary, Somhegyi stb.

Kötelességünk tehát, kérni a kath. középiskolák tanárait: küszöböljék ki intézeteikből Mangold tankönyveit. Tanulságul szolgálhat, hogy a katb. írók olyan tankönyveit, amelyekben épen kath. fölfogásuk a döntő, vagy amelyekben a legerősebb bizonyítékokkal szolgáltatnak igazságot a sokat rágalmozottt egyháznak, protestáns vagy állami iskolákból vagy kiküszöbölték, vagy soha nem használták. Vicém pro vice! Az állami intézetekhez szavunkat nem intézhetjük; ezekben Hangold kézikönyvei szintén használatnak; s e körülmény alapján is belátják olvasóink, hogy a felekezetenélküli állam egész felekezetenélkülisége abban áll, hogy a protestántizmust juttassa diadalra, hogy az ő szűkkeblű felekezeti fölfogását oktroyálja az állami patent mellett közvetített és forgalomba hozott tudományra.

Még egy megjegyzésünk van, s ennek döntő jelentőséget kérünk tulajdonítani. Tudjuk, hogy dr. Mangoldot a felsőbb hatalmak a világtörténelem rendes egyetemi tanárának deszignálták. Ezért hívták föl a vidékről a budapest-lipótvárosi főreáliskolához tanárnak; innét történt volna a gradus ad Parnassum. Nem a döntő körökön múlt, hogy e terv nem valósultde azért a terv fölötte jellemző. A fürge dr. Ballagi és dr. Hampel József, Pulszky Ferenc Teje, az ó kor történetének előadója installálta magát helyette, s idővel nyilván az előbbi, a protestáns fogja dr. Salamonba protestántst pótolni. A katolikus Mangoldnak szelleme tisztán protestáns vagy mondjuk, közönséges értelemben felekezetenélküli, s ezért tet-szik a döntő köröknek, amelyek rendes tanárrá akarták tenni. A világtörténelem tehát „jó“ kezekbe lett volna letéve a kath. egye-temen, szerintünk pedig veszedelmesebbekbe, mint a milyenek dr., Salamoné Dr. Ballagi és dr. Mangold szépségesen kinevelték volna a jövő tanárait, amely munkát most az előbbi jóformán egymagában kénytelen végezni; a papi tanár-jelölteket pedig vagy confundálták, vagy megboszantották volna. Ne emeljék tehát vállaikra dr. Mangoldot a kath. középiskolák tanárai, a kik között Trefort bizonyosan nem keresett egye-temi kandidátust.

30. A kath. történetírás a dekath. egyetemen.

Gyökeres baji a történeti előadásoknak, hogy ezekben protestáns szellem, illetőleg állítólagos felekezetenküli fölfogás nyilatkozik. A tanárok egytől-egyig i g n o r á l j á k a német kath. történetírás vívmányait, s nem csak azt, hanem a francia, angol irodalomnak hasonló irányú képviselőit is. Ignorálás szempontjából pedig azon külföldi kollegáik álláspontjára helyezkednek, akik szintén agyonhallgatással igyekeznek ideig óráig fentartani tudományos monopóliumukat.

Németországban tudvalevőleg Jannsen János, mint frankfurti gimnáziumi tanár kezdette meg nagy munkájának — címe: Németország története a középkor vége óta — kiadását, amely a hivatalos protestáns történetírást kiközöktette századok óta élvezett tudományos monopóliumából. Minden agyonhallgatás és agyonkritizálás dacára a protestáns hívek megzavarodtak, s lelkipásztoraikkal egyetemben szép számban térteka katolikus vallásra, a munka hatása alatt. A centrum-párt végre Jannsennek egyetemi tanárrá való kineveztetését sürgette; de célt nem értek, mert a hivatalos és protestáns Poroszország ez ellen kézzel-lábbal dolgozott. Szóval Jannsen korszakalkotó munkát alkotott, amely a protestantizmusnak többet ártott, mint e századnak összes apologetikus iratai. A protestáns irány tehát hatalmas Németországban; milyen erős lehet tehát nálunk, ahol a protestantizmus még mindig nagyobbára látatlanul dolgozik a térfoglaláson, s ahol katolikusaink felekezetenküli jelszavak alatt amazoknak uralmát segítik elő, osztva szellemüket s előítéleteiket. Filozófia előadására sikerült Németországban egyetemi tanszékekbe ültetni a keresztény szellemű Hertlinget és társait; e részben már nincs mit védekeznie a modern protestantizmusnak, a mely ellökte maga alól a keresztény tanok alapját, s a modern filozófia paganizmusát vette magába. Egyetlen tere a védekezésre a történelem; ése téren Jannen ellen koránt-

sem a tudás fegyvereivel harcol. De eléggé üdvös az, hogy legalább már a harctéren vannak és találkoztak az ellenfelek.

A protestánsoknak sikerült egyedül az ő történeti fölfogásukat három század óta tudományosnak hirdetni és fogadtatni el. Bemutatták tehát felekezetnélkülinek, s az a katolikus, aki vakon vagy kevés kritikával indult utánuk, az etröstelhette magát, hogy az egyházhoz tartozik. Tudnak nevetni, azon, hogy katolikus történetírásról szólunk, holott annak programja egyetlen pontból áll, s ez: az egyháznak igazságot szolgáltatni a történelmi kritika összes, rendelkezésre álló bizonyítkaival. Ehhez van jogunk, épen mint azon meggyőződésünkhöz is, hogy a protestáns fölfogás tudományossá magasztalta föl magát.

Tehát miért nem hallgatják meg a mi tanáraink a német kath. történetírás vívmányait? Ennek is igen egyszerű oka van. Azon vívmányok alapján meg kellene változtatni fölfogásuk egész irányát, szellemüknek összes előítéleteit. Nagyobb baj azonban kath. dolgok körül kimutatott végzetes tudatlanságuk. Az egyik például a probabilitizmust úgy fogja fel, „hogy az ember kétes esetekben ép úgy választhatja a rosztat, mint a jót.“ S a legtöbb óvakodik hallgatóit figyelmeztetni a protestantizmus alapelveinek (a hit cselekedetek nélkül üdvözít) fatális következményeire, a melyek az elvek logikájának elemi erejével érvényesülnek. A vastag előítéletekre enyhébb szót alkalmazni a tudatlanságénál nem lehet. Előkelő megvetés, úri közöny affektálása a katolikus tanokkal szemben, a meggyőződés oszterentálása, hogy az azokkal való foglalkozás régen meghaladott álláspont, teszük e tanárokat igazságtalanokká, s tüntetik föl őket a dekatholizálás munkájának akaratlan vagy tudatos munkatársaiként. Ezenfelül a: legtöbb protestáns tanár lelkében nem marad egyéb hátra, mint a felekezetéhez való makacs ragaszkodás, a felekezetéhez tartozóknak kézalatti, de erőteljes pártfogolása; anélkül, hogy öt felekezetinek hitbeli ügyei vagy elvi álláspontja melegebben érdekelnék.

E kézalatti buzgólkodás és osztentatív felekezetnélküli irány pedig vagy elaltatja a kath. ifjúságot, vagy ellenségévé teszi egyházának, ami végérvényben annyiban is hasznos a protestántizmusnak, hogy az olyan ifjú esküszik a tudomány szabadságának, a türelmességnek frázisaira, s csak nagyon későn veszi észre, hogy e frázisok uralma alatt tulajdonképpen a protestantizmus fészkelje be magát hivatalokba és katedrákba; mert ami a címzetes katolikusoknál esetleg szent meggyőződés (értjük a liberáliskodó felekezetnélküli felfogást), az a protestánsoknál csak frázis, amelynek hatásai alatt kitünően sikerül a csendes hódítás.

Évek hibáit és mulasztásait hamarosan meggyógyítani nem lehet. Bizonyára szerény óhajtásnak válik tehát be, ha olyan tanárnak kineveztetését kívánjuk, aki ismeri a kath. történettudománynak vívmányait i s, s aki a hallgatóságnál legalább ezeknek ismeretét közvetítené. Eddig semmi remény sincs ez óhajtásunknak teljesülésére. A magántanárok egyike sem éltetheti ama reményünket. S valamint a filozófiánál nem mert még jelentkezni olyan valaki tanárnak, aki előhozakodott volna a keresztény filozófiára vonatkozó terveivel: azonképpen fölötte valószínű, hogy ilyen törekvő jelöltnek útját állanak a történeti előadások tanárai is. E körülmények illuzóriusokká teszik minden reményünket. Azelőtt papi tanár is volt ezen tanárok között; nem föltétlenül szükséges ugyan az ilyennek jelenléte, s szinte elszoktunk már attól, hogy a történeti előadások valamelyikét rendes tanári joggal lássuk papi férfiúra bízva. Itt tehát sikerült a kibőjtölés, míg a bölcsészeinél nem, bár e sikerben sincs köszönet, mert tudjuk, hogy papi tanár kineveztetése nem föltétien garancia, s megesik, hogy néha személyvesztés.

S csakis felülről gyakorolt nyomásnak sikerülne olyan tanárt kinevezni, aki a kath. történettudomány vívmányainak közvetítésével volna megbízva; mert a tanárok bizonyosan feltékenyen őrzik a maguk meghódított uralmi körét, s még inkább félnek attól, hogy az igazság

hódít, s hogy egy erőteljes kath. tanár olyan szellemi központ lehet idővel, amely majd érzékeny csapásokat mérhet a protestáns monopóliumra.

31. Természettudósok és nyelvészek.

A természettudományi szakon dr. Margó Tivadar állattant ad elő, s ugyané tantárgyat kizárólagosan látja el orvosnövendékek, tanárjelöltek és gyógyszerészet-hallgatók számára. Kívüle senki állattant nem ad elő az egyetemen.

Említettük az orvosi karon, hogy Margó Mihálkovichcsal együtt a leghatásosabban képviseli a darwinizmust. Ez az ő bölcséleti hitvallása, párosulva meleg kegyelettel a rendszer alapítója iránt; s monopóliumának hatásait szükségtelen részletezni, ha tekintetbe vesszük, hogy kizárólag ő közvetíti az állattani tudományt a jövő orvosainak, gyógyszerészeinek és tanárainak. Már pedig ilyen óriási számú növendéknek tanítása rendkívüli nehézséggel jár. Miért nem vesz tehát magához, vagy miért nem adnak hozzá fiatalabb tanerőt, aki megosztaná vele a terheket; vagy a monopólium gondos őrzése összefüggésben volna a darwinizmusnak felülről és az egyetemről szándékolt kizárólagos uralmával?

Az egyetemnek két kiváló vegyész-tanára van, akik — úgy látszik — keveset, vagy éppen semmit sem törődnek tudományuknak viszonyával a bölcselkedéshez. Minden idejüket a vegyi tünemények kutatása veszi igénybe, s első sorban tudományáguknak experimentális haladása fekszik szívéükön. Dr. Than Károly hallgatóit például vasárnap, sőt szombaton sem bocsátja a vegytani intézetbe; dr. Lengyel Béla azonban, a másik vegyész hétfő kivételével naponkint tartott 9—10-ig és 11—12-ig vegytani előadásokat; s ő az egyetlen tanár a természettudományi előadásokon, aki az órarend szerint a vasárnapot nem veszi ki az előadási napol? közül.

Dr. Szabó József olyan jeles és világszerte ismert

geológus, hogy 1883-ban megjelent geológiájának külső lapján címei épen tizenhét sort foglalnak el. A hírneves geológus nagy kísértésnek lehetett kitéve a darwinizmus körül; van azonban bátorsága utalni e tudományos divatnak nagy fogyatékoságaira és megfajlására, ritka higadtsággal mérlegelve az érveket pro és contra.

A növénytan tanárát, dr. Jurányi Lajost sem háborgatja a nyíltan és fesztelenül kifejezésre juttatott bölcseleti világnézet. A két neves fizikus, dr. Eötvös Lóránt báró és dr. F r ö h l i c h Izidor is inkább a természettan fejlesztésén működnek, mint sem hogy idejüket materialisztikus vagy monisztikus tanok hirdetésére fordítsák.

Kísértésbe eshetik néha a paleontolog: dr. Hantken Miksa; míg dr. Török Aurél, az anthropolog Lyell, Lubbock, Tylor, Caspari stb.-re esküszik, s az antropológiában egészen a darwinizmusnak vizeiben úszkál.

Három kiváló nyelvészünk van az egyetemen képviselve» s érdekes, hogy e három közül kettő: dr. V á m b é r y A i min és dr. S i m o n y i Zsigmond volt zsidó, míg dr. B u d e n z József, délnémetországi katolikus, aki a lutheránus Hunfalvy Pállal egyetemben vitatja finn ugor rokonságunkat, amelylyel szemben Vámbéry a török rokonság mellett kardoskodik,

Fiatal korában történt Budenzzel, hogy az eperjesi lutheránus kollégiumba pályázott tanárnak. Mikor megtudták» hogy katolikus, ijedten küldték vissza folyamodványát. S van legalább olyan érdekes, hogy Berzeviczy Albert, a jelenlegi államtitkár katolikus létére kapott az eperjesi kollégiumban tanári széket. Megcsappant volna tehát lutheránusainknak buzgó örökődése, vagy Berzeviczytól, a katolikus-tól nem féltették a lutheránizmust?

Hozzáértők mondják, hogy Vámbéry — akinek „Life and Adventures“-ei angol nyelven jelentek meg, s akit Angliában diadallal szoktak fogadni, aki tehát szegény, elnyomott íreknek barátja nem lehet — a török rokonság alapján

Iskolát alapítani nem tudott — hacsak egy legutóbbi név télén írot nem számítunk iskolának. Budenz-Hunfalvy finn-ugor rokonsága pedig a német nyelvtudomány egész apparatusával rendelkezik, polémiájával és előadásaival meghódítja az egyetemen a jövőnek tanárait.

Dr. H a t a l a Péter pedig, a maga renanizmusával és arab nyelvtanával régóta a csendes emberek közé tartozik.

32. Gyulai és a Budapesti Szemle.

Gyulai Pál, a kálvinista a katolikus T o I d y Ferencet váltotta föl az irodalomtörténeti katedrában, s most a kálvinista dr. Beöthy Zsolttal együtt monopolizálja az irodalomtörténetet.

Gyulainál talán a legügyesebben tör elő néha-néha a kálvinizmus. Dogmatikája öszpontosul e tételben, hogy: a hit cselekedetek nélkül üdvözít; s e tételt ő nagyszerűnek és főségesnek találja. Vörösmarty életrajzában például a a puritán Gyulai hizeleg az alsó papságnak a magyar irodalom körüli érdemeiért, csak azért, hogy a főpapságnak állítólagos mulasztásait szorítsa előtérbe. S újabban a kalvinizmus mind vehemensebben nyilatkozik belőle.

Hivatalos lapjában, aBudapesti Szemlében, leránt mindent, ami katolikus, sajátkezüleg készített és önmagához intézett leveleiben vagy recenzióiban. Megbotránkoztatta egész Magyarországot, amikor kicsinyes ürügyek alatt a hercegprímás könyvtárát akarta antiquáriusi színvonalra süllyeszteni; s u g y a n ő tiltakozott az ellen, hogy a bíboros egyházfejedelemnek nincs joga Magyarország katolikusainak nevében szólani a Szentszék előtt, aki ennek függetlenségét a pápa-világi uralmával hozta kapcsolatba. Fölötte jellemző, hogy a nyiltsisaku kálvinisták, zsidók és szabadkőművesek mindannyiszor kiesnek tudományos higgadtságot vagy politikai nyugalmat «ffektáló szerepeikből, valahányszor a hercegprímásnak alkotásairól vagy egv-egy erőteljes szózatáról van szó. E részben a „Pester Lloyd“, a „Pesti Hírlap“ és a

„Budapesti Szemle“ mindig karöltve járnak egymással, fényesen bizonyítva be, hogy a judaizmus s a protestántizmus Magyarországon szoros szövetségben áll, s hogy e szövetség előre is ijedezik azon katolikus öntudattól, melyet a bibornok 1886. évi nagy beszédjében ébresztett. Főleg az utóbbiért támadják tehát személyét és alkotásait,

A Szemle továbbá a modern viszonyokat egészük'én óhajtaná felölelni, évi tizenkét füzetben; már pedig a katolikus tudomány mozgalmait e folyóirat következetesen ignorálja, s bizonyosan nem feledékeny-égből. A folyóirat az akadémia támogatásával jelenik meg, amelynek amazok iránt ugyanannyi érzéke van, mint dr. Gyulai Pálnak. Az is sajnálatos, hogy e folyóiratban gyakran nagyon ismeretlen nevek adnak maguknak találkozót. Ugyané testület megengedi neki, továbbá, hogy kritikájával, amelynek primitív hiánya az, hogy abszolút mértékkel mér, tehát nagyon könnyen verhet maga körül rothadt, eszthetikai gerendákkal, eljárásza tekintélyét a magyar közönség előtt, amelyre különködéseinel fogva soha nagyobb befolyást nem gyakorolt.

Tanári, működésében pedig ezerfelé való elfoglaltsága akadályozza. Előad néhány órát, s azután számtalan teendőinek egyike után lát, amelyek közül sokat másokra, és ifjabb erőkre bízhatna. Bizonyos telhetetlenség kell ahhoz, mindenütt akarni uralkodni. Egész jogosan tételezhetjük föl tehát, hogy a Szemle szerkesztőjének is csak olyan a szelleme, mint az irodalomtörténet tanáráé; s világos, hogy e tárgyat, úgymint a világtörténelmet, kálvinisták foglalták le maguknak. Előadásaiban is szóhoz jut a protestantizmusnak irodalmi és tudományos dicsőítése, vagy győz az agyonhallgatás. több kényes esetben. A fölött is megakadhatnánk, hogy miért nem mond le egy-egy hivataláról, amikor évek óta kíváncsiak a közönség és tanár-jelöltek az ő nyomtatásban megjelenő irodalomtörténetére, amely szintén évek óta pongyolán jár litografizva kézről-kézre; s még a tankönyvkészítést is dr. Beöthy vállain hagyta.

Szóval évek óta pihen szelleme: de be kell vallanunk,

hogy a nagy tehetségű férfiúnak ezen sokfelé elfoglalt nyugalma szinte pótolhatatlan veszteség irodalomtörténetünkre nézve. Romhányi, Olcsó Könyvtár, Kisfaludy-társaság, Budapesti Szemle, akadémiai titkárság, klasszikusok kiadása, egyetemi tanárkodás, dramaturgia stb. stb. neTi hagynak időt. S e mellett föelve: Ne forcez point votre talent, amelyet nem is erőtet meg tulnagy termeléssel. Kitünően sikerül Gyulainak azon szerepe, amikor tüntetőleg kell bemutatnia, hogy promtes tánsokkal épen annyit törődik, mint katolikusokkal, hogy az előbbieknak uralmát semmiképen sem mozdítja előre.

E részben épületes az az évtizedek előtt kitört vita; amelybe keveredett a magyar protestántizmus. két. eszthetikai oszlopa: dr. Gyulay Pál és Szász Károly. Aki zamatos, keserű és dühös polémiát akar olvasni, az vegye elő a régi „Koszcrut“ amelyben a két oszlop oszlopos gorombaságokat mondott egymásnak. Kár, hogy e vitának nem akadt Cra-nach Lukácsa

33. Dr. Heinrich Gusztáv élete és művei.

Valamelyik protestáns kapacitás mondotta, hogy azon tanárokat, akiket protestáns középiskolában nem használhatónak, azokat az egyetemre helyezik be professzoroknak. Heinrichnél kísértésben van az ember, hogy ama mondásnak adjon igazat.

Egymagában, monopoliumszerűen adja elő a német irodalomtörténetet, s mint lutheránus, különösen kifejlett érzékkel kell, hogy bírjon a középkori német poézis iránt. A legutóbbi időkig ő szerkesztette az „Egyetemes Filológiai Közlö n y t“, s munkatársainak és egyéb ifjú törekvőknek olyan busás írói díjakat fizetett, hogy a folyóirat színvonala láthatólag emelkedett olyan magaslatig, ahol — másnak kezébe kellett tenni a szerkesztést. Egyébaránt a tanszéken dr. Heinrich buzgó tevékenységet fejt ki; sőt egy nagyobb szabású monográfiával a német irodalomtörténetet is gazdagítja;

kár azonban, hogy munkáit németre nem fordítják, s így a német tudomány nem vehet lóluk tudomást;

Egyik főereje a sokat olvasott tanárnak tan- és olvasókönyvek írásába, illetőleg német klasszikusok magyarázatába van elrejtve. A középiskolák, katolikusok és államiak Vegyest, használják eme kézi könyveket. Herder Cidjének magyarázatánál például beszél „St. Jacobus (sic) apostolról”, Spanyolország védőszentjéről, aki a monda szerint Compostellában van eltemetve.“ „Vallásos rajongás“ bir természetesen nála a keresztes háborúkra. A gimn. III. és reálisk. I. osztály számára összeállított olvasókönyvében osztentátíve kerüli a keresztény szellemű olvasmányokat; 132 lapból 54-et szentel a görög-római mithológiának, 17-et a német hőmondának, 13-at a népvándorlásnak, s fél oldalt a Sprüchwortoknak. E könyvnek szelleme teljesen hasonló a főgimnáziumok és főreáliskolák számára kompilált olvasókönyvéhez. Ebben a keresztény szellemet képviseli Schleiermachernek (!) egy prédikációja 12 lapon át, és Fö r s t e r Henrik boroszlói herceg-püspöknek pásztorlevele 2 lapon át, amiből kiviláglik a Schl. iránti lutheránus tisztelet. Még; He fele párhuzamát is adja (Ximenes bibornok életéből) Izabella és Erzsébet királyi nők között, ennek véleményével szemben azonban siet megjegyezni, hogy a protestáns Dahlmann, Raumer és Banké fölfogását kell Anglia királynőjére alkalmazni. Versle hre-j e felsőbb iskolák, tehát felsőbb leányiskolák számára is készült, amelyekben bár keveset értenek az orthografiáboz, de azért épülni fognak — akárfiuk, akár leányok a 25. oldalon található két vers-példán; az egyik Platentól a következő:

Inbrüustige, fromme Gebete
Dir, Kypria, seiid' ich empor.

A másik Schillertől a következő:

Wuidervoll ist Bacchus Gabe,
Balsam für's zerrissene Herz.

Sem terünk, sem időnk annak részletesebb bemutatására, hogy a német klasszikusok szövegéhez, milyen kommentárok vannak csatolva. Aki érdeklődik, az kezébe veheti dr. Heinrich bármelyik tankönyvét, s itt .olyanokat fogta-

lálni, amik joggal botránkoztatnak meg afölött, hogy ezen tankönyvek állami patent mellett kerültek forgalomba. Azon nem ütköznénk meg, hogy dr. Heinrichnek, mint lutheránusnak nincs érzéke az egyház fölfogása iránt; de az tudóshoz és tanárhoz semmiképen sem illő eljárás, hogy nem iparkodik azon álláspontra helyezkedni, amely az illető intézmény ismeretetésének felel meg, s hogy az egyháza t. illető dogmákról elrejtett gunynyal, az úgynevezett természetes észnek hánytorgatásával, szóval lutheránus előítéletekkel nyilatkozik. Ekképen azután előfordul az eset, hogy állami intézetek hitoktatóihoz a fiuk ama könyvekre hivatkozva olyan kérdéseket intéznek, amelyek alapján vetnek óriási gátakat a hitoktatói működés elé. Az állami intézetek hittanárai igen jól ismerik a helyzet olyatén nehézségeit, amelyekkel nekik, talán az összes felekezetenélküli vagy protestáns tanárokkal szemben, heti két órában kell megküzdeniök. Dr. Heinrich előadásainak szellemét természetesen e tankönyvek híven tükrözik vissza. Továbbá miután tudjuk, hogy állami intézetekben rendszeresen szervezve van foganatba véve a dekhatholizálás és dechrisztianizálás, azon kommentáros kézi könyvek használatán megakadni fölösleges. Amit azonban dr. M a n g o l d kézi könyveiről mondtunk, ugyanazokat kell ismételnünk dr. Heinrich iskolai kiadványaira vonatkozólag, mert tény, hogy ezeket katolikus középiskolák is használják; és ezen intézetekről tudomást szereznünk és adni nem esnék nehezünkre. Ismét azon kérelemmel fordulunk tehát azon katolikus középiskolák tanáraihoz: küszöböljék ki e kézi könyveket' intézeteikből. Ha pedig tény, hogy más szerzők hasonló tankönyvekkel nem léptek a tanügyi piacra, s hogy az állam erőszakolta amaz intézeteket ezeknek kizárólagos használatára, akkor ismét teljesen világosan áll előttünk a tendencia, amely abból áll, hogy kath. intézetekbe is hurcoltassék be az elkereszténytelenítés. A hittanárok kötelessége volna ezek ellen erélyesen föllépni, s a kath. s egyéb iskolákban vagy kiküszöbölésöket vagy ellensúlyozásukat eszközölni. A dekhatholizált

egyetem tanárai tehát nem csak nevelésükkel, a középiskolai tanárokkal jutnak szóhoz az alsóbb iskolákon, hanem tankönyveik útján is, amelyeket ellensúlyozni senkinek, vagy nagyon kevésnek jut eszébe, részint jó tankönyvek írásával, részint az ilyeneknek kötelező behozatalával.

Érdemes, dr. Heinrichnek curriculum vitaejével megismerkedni, épügy mint érdemes volt Kármánéval; mert e két tanfőrfiu szoros szövetségben áll, sokban közös jellemük Orosztes és Piladesszé avatják őket. A szelekciós küzdelemben mindakettő győztes maradt.

Pályafutását Heinrich, mint tanár kezdette meg a lutheránus gimnáziumban, és mint tanügyi író a Pester Lloydban, amelynek hasábjain báró Eötvös Józsefet és Paulert, a kultuszminisztereket lepiszkolta, Trefortot megdicsérte — a. konc fejében és reményében; és a magyar közoktatásügyet meghurcolta a külföld előtt; folyton a legigazságtalanabb fegyvereket szolgáltatva a schulvereinosoknak.

Főtörekvése volt, minden áron az egyetembe jutni, de a tudományszakokban válogatós nem volt. Megpróbálkozott a földrajzzal. Somhegyi referálására visszautasította a fakultás, s ekkor a lutheránus gimnázium német önképzőkörének vezetője, a német irodalomtörténettel próbált szerencsét — sikerrel.

ő, aki kathedráját tan- és olvasókönyveit, és irodalmi működését üzletnek tekinti, minden védekezés nélkül volt kénytelen elfogadni a bebizonyított vádat, amelyet P. The úrre w k Árpád emelt ellene. Ez mutatta ki, hogy munkáinak legnagyobb része, szemérmetlen plágium, amilyenért más országban tanszékétől fosztják meg a tanárt.

Mint magántanár folytatta a Pester Lloydban piszkolásait és rágalmazásait a tanári kar ellen, amely későn ijedt meg attól, hogy kebelébe vette. S a Trefort előtt füstölt tömjén végre is azt eredményezte, hogy a fakultás akarata ellenére lett rendkívüli tanárrá, s ezzel bejutott szavazatképes tagnak a tanári ülésekre. És társaival elbánnia később anynyira sikerült, hogy maga a kar ajánlotta rendes tanárnak.

Sikerült tehát e két előlépése, — dacára, hogy a kiváló dr. Mehlz 1 Hugó is pályázott a kolozsvári egyetemről, ahonét tudvalevőleg csak nepotizmus és politikai érdemek révén lehet Budapestre jutni. Heinrich különben Meltzt sem kímélte a német lapban, lutheránusán vehementer tollával írva a saját folyamodása érdekében.

Minden kvalifikáció híjában tehát journalizmusával küzdötte föl magát a tanszékbe — azon időszakban, amikor lármásan hízelgő szájakat kellett tömni, s amikor a hízelgés még nem volt egyetemes, a bizantinizmus nem olcsó és nem mindennapos. Heinrich carriére-je különben egyik emlékoszlopa marad a Deák-párti kormányok nepotizmusának.

És most, hogy Magyarország első főiskoláján monopoliumos tanára a német irodalomnak, kétségtelenül jó hazafi is. Most már nem írja azt, amit a hetvenes években irt a Lloydban: hogy magyar tuiomínyos irodalom nincs, s nem is lesz; és hogy a magyar irodalom teljességei nem alkalmas SZÍV-, és jellemképzésre; mert azóta ő maga is irt és plagizált tan- és olvasókönyveket, klasszikusokhoz kommentárokat; és német iroda lomtörténetet — az akadémia könyvkiadó vállalatába, amelybe tudvalevőleg csaknem kizárólag fordítások vétetnek föl. S nem szatírából tette az akadémia, hogy dr. Alexandernak Kantról, és dr. Heinrichnek a német irodalomtörténetről irt munkáját ama fordítások közé sorozta?

*

*

*

Tehát a bölcsészeti karon is nagyon kevés olyan pontra akadtunk, ahol jogosult panaszainkat nem kellett volna hangoztatnunk. Még azon tanár is, akinek kötelessége volna a keresztény bölcselkedést képviselni, képes állítani, hogy Isten létének „kérdése talán még igen sokára talány lesz előttünk.“

A bölcsélet, neveléstudomány, az irodalomtörténet, az eszhetika, a világtörténelem protestáns és zsidó kezekben van letéve; s emellett bevallottan katolikus tanárok nap-

nál világosabb félretolatás és ignorálással kénytelenek küzdeni: amellet, hogy a keresztény meggyőződésű habilitálás végett nem is mer jelentkezni.

Magántanárok, szóval az ifjú tanerők pedig feltűnő számban kerülnek elő protestánsok és zsidók közül. És e körülmény sokáig maradt észrevétlen.

A minap kérdeztem egy katolikus, középiskolai s világi tanártól, aki ismerősöm, hogy vette-e észre valaha, hogy a protestáns tanárok különös kedvteléssel poussirozták volna a protestáns hallgatókat vagy a magántanárjelölteket? Az illető katolikus létére kapott katolikus alapból ösztöndíjat, s még katolikus jellegénél fogva is ennek feltűnően örült; és megjegyzendő, hogy hét esztendő előtt fejezte be tanuló éveit.

Kérdésemre arcomba nevetett. Szerinte az egyetemen a tudomány szentségé, a tudomány szabadsága, a talentum foka és nagysága a döntő; e szerint a protestáns dr. Gyulai, dr. Heinrich, meg dr. Beöthy stb. egyforma lelkesedéssel protegálják be magántanárnak a katolikus dr. Fejérpatakyt, akit szabadkőművességgel vádolnak; a kálvinista dr. Szádé c z k y t, valamelyik lutheránust, vagy a zsidó dr. S c h ü t z Miksát, aki mindenben, szóval mindenben tanulékony és hűséges tanítványa dr. H a n s l i c k, a bécsi zeneesztetikai tanárnak. A megfigyelésnek ezen felekezetnélküli hiányából, amint ismerősömben mutatkozik, s mutatkozott egészen a legutóbbi időkig nagyszámú kollégáiban is, akik kezdenek fölocsudni frázisokkal altatott vallásszabadságos és jogegyenlőséges álmaikból, csak annyira van jogom következtetni, hogy a protestáns tanárok pártfogoló munkájukat igen ügyesen végzik, s miután a nyolc osztályból kikerült érett ifjúnak vallásközönyéről eléggé gondoskodott a középiskola: bizonyos, hogy kevésbbé fog érdeklődni valakinek vallása iránt, s csak nagyon későn veszi észre a protestantizáló rendszert. Azon dicséretet, hogy a protestáns tanárok hitsorsosaikat úgy protegálják, mint katolikus hallgatóikat, nagyon, de nagyon kevés tanárról lehet elmondani, ami nem zárja ki, azt, hogy alkalmilag, tüntetésszerűleg ne pártfogolnának föl-

tűnő melegséggel katolikust is, de mindenesetre olyant, aki non re, séd nomine tartozik közénk.

34. A tanárok vallási statisztikája.

A budapesti egyetem tanári személyzete — a tanársegédek és tanítóktól eltekintve; tehát csak a rendes, rendkívüli és magántanárokat véve számba — 163 tagból áll. Kombinálva az 1887/8. tanév második felének tanrendjét a félév végével megjelent almanachchal, vettem föl ama számot, nem tekintve a legújabban történt habilitálásokra, t. i. két jogkari, egy orvoskari, és egy bölcsészeti magántanár képesítésére.[^]

E százhatvanhárom tanár vallási viszonyaival kellene foglalkoznom. Tízet azonban mellőzni vagyok kénytelen részben mert a második félévben előadást nem tartottak; s részben mert vallásfelekezeti viszonyaik előttem ismeretlenek maradtak, minden utánjárásom dacára; többet azonban dacára, hogy a tanrendben nevük elő nem fordult, fölvettem, mert vallásukat ismerem.

Hosszas utánjárásom némi eredménytelensége is egyik biztos jele a vallásközönyös társadalomnak, amely illemszabálylá magasztosította föl a tilalmat, valakinek vallási viszonyai felől kérdezősködni; vagy egy bizonyos neme a taktikának, amelylyel protestánsaink élnek, hogy t. i. röstellik felekezetüket bevallani, nehogy a közélet minden terén való aránytalan képviselőjük azonnal szembe ötlőjék.

A tanárok egy tizenhatod részénél tehát kevesebbet hagyok el, s ez döntő befolyást nem gyakorolhat okoskodásomra.

Hatvanegy rendes, (köztük egy helyettes), 26 rendkívüli és 66 magántanár vallási viszonyai azonban kielégítő felvilágosítást kell hogy nyújtsanak arra nézve, hogy egyetemünkön a protestáns és zsidó tanárok aránytalanul vannak képviselve; s hogy főleg a tanárok fiatal generációjánál napnál világosabb ezen aránytalan képviselő. Megjegyzem, hogy a rendes

tanárok vallását kivétel nélkül ismerem: míg az ifjú generációból, a rendkívüli és magántanárok közül tízről egész bizonyossággal ugyanazt meg nem tudhattam.

Láng Lajos és Jekelfalussy József „Magyarország statisztikájáról“ szóló művük első kötetében (megjelent Budapesten, 1884.) utalva a modern korszellemre, szinte kísértésben voltak, hogy Magyarország vallási viszonyait külön nem tárgyalják, ha valamelyik statisztikai kongresszus ezt ama modern korszellem dacára kötelességgé nem teszi. A kongresszusi határozatnak köszönhetjük tehát a legújabb adatokat, amelyek szerint Magyarországon (hozzá számítva Erdélyt, de Horvátországot és Fiumét tekintetbe nem véve) van:

katholikus:	7,972,414;	szóval az összes lakosságnak 58.07%-a;
gör. kel:	1,937,105	14.11% 5
protestáns:	3,186,559	23'21%;
(ebből lutheránus:	8.07,	Kálvinista: 14,74, és unitárius:
0-40%)		

zsidó:	624,737	4.55%;
--------	---------	--------

görög keleti tanára van az orvosi karnak: I rendkívüli, s a bölcsészeti karnak: I rendes tanára; s talán még egy, a kinek felekezetét egész bizonyossággal nem ismerjük. Amaz Bukarestba költözött át; s e csekély arány részben bizonyítja, hogy mily kis részt vesznek ki nem egyesültjeink a magyar szellemi életből, aminek oka, hogy népük elmaradott, s hogy az intelligencia idegen országoknak küld tanárokat.

A jogi karon 17 rendes tanár működik: köztük II katholikus, akiknek jó része még a régebbi időkben nyerte kineveztetését, amikor nagyobb tekintettel voltak az egyetem kath. jellegére; 3 a tanárok közül kálvinista, és 3 lutheránus; tehát több mint fele, nem katholikus; holott két és félszer több az ország katholikusainak száma a protestánsokénál. Zsidó a rendes tanárok között nincs; van azonban a rendkívüliek között I, velük szemben 2 a katholikus, (ezek között azonban I volt zsidó); míg a másik kettőnek felekezete előttünk ismeretlen, azonban bizonyos,

hogy nem zsidók. S az egész egyetemen még ezen utóbbi statisztikai adat a legörvendetesebb.

Megdöbentő, azonban a zsidó magántanárok túlnyomó nagy száma a jogi karon. Tizenegy magántanár közül 5 katolikus, 2 kálvinista, és 4, mondd: négy a zsidó.

Ugyanazon arányt a jogi kar rendes tanáiraival mutatják föl az orvosi kar katolikus tanárai. A rendes tanárok száma 16 (I helyettes,) s ezek között II a kath., míg lutheránus van 3 és kálvinista (a helyettes tanárt beszámítva) 3; ezen a katolikusokra nézve még fényes arányt ismét a régi kinevezési [rendszernek kell tulajdonítanunk; de a lakosság arányában 17 kath. tanárnak kellene lennie 6 protestáns mellett. Zsidó még nem lehetett rendes tanár a három fakultás egyikében sem; s legfőlebb e negatív dolog akarná még egyetemünk kereszt ény jellegét föntartani.

Valamivel kedvezőbb az arány a rendkívüli tanároknál. Tizenöt közül (a nem egyesültről már megemlékeztünk) 9 a katolikus, 2 a kálvinista, I a lutheránus, és 2 a zsidó. Itt tehát a zsidók egy negyed részét képezik a katolikuságnak, holott az ország' lakosságának arányában csak egy tizen egyed részre volna joguk háromszoros tulajdsulyban vannak a kálvinisták fölött is, a lutheránusokat pedig négyszeresen múlják fölül; s a protestánsok egyesülve a katolikusok fölött is mutatnak föl néhány százaléknyi előnyt.

Eddig tehát nem állíthattuk, hogy a katolikusok az,ő arányuknak megfelelőleg volnának képviselve a budapesti egyetemen; szemben velük aránytalanul vannak képviselve a protestánsok, míg emezeket ismét — a rendes tanári székektől eltekintve — háttérbe szorítják a zsidók, akik a magántanári székeket foglalják el, i. t-rt van türelmük és zshivóságuk, bevárni az időt, amikor nagyobb viharral ostromolhatják a rendkívüli, s amikor majd meghódíthatják a rendes tanári székeket is.

Az orvosi kar 33 magántanára közül 9 katolikus, zsidó 13, lutheránus 4, kálvinista 6 (egy magántanár unitárius), összesen II protestáns, tehát a protestánsok fölött a zsidóság körülbelül

hatszoros előnyben, a katolikusok fölött pedig még nagyobb az előnye, mert 14 katolikus magántanásra I zsidónak volna szabad jutni, holott a budapesti egyetemen 9 katolikus áll 13 zsidó magántanár mellett. S az összes keresztény felekezetek (beszámítva a görög keletieket) aránya pedig megkövetelné, hogy 19 keresztény magántanásra jutna egy zsidó; a budapesti egyetemen pedig 20 keresztényre 13 zsidó jut; tehát több mint egy harmada (mert van összesen 33) az orvosi magántanároknak zsidó; míg V_{19} és $1/3$ -nál nagyobb törtszám között tudvalevőleg óriási a különbség.

Ennélfogva a jogi és orvosi kar a zsidók és protestánsok uralmának szomorú képét tüntetik föl. Hova hamarabb beáll azon idő, hogy zsidók neveztetnek ki rendes tanárokká; mert olyan irányt vesz a fejlődés, hogy előbb protestánsoknak sikerült a katolikus egyetemen rendes tanársághoz jutniok, s hogy ezeket a dolgok elemi erejével fogja követni a zsidóknak bevonulása a rendes katedrákba.

Huszonnyolc rendes tanára van a bölcsészeti karnak; egy közülük nem egyesült vallású. A többi a következőleg oszlik meg: katolikus 14 (egy, házassági szükségletei szerint többféle felekezeten ment keresztül, s egy másiknak katolikus volta is kétes), lutheránus 9, kálvinista 4. A zsidóság e karra sem szolgáltatott még rendes tanárt; a rendkívüliek között sincs még képviselve, ha csak nem számítunk hozzá egy protestánsná lett zsidót, s ha egy zsidó neveléstani magántanárt nem avatunk rendkívülivé, akinek kineveztetése a legközelebbi jövőnek lesz eseménye. A protestánsok tehát — a kétest is katolikusnak számítva — (13—14) a rendes tanárok között több mint két és félszer vannak erőteljesebben képviselve; némi többségben vannak a kálvinisták a katolikusok fölött (14%—58%) 5 smig kedvező arányszámot véve föl 7 katolikus rendes tanárra volna szabad 1 lutheránusnak jutni; addig 13 katolikus foglal helyet 9 lutheránus tanár, mellett, ami óriási aránytalanságot képvisel.

A rendkívüli tanárok között öt katolikkal szemben (egy, kétes) 4 protestáns áll (köztük I kálvinista, I lutheránus,

és egy: a volt zsidó); tehát a protestáns többlet! arány itt is körülbelül két és félszeres.

A bölcsészeti magántanárok válási viszonyai, épúgy mint a jogi és orvosi karéi, szomorú adatokat mutatnak. Huszonkét magántanár közül csak 6 katolikus, ugyananyi, tehát 6 zsidó, lutheránus 7 és kálvinista 3. A zsidók tehát a katolikusok fölött körülbelül tizenegyszeres, a kálvinisták fölött körülbelül hatszoros aránnyal vannak túlképviselve; míg a lutheránusok a katolikusok fölött körülbelül hétszeresen, a kálvinisták fölött körülbelül négyszeresen; s még a kálvinisták is kétszeres túlsúlyban vannak a katolikusok fölött.

Megdöbbenő tudomásul szolgálhat, hogy a tanulók számát és felekezeti viszonyait illetőleg is igen szomorú adatok állanak rendelkezésünkre. A tanulók száma az első félévben 3746 s a második félévben 3541 volt. Ez utóbbiak számából hittudományi hallgató volt 90, jogász 1650, orvosnövenedék 1178, bölcsész 326, gyógyszerész 229, és szülésznő 68. S elég, ha a második félév hallgatóinak vallási viszonyait vesszük tekintetbe.

A vallást tekintve, legtöbb volt a katolikus: 1491, közvetlen ezután jön a zsidó vallásnak száma: 1145. ev. református volt 409, ágostai vallású 324, gör. keleti 95, görög katolikus 68 és unitárius 9.

Megjegyezzük, hogy a hittanhallgatókat is tekintetbe véve, a bölcsészethallgatók, a gyógyszerészek és szülésznők túlnyomó része katolikus, akiknek számát a görögökkel együtt összevéve 1559-re lehet tenni. S ezeknek háromnegyed része zsidó, akik csaknem kizárólag a jogi és orvosi pályára adják magukat. A katolikusok fölött tehát majdnem tizenegyszeres aránytöbblettel jelentkeznek az ország első főiskoláján. A többi keresztény felekezet összevéve állít 837 egyetemi hallgatót 1145 zsidó mellé. Ezek fölött is majdnem egyharmadrésnyi többségben vannak a zsidók, holott ezen keresztény felekezetek kilencszeres többségben vannak a lakosság számarányához képest. Köny-

nyű volna, azon számokból más meglepő tanulságokat vonni ki. Megteheti ezt az olvasó, a tanulók vallási viszonyait felekezetük országos képviselőjével vetvén egybe. S ha frapáns a szám, amely ezen összehasonlításból előkerül: akkor tág tér jut az elmélkedésnek, és ama körülmények fölötti szemlélődésnek, amelyek ama meglepő számeredmények okozói volnának.

Be van tehát bizonyítva, hogy a budapesti egyetem tanárai között a zsidó és protestáns elem, szemben a katolikussal, aránytalan többségben van képviselve. Érdemes volna ennek összes okaival is foglalkozni, ami olyan fejtegetésekre adna alkalmat, amelyek túl esnek e könyv föladatán. Az első főok kétségtelenül az az erőteljes szolidaritás, amely irigylésreméltóan van meg a zsidók s protestánsok között, az a szívósság, melylyel a faj és felekezet érdekei előmozdítatnak, minden rendelkezésre álló, s még államhatalmi eszközökkel is.

Az ilyen szolidaritás teljesen hiányzik katolikusaink között. Hiányának megdöbbentő következményeit e könyvnek számos lapja tárja föl, amely vádlevelé akar lenni a közelmúlt ellen, és buzdító szó a jövőre nézve. S meggyőződésünk, hogy a jövő talán igen későn fogja jogosult reménye nket beváltani.

Befejezés.

Könyvünk harmincnégy fejezetében igen szomorú állapotokat szellőztettünk, s olyan anyagot állítottunk rendelkezésre a főrendiházban évenként ismételveim szokott elvi tiltakozásoknak és az egyetem ügyében való képviselőházi felszólalásoknak, hogy az egyetem kérdése elvben és gyakorlatban egyaránt erőteljesen helyezkedhetik előtérbe. A „Nemzet“ Hisztorikusa e fölött megboszankodott, s provokálva érezte magát olyan támadásokra, amelyek napnál világosabban árulták el a felekezetenlküli államnak tendenciáit és ideges fölháborodását. Ezen ügyetlenséget jóvá iparkodott tenni a „Nemzet“ Protestánsa. S ez nem sikerült. A dekatholizálás befészkelte magát az egyetembe, s állami protekció mellett s a felekezetenlküli tudomány frázisának hatásai alatt folytatja munkáját; és erre nézve elégséges bizonyíték ama két félhivatalos fölszólalás.

A bizonyítékot fakultásról fakultásra vittük keresztül. Ráutaltunk azorvosi karban a vasárnapi előadások ijesztő szaporodására, a darwinizmusnak bátor hirdetésére, több neves tanárnak keresztényellenes tudományos meggyőződésére; zsidó tanárok szaporodására, a katolikus és protestáns versengésre; és rámutathattunk volna azon lutheránus, illetőleg protestáns klikk gazdálkodására, amelynek érdekeit épen katolikus tanárok védik a legbnzgóbban.

Ajogi karnál tudomásul vettük az egyházjogi előadások szellemét, egyes kisebb-nagyobb hiányokat, a természetjognak pozitivistikus irányait stb. Itt joggal követelhetjük, hogy a természetjognak előadásáról annyiban is kellene gondoskodni, hogy legalább egy tanár legyen, aki a keresztény fölfogást ismertesse a hallgatók előtt.

Huzamosan időztünk a bölcsészeti kar előadá-

sálnál. Itt bábeli zűrzavar uralkodik; mindenféle bölcseleti szisztéma jut szóhoz, csak a keresztény nem; s még az is, akinek ezt kellene képviselni, a lélek halhatatlanságának és egyéb keresztény igazságoknak burkolt tagadásával kollégáihoz méltónak mutatja be magát. Itt ignorálják a német kath. tudomány által megállapított eszthetikát, amely a világ- és irodalom-történettel egyetemben protestáns monopóliumot képez; s a tanárok általában elég ügyesek a részben is, hogy a fiatalabb tanárok közül kellő Nachwuchst nevelnek maguknak. Kapcsolatosan hoztunk itt szóba különféle tankönyveket, amelyekből t^{bb} tanár szellemére következtettünk, skérőleg figyelmeztettük a kath. középiskolák tanárait atna kézi könyvek kiküszöbölésére.

Majd igen szerény óhajtásoknak adtunk kifejezést; mert csak azt követeltük, hogy a bölcseletet és történelmet olyan tanárok is képviseljék, akik a katolikus tudomány vívmányaiban színvonalon állanak, s ezeket nem ignorálják úgy, mint az egyetemnek mostani tanárai. Megértették egyetemünk kath. hallgatói is, hogy a felekezetnélküli irány csak az ő elaltatásukat és elnyomatásukat célozza; s e részben is talán némiben hozzájárultunk a fölocsudásukhoz.

Fölszólalásaink eredménye szóval abba foglalható össze, hogy hazánk első főiskoláján szövetségben áll a protestántizmus a judaizmussal. Emez lekötelezi magát, hogy sajtójában amannak csöndes hódításaira a figyelmet föl nem hívja, s biztosítja, hogy hasznos frázisok hangoztatásával és terjesztésével hozzájárul az altatáshoz, s a sikert félig-meddig biztosítja. S ezért a protestántizmus — használjuk e közönséges szót — moitié-be lép a zsidósággal, s megosztozik a felek kölcsönös megalégedésére, s egyesülten csöndes erővel szorítják kifelé a katolikusokat, vagy legfőlebb ezeknek jó részével is, a címzetesekkel szövetségben állanak, akiket részben a frázisok hatalmával ejtenek meg. Ugyané katolikusoknak azután privát passziójára hagyatik a csöndes boszankodás, ha a szorosabb szövetkezetnek valami nagyobbszerű államcsínyt sikerül végrehajtani a protestáns vagy zsidó felekezetbeliek javára.

S egyelőre semmi jel, hogy szünet állott volna be a de-katholizálásban. És azután mikorra remélhetjük, hogy végre eredményesek lesznek a főrendiházi tiltakozások a katholicus egyetemi alapoknak a költségvetésbe való beillesztése ellen?

A legújabb időkben azonban némi kedvező jelenségek merülnek föl.

Aki társadalmunk egyes köreit akkor figyeli meg, mikor fesztelen együttlét mellett kerülnek össze az együvé tartozók: az, reánk katholicusokra nézve megdöbbentő tapasztalatokat fog tehetni. Tanárok, bírák, állami hivatalnokok panaszkodnak afölött, hogy mint katholicusok rövidséget szenvednek a protestánsokkal szemben. Ceteris paribus a magyar protestáns államhatalom ezeket tolja előre, és sokszor ceteris disparibus. Triviális mondás, hogy nyakas a kálvinizmus, és furfangos a lutheránizmus, de mindakettő szívós, s felekezeti összetartásával legalább is imponál úgy, mint a zsidóság faji szolidaritása. Trefort, Fejérváry, Orczy, Széchenyi és Baross rendelkeznek-e ezen furfanggal, szívóssággal vagy nyakassággal; vagy miniszteri létük egyik árnyalata nem e az, hogy a kabinet többségét katholicusként reprezentálják az olyanok előtt, akiket külszínnel lehet megtéveszteni?

Ideálisan szép tanunk van a vallásszabadságról, a felekezeti türelmességről. A társ s élet illeme és divatja is megköveteli, hogy senkinek vallása után ne kérdezősködjünk. És mégis egy idő óta azon veszi észre magát a társadalom, hogy hasznos protestánsnak lenni, hogy a keresztlevél ajánló-levél számába mehet, amely esetleg pótolja a protekciót. A zsidóság között is kezd tért foglalni a meggyőződés, hogy a protestánsná váló kikeresztelkedés mostanság különféle előnyökkel van összekötve.

Szóval ha katholicusok kerülnek össze, és vallásuk viszonyait, egyéni helyzetüket hozzák bizalmasan szóba: kész a sóhajtozás, az elkeseredés, a fölháborodás tiszteletére a vallásszabadságnak, amelyet az ő számukra, az ő elaltatásukra, s falán vigasztalódásukra találtak föl.

Ha protestánsok entre nous érzik magukat, ha oppor-
tunusan lehet dicsekedni a felekezetüknek és összetartásuk-
nak köszönt sikerekkel: akkor csak öröm és felbuzdulásra
adhat alkalmat napról-napra inkább szembetűnő s rendkívüli
előnyös helyzetük.

Van Magyarországon kálvinista közvélemény, van lutherá-
nus, van talán unitárius, egy szóval protestáns közvélemény,
és van hatalmas zsidó közvélemény. A katolikus
közvéleményt eddig nem ismerik; de meg-
győződésünk, hogy alakulóban van. Az általánosan érzett szük-
séglet, a védekezésnek sejtelve már megragadta az intelligen-
ciát. És eredményezi ezt az elhatalmasodott protestantizmus-
nak leplezett, de bátor s mind bátrabbá váló föllépése, ame-
lyet épen a katolikusoknak eddigi szétszórtsága és zárt
ajtók mögötti sopánkodása tett mindig merészebbé.

De vallási meggyőződés dolgában protestánsaink régen
túl vannak Luther és Calvin tanain. Könyvünk ezért nem
csak a budapesti egyetemen uralomra kapott protestantizmust
és zsidóságot mutatta be, hanem beigazolta azt is, hogy ve-
lünk együtt az ország első főiskoláján keresztényellen-
es szellem kapott lábra. És evvel a veszély megkét-
szereződött.

Történeti vagy pszichológiai okok lehetnek a protestáns
vagy zsidó szolidaritásnak kötelékei. A legerősebb kapcsolat
azonban a vallás szolgáltatója. És e részben olyan főiskolától,
mely bevallottan keresztényellenes irányban mozog, s amely az
országot vallásunkkal szemben közönyös vagy ellenséges in-
telligenciával látja el, semmit sem lehet remélnünk. Paranc-
soló szükség tehát, katolikus egyetemet állí-
tani föl. Újabban érzi az egyház ennek szükségét, s még az
Egyesült-Államokban is minden erejével buzog egy olyan
főiskola alapításán.

Ide konkludál e könyv összes részleteivel. Fogadtatása
több helyütt olyan lesz, hogy talán szerénytelenség nélkül hi-
vatkozhatunk G e n t z mondására: Wer ohne Mühe nicht

zu widerlegen ist, der wird verlacht. Di lesznek sokan olyanok is — s ez lesz jutalmunk —, akik osztják álláspontunkat, s velünk együtt döbbenek meg a katolikusnak alapított, s legalább egy harmadrészben katolikus alapokból ellátott főiskolánk szelleme fölött.

Multi adflicta fide in pace anxii, turbatis rebus alacres, et per incerta tutissimi. (Tacitus, Hist. I. 88.)

TARTALOM.

Lapr

Előszó	III
--------------	-----

I. AZ ORVOSI KAR.

1. Vasárnapi előadások	1
2. Zsidó tanárok. Dr. Korányi Frigyes	8
3. Dr. Korányi Frigyes filozófiája	10
4. Darwinizmus az orvosi karon	15
5. Katholikusok és protestánsok harca az orvosi karon	20

II. A JOGI KAR.

6. A jogbölcsestet: Schnierer, Pulszky, Pikler	28
7. Dr. Pulszky, a jogbölcselelő	30
8. Dr. Pulszky, a vallásbölcselelő	34
9. A mester tanítványa	36
10. Az egyházjog: Antal és Sággy	40
11. Kőnek kézikönyve	43
12. Kováts, Titton, Roszner	45
13. A jogtanárok irodalmi működése	52

III. A BÖLCSESZETI KAR.

14. A filozófiai előadások, szellemük és osztályozásuk	61
15. Dr. Lubrich Ágost	65
16. Dr. Medveczky Frigyes, a magántanárok eszményképe	69
17. Dr. Kármán Mór, az első magyar pedagógus	72
18. Dr. Alexander, dr. Bánóczi és a Filozófiai írók tára	77
19. Dr. Pauer Imre, a nagy filozófus	81
20. Dr. Beöthy Zsolt, Greguss eszthetikája és a kér. széptan	89
21. Dr. Bokor József és a Magyar Filozófiai Szemle	93
22. Dr. Bihari Péter, a polihisztor	97
23. A keresztény filozófia bent és kint	99
24. Történeti előadások. Dr. Kerékgyártó Árpád	102

25. A javíthatlan akadémia és a felekezetenélküli egyetem.....	109
26. Hunfalvy rektor, a tanév elején és végén	114
27. Salamon és a közép- s újkor történelme	120
28. Dr. Ballagi, a monopólium osztályosa	124
29. Dr. M angol d, a tankönyv-egyedárus	127
30. A kath. történetírás a dekath. egyetemen	133
31. Természettudósok és nyelvészek	136
32. Gyulai és a Budapesti Szemle	138
33. Dr. Heinrich Gusztáv élete és művei	140
34. A tanárok vallási statisztikája	144
Befejezés	152